

KİTAP KISA ÖZETİ

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ
(KİTAP KISA ÖZETİ)

Kitap Adı	: Sakarya
Yazarı	: Alptekin MÜDERRİSOĞLU
Yayınevi	: Bilgi Yayınevi
Basım Tarihi	: Ocak 2018 (Birinci Basım)
Özet Çıkaran	: Erkan ERTUĞRUL
Özet Tarihi	: 23 Ağustos 2020

10 TEMMUZ 1921'E KADAR YAŞANANLARIN ÖZETİ (Bu bölüm kitaptan alınmamıştır)

1821'de Mora'da başlayan Yunan ayaklanması sonrasında yapılan **Edirne Antlaşması** ile 1829 yılında kurulan bağımsız **Yunanistan Devleti**, **Balkan Savaşları** sonrasında sınırlarını iyice genişletmiş idi. 1914 yılında **Birinci Dünya Savaşı** çıkmış, **Osmanlı İmparatorluğu** da yüzyıllardır kaybetmiş olduğu toprakları yeniden kazanmak ümidiyle, kendisini **Almanya'nın** yanında savaşta bulmuştu. 4 yıl süren savaş sonrasında, 1918 sonbaharında **Almanya'nın** teslim olması sonrasında, birkaç cephe dışında mağlup olan ve geri çekilen **Osmanlı İmparatorluğu** da, 30 Ekim 1918 tarihinde **Mondros Ateşkes Antlaşmasını** imzalayarak teslim olmuştu.

İtilaf Devletleri Donanması İstanbul'da

İstanbul'da İşgal Günleri

Ateşkes uyarınca **İngiltere**, **Fransa** ve **İtalya** savaş gemilerini **İstanbul**'a gönderince, **Yunan** donanması da bunlara katılmış ve mavi üstüne beyaz haçlı Yunan bayrağı **İstanbul**'da dalgalanmıştı. Arkasından, **Yunanistan**'ın kurucu ve koruyucuları, **İngiltere** ve **Fransa**'nın Yunanlara söz verdiği **Ege** topraklarına sıra gelmişti.

Yunan Efun Alayı İzmir'de

Yunanlar, **15 Mayıs 1919** günü **İzmir**'e çıkmışlar, **Ege**'de ilerlemeye başlamışlardı. Karşlarına, silahlı halk direnişi **Kuva-i Millîye** çeteleri çıkmıştı. Yunanlar, ileri harekâta devam ederek, **Milne Hattı** olarak bilinen **Ayvalık-Soma-Akhisar-Aydın** hattına ulaşmışlardı.

Yunan Ordusunun Anadolu'daki İlerleyişi

22 Haziran 1920'de, iki koldan tekrar ileri harekete geçen Yunanlar, Kuzey Grubu ile **30 Haziran 1920**'de **Balıkesir**'i, **08 Temmuz 1920**'de **Bursa**'yı işgal etmişler, Güney Grubu ile de **29 Ağustos 1920**'de **Uşak** Bölgesini ele geçirmişlerdi.

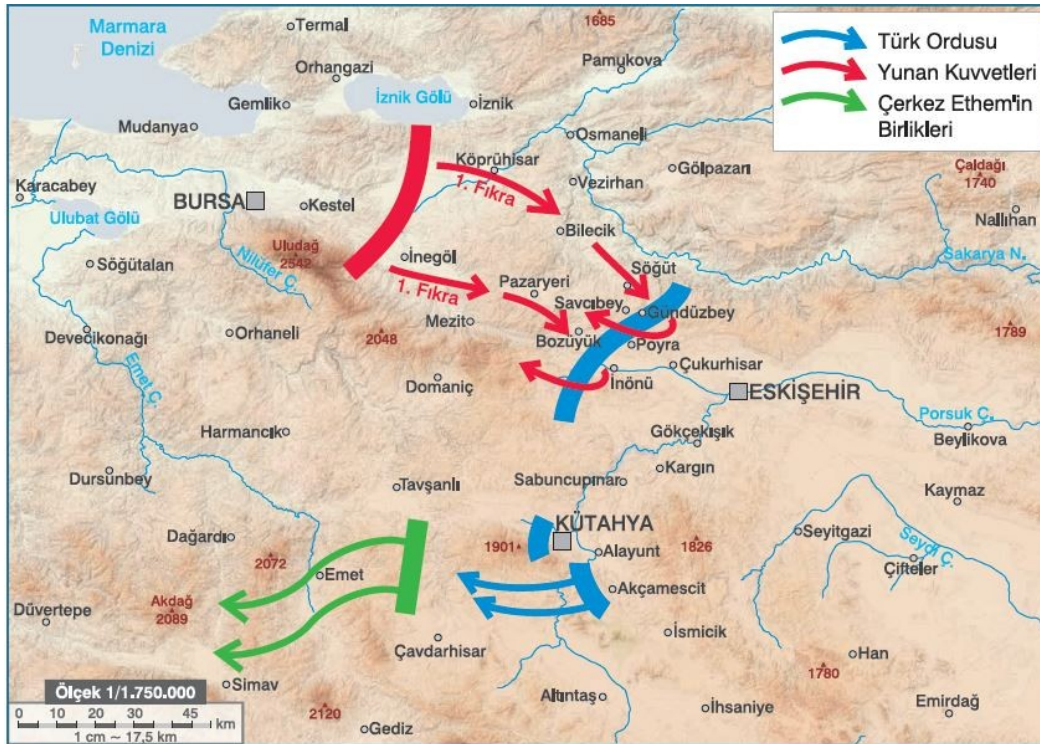
Bu arada, **Osmanlı İmparatorluğu** ile galip devletler arasında **10 Ağustos 1920** tarihinde **Sevr Antlaşması** imzalanmıştı. Bu antlaşmayla, Anadolu'nun büyük kısmı galip devletlerce paylaşılmı; Türklere, sadece Karadeniz'e çıkışı olan küçük bir bölge bırakılmıştı. Her ne kadar, **Osmanlı Hükümeti**, **Sevr Antlaşmasını** imzalamışsa da, **19 Mayıs 1919**'da **Samsun**'a ayak

basarak, hem **İstanbul Hükûmeti'**ne hem de işgallere karşı millî bir direniş hareketi başlatan; **23 Temmuz 1919**'da **Erzurum Kongresi**'ni, **04 Eylül 1919**'da **Sivas Kongresi**'ni toplayan, **23 Nisan 1920**'de de **Ankara**'da **Büyük Millet Meclisi**'ni açan **Mustafa Kemal Paşa** ve dava arkadaşları, bu antlaşmayı tanımamış ve antlaşmayı imzalayanlar ile **Saltanat Şurası**'nda antlaşmanın onayı için oy kullananları, **19 Ağustos 1920** tarihinde vatan haini ilan etmişti.

Sevr Antlaşması'na Göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması

Sevr Antlaşması'ni tanımayan **Ankara Hükûmeti**'ni barışa zorlamak için Yunan Ordusu, **Anadolu**'nun içlerine doğru ilerlemeye başlamıştı. Türk kuvvetlerinin esas unsurlarının **Çerkez Ethem** kuvvetleri ile meşgul olmasından istifade etmek maksadıyla, **Bursa** civarında toplanmış olan Yunan birlikleri, **06 Ocak 1921** sabahı **Eskişehir** genel yönünde iki ana kol halinde taarruza başlamışlar ve **10 Ocak 1921** tarihine kadar **İnönü** önlerine kadar gelmişlerdi. Tarihe, **Birinci İnönü Muharebesi** olarak geçen büyük çarpışma sonucunda Yunan kuvvetleri başarılı olamayarak **11 Ocak 1921**'de geri çekilmişlerdi.

Birinci İnönü Muharebesi

Birinci İnönü Muharebesi'nde başarılı olamayan Yunan Ordusu, **23 Mart 1921** tarihinde, biri **Afyonkarahisar**, diğeri de **Eskişehir** istikametinde olmak üzere, iki koldan yeniden harekete geçmişti. Harekâtın ilk dört gününde başarılı olan Yunan

kuvvetleri, **24 Mart 1921**'de **Dumlupınar**'ı, **27 Mart**'ta ise **Afyon**'u ele geçirmişti. **Eskişehir** yönünde ilerleyen Yunan kuvvetleri ise **İnönü** mevzilerinde Türk birliklerine çatmışlardı. **27 Mart 1921 – 01 Nisan 1921** tarihleri arasında cereyan eden ve tarihe **ikinci İnönü Muharebesi** olarak geçen çarpışmalar sonunda, Yunan taarruzu başarılı olamamış, Yunan kuvvetleri ağır kayıplar vererek geri çekilmiş ve daha önce ele geçirdikleri **Afyon**'u da boşaltmışlardı.

ikinci İnönü Muharebesi

Bu zaferden sonra; **İtalyanlar** işgal ettikleri **Muğla** ve **Antalya**'dan da çekilmeye, **Fransızlar** ise **TBMM**'ye karşı tutumlarını yumuşatmaya başlamışlardı. **Mustafa Kemal Paşa**, kazanılan zaferin önemini, **İsmet Paşa**'ya çektiği telgrafta, "**Siz orada sadece düşmanı değil, Türk Milleti'nin makus talihini de yendiniz.**" diyerek belirtmişti.

İnönü Muharebeleri, gerçekte, Yunan Ordusu için bir uyarıydı. **Mustafa Kemal**'in, **19 Mayıs 1919**'da **Samsun**'da başlattığı hareket, **Kuva-i Millîye** teşkilatlarının başlattığı bölgesel bir direniş olmaktan çıkmış, Türk Milletinin topyekûn ve düzenli bir başkaldırısı haline gelmişti. Küçük kazanımlar, Yunan idarecileri, ne kadar umutlandırırsa da, **İnönü Muharebeleri** Yunanlar için sonun başlangıcıydı.

Mart 1921 harekâtı, Yunanlar açısından, **Küçük Asya** problemini çözemediği gibi, olumsuz etkileri de olmuştu. Yunan Hükûmeti'nin sorunları çözebilmek için iki yolu vardı. Bunlardan birisi, sorunun askerî çözümünü için kullanabileceği bütün

askerî gücü kullanarak savaşa devam etmek; diğeri ise **Küçük Asya**'dan çekilmektir. **Mart 1921** harekâtının sona ermesiyle, Yunan Savunma Bakanlığı ile Genel Kurmay Başkanlığı; Türk Ordusunun iyi organize edildiğini, kuruluş ve kuvvetinin artırılması yönünde ileri adımlar atıldığını, Türk Ordusunun, çok sayıda subayı olduğu ve **İnönü** muharebelerindeki zaferlerinden dolayı morallerinin çok iyi olduğu, eğer Küçük Asya'daki Yunan Ordusuna takviye yapılmazsa, zor durumda kalılabileceğine de dikkat çekiyordu.

15 Nisan 1921'de **İzmir**'e gelen **Başbakan Gounaris** ile **Harbiye Bakanı Theotokis**, durumu yerinde incelemelerinin ve değerlendirmelerinin ardından, **22 Nisan 1921**'de **Atina**'ya dönmek üzere yola çıkmadan önce, Yunan Ordusu Komutanına; **Afyonkarahisar**, **Kütahya** ve **Eskişehir**'in işgal edilmesi ve Türk kuvvetlerine gereken darbenin vurulması için harekete geçilmesi kararını bildirmişti.

Alınan karara göre; Yunan Ordusu, yapılacak harekâta hazır olmak amacıyla yoğun bir faaliyete geçmiş, birliklerin asker ve malzeme eksikliklerini tamamlama çalışmalarına başlamıştı. Harekâtın genel amacı; topyekûn bir taarruzla ile, Türk kuvvetlerini azami zarara uğratarak, ikmal merkezleri olan **Eskişehir**'i işgal etmek ve Türk kuvvetlerini amansız bir takip ile yok etmektir.

Bu esnada, Türk tarafında, **Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa**; eksikliklerin tamamlanması, birliklerin tekrar organize edilmesi, **Eskişehir** dolaylarındaki savunma mevzilerinin hazırlanması ve **Kütahya**'nın batı, güneybatı ve güneyine uzanan cepheyi hazırlamak için büyük çabalar sarf ediyordu.

Yunan Kralı Konstantin, 13 Haziran 1921'de **Lemnos** isimli zırlı ile **İzmir**'e gelmişti. Yanında **Başbakan Gounaris**, **Savunma Bakanı Theotokis**, Kraliyet Kurmay Kurulu üyesi **Tümgeneral Dusmanis** ve **Tuğgeneral Stratigos** da vardı. **3'üncü Haçlı Seferine** katılan **İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard**'in karaya çıktığı **Karşıyaka**'dan **Anadolu**'ya adımı atar ve Rum halkın coşkun tezahüratlarıyla karşılaşır.

Yunan Kralı Konstantin'in İzmir'de Rum Halk Tarafından Karşılması

Türk Batı Cephesi Komutanlığı, cephenin çok geniş olması ve asker sayısının az olması nedeniyle, klasik kolordu kuruluşundan, grup komutanlıkları kuruluşuna geçmişti. **Batı Cephesi Komutanlığı**, dört grup komutanlığına bağlı on iki piyade ve üç süvari tümeninden oluşmaktaydı. Ayrıca doğrudan cephe komutanlığına bağlı üç piyade ve bir süvari tümeni vardı. Ancak tümenlerin savaş gücü normal bir tümen gücünün ancak yarısı kadardı.

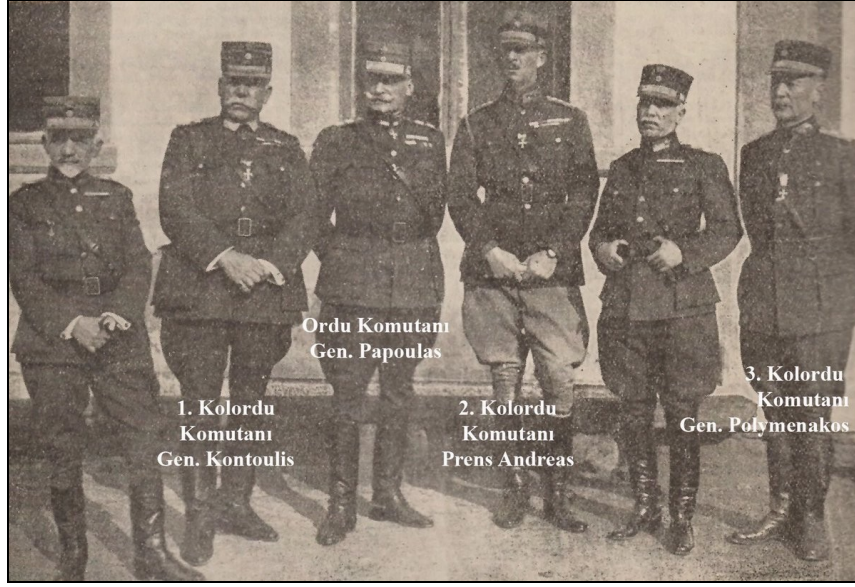
Yunan Küçük Asya Ordusu, **Batı Anadolu**'da iki ana bölüm biçiminde yerleşmişti. **Kuzey Tümenler Grubu** ve **3'üncü Yunan Kolordusu**, **Bursa** kesiminde; **Güney Tümenler Grubu** ile **1'inci** ve **2'nci Yunan Kolorduları** ise **Uşak** kesiminde bulunuyorlardı. Kuvvetlerin kesin sonuca yönelik meydan muharebesi alanında birleştirilmesi, saldırı planının belkemiğini oluşturuyordu. Sonuçta, Türk Ordusu tümüyle yok edilecek ve **Ankara** yolu açılmış olacaktı.

SAKARYA'YA DOĞRU (10 TEMMUZ 1921 – 22 AĞUSTOS 1921)

10 Temmuz 1921	Yunan ordusu, Bursa kesiminden üç kolla Yenişehir ve İnegöl , Uşak kesiminden ise iki kolla Gediz yönünde ileri yürüyüşe geçti.
13 Temmuz 1921	Afyon boşaltıldığı için Yunanlar Afyon 'u direnişsiz ele geçirdiler. Genel Yunan saldırısıyla Ankara seferinin başlaması, Yunanistan'da bayram sevinci yarattı. Halk sokaklara döküldü. Gazeteler coşturucu yazılar yayımlamaya başladı.
14 Temmuz 1921	Kütahya Muharebeleri diye anılan muharebeler başladı. Başbakan Gounaris , Yunan parlamentosunda, hükûmetinin arabuluculuk ve barış önerilerini reddederek nasıl saldırı karar verildiğini açıkladı. Hükûmetin kararı, tüm siyasal parti gruplarınca alkışlandı. Yunanistan'da hemen hemen herkes kesin zaferin kazanılacağına inanıyordu.
16 Temmuz 1921	3 gündür bütün cephe boyunca yapılan çarpışmaların sonucunda, Türk yakın tarihine Kütahya Muharebeleri olarak geçen muharebeler yitirilmişti. Ancak hiçbir tümen düşmana kaptırılmamış, ezdirilmemişti. Kuvvetlerin, uzun bir yürüyüşle Seyitgazi doğusunda toplanarak, yeniden kesin sonuçla muharebe yapılmasına karar verildi. Cephe durumunu Ankara 'dan izleyen Mustafa Kemal Paşa , İsmet Paşa 'yla görüşmek, durumu daha yakından görmek ve birliklerin arasında bulunmak amacıyla Batı Cephesi Komutanlığı karargâhına gitmeye karar verdi.
17 Temmuz 1921	Son Türk birliği Kütahya 'dan saat 05:00 'te ayrıldı. Kent öğleden sonraya kadar sahipsiz kaldı. Saat 14:30 'da Yunan birlikleri Kütahya 'ya girdi. Yerli Rum ve Ermenilerin coşkun sevinç gösterileriyle karşılandılar. Türkler evlerine kapanmıştı. 3 gün içinde Afyon 'dan sonra Kütahya da Yunanların eline geçmişti. Mustafa Kemal Paşa 'yı getiren tren, sabaha karşı Eskişehir 'e girdi. Batı cephesi karargâhında yapılan durum değerlendirmesi sonunda, ordunun Sakarya Irmağı 'nın doğusuna çekilmesine karar verildi.
	
18 Temmuz 1921	Mustafa Kemal Paşa , dün akşam Eskişehir 'den 21.00 'de hareket eden tren ile Ankara 'ya dönüş yolculuğuna başladı. Başbakan Gounaris , Kütahya 'nın alındığını bugün akşamüstü parlamentoda açıkladı. Halk sokaklara döküldü.
19 Temmuz 1921	Yunan birlikleri, sabah erkenden ileri yürüyüşe geçtiler. Eskişehir , savunmasız, çarpışmasız Yunanlara bırakıldı. Londra'da yayımlanan gündelik Daily Telegraph gazetesi bugünkü baskısındaki habere göre, Eskişehir 'i aldıktan sonra Yunanistan'ın İstanbul 'u da istemesi ve alması beklenebilirdi artık. Bir Yunan tümeni, önemli bir direnmeyle karşılaşmadan akşamüstü Eskişehir 'e girdi. Yunan savaşılar, yerli Rumların büyük sevgi gösterileriyle karşılandı. Kaçamayan Türk aileleri ilk kez düşman işgali altına girmenin şaşkınlığı içindeydi.
20 Temmuz 1921	1 haftadır geri çekilen Türk birliklerine, ilk defa genel savunma ve kesin sonuçlu muharebe yapılması emri verildi. İleri gözetlemeler yapan süvari keşif kolları, cephenin orta kesiminde bulunan iki Yunan tümenin Eskişehir 'e doğru yavaşması nedeniyle, Yunanların cephelerinin orta kesimini zayıflattıklarını ve bir boşluk yarattıklarını gösteriyordu. Bu gelişme üzerine, İsmet Paşa , kolladığı fırsatın doğduğuna ikna oldu ve bu boşluktan yararlanarak bir karşı taarruz yapmaya karar verdi. Afyon , Kütahya , Eskişehir gibi önemli kentlerin savunulmadan düşmana bırakılması gönüllerde büyük yaralar açmıştı. Çekilirken düşmanın acımasına bıraktıkları Türk halkının serzenişlerine yürekleri parçalanmıştı.
21 Temmuz 2020	Yunanlar, gün doğarken 3'üncü Grup cephesine saldırdılar. İsmet Paşa , 3 ve 4'üncü Gruplar 'ın karşı taarruza kalkmalarına karar verdi. Türk karşı taarruzu Yunanları şaşkına uğrattı. Umulandan daha kısa sürede başarıya ulaşmış gibiydi. Ancak, Yunanlar gerilerden kuvvetli ihtiyat birliklerini cepheye

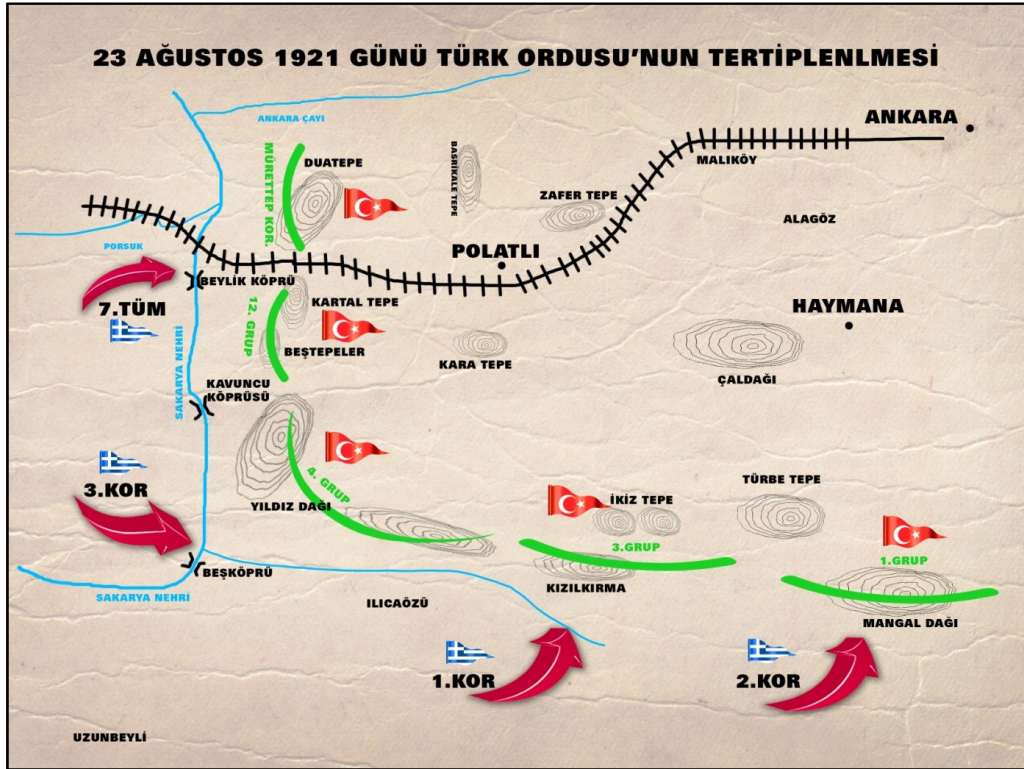
	<p>yanaştırdılar. Türk birliklerinin taarruz güçleri yıpranıyordu. Türk genel karşı taarruzu, 4'üncü Grup'un geri çekilmek zorunda kalmasıyla tehlikeli bir durum almıştı. Bu sabah büyük umutlarla düşmanı karşı taarruzla püskürtmek için ileri atılan bütün Türk birlikleri, akşam bir bozgunla geri çekilmek zorunda kalmıştı. Yakın Türk Tarihine, Eskişehir Muharebeleri olarak geçen büyük ve kesin sonuçlu bir muharebe yitirilmişti.</p>
22 Temmuz 2020	<p>Yunanlar, çekilen Türk kuvvetlerini izleyip sıkıştırmamış, Eskişehir Muharebeleri zaferinin meyvelerini toplayamamışlardı. 1 haftadan biraz fazla süren ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri adıyla Türk tarihine geçen muharebeler, Türk Ordusunun kesin yenilgisiyle sonuçlanmış, Türk Ordusu Sakarya Irmağı'nın doğusuna sığınmak zorunda kalmıştı. Bugün, tüm Türk birlikleri akşama dek, kuzeydoğu yönünde Sakarya Irmağı'na doğru yürüdüler.</p>
23 Temmuz 1921	<p>Türk birlikleri, Yunanlarla arayı açmışlar, Sakarya Irmağı'na doğru yürüyorlardı. Bozgun haberi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni iyice karıştırmıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya karşı olup da şimdiye kadar seslerini çıkaramayanlar, uluorta seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Yapılan uzun görüşmelerin ardından; Ankara'nın dövüşülmeden bırakılmamasına, devlet belgelerinin Kayseri'ye taşınmasına karar verildi.</p>
26 Temmuz 1921	<p>Mustafa Kemal Paşa, bu sabah trenle Ankara'dan Polatlı'ya gitti. Kazandıkları zaferle haklı bir üstünlük duygusuna kapılan Yunanlar, şimdi yeniden Ankara üzerine yürümenin hazırlığına başlamışlardı. Artık son söz Sakarya boylarında söylenecekti.</p>
03 Ağustos 1921	<p>Sakarya boylarındaki Türk birlikleri, düşmanın Ankara üzerine yapacağı kesin sonuca yönelik büyük saldırısını karşılamak için savunma hazırlıklarını sürdürüyordu.</p>
04 Ağustos 1921	<p>Yurdun içine itildiği umutsuz bunalımın yarattığı karamsar hava, Meclis'e de yansımıştı. Mustafa Kemal Paşa, ilk konuşmayı yaptı ve "Dört hafta sonra düşmanı yeneceğim. Cephede durum düzelmiştir" dedi. Eski İttihatçılar, bugünkü kötü ve umutsuz durumdan Mustafa Kemal Paşa'yı sorumlu tutuyorlardı. Çoğunluk, Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutan olarak ordunun başına geçmesini istiyordu. Mustafa Kemal Paşa, ikinci oturumda önce başkomutanlık önergesini uygun bulmadığını söyledi. Ancak, Meclis, çoğunlukla onun başkomutanlığı üstlenmesi fikrinde ısrar etti. Başkomutanlığı üstüne almakta isteksiz görünmesi, felaketin yakın olduğu biçiminde bir kaniya yol açabilirdi. Başkomutanlığı kabul edeceğini söyledi ve Meclis yetkilerinin 3 ay süreyle kendisine verilmesini istedi. Bu istek Meclis'i karıştırdı. Uzun görüşmeler sonunda karar ertesi güne kaldı.</p>
	 <p style="text-align: center;">Mustafa Kemal Paşa TBMM'de Kürsüde</p>
05 Ağustos 1921	<p>Bugün üçüncü oturumda Başkomutanlık Tasarısı oya sunuldu ve oy birliği ile kabul edildi. Mustafa Kemal Paşa, bir teşekkür konuşması yaptı: "... Efendiler, zavallı ulusumuzu tutsak etmek isteyen düşmanları Tanrı'nın yardımıyla kesinlikle yeneceğimiz konusundaki inancım bir dakika olsun sarsılmamıştır. Bu anda, bu büyük inancımı Yüce Kurulunuza ve bütün dünyaya karşı ilan ederim ... Yüce Kurulunuzdan aldığım güçle bu dakikada Başkomutanlık görevime başlıyorum."</p>
07 Ağustos 1921	<p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bugün beş adet "Ulusal Yükümlülük Emri" (Tekalif-i Millîye Emirleri) yayımladı. Bu emirler, telgrafla tüm Anadolu'ya yayıldı. Yunan Küçük Asya Ordusunun Komutanı Korgeneral Papoulas, Eskişehir ve Afyon'un doğusunda bulunan Yunan birliklerine bugün tüm dünyanın</p>

	<p>beklediği emri verdi. Yunan Ordusu, ana kuvvetleriyle Türk ana kuvvetlerine saldırıp , direnişlerini kırarak dağıtıncaya kadar izleyecektir.</p>
<p>12 Ağustos 1921</p>	<p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ile birlikte Polatlı'ya geldi. Amacı, cephe durumunu ve kısa zamanda başlayacak büyük Yunan saldırısını karşılayacak savunma düzenini yerinde görmektir. Karadağ'da atına binerken, atın ürkmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa yüzüstü yere düştü. Sol kaburga kemiklerinden birisi kırılmıştı. Trenle Ankara'ya döndü.</p>
<p>14 Ağustos 1921</p>	<p>Yunan Ordusu, bugün ileri yürüyüşe başladı. Bu, genel Yunan saldırısının son aşamasıydı.</p>
<p>17 Ağustos 1921</p>	<p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bugün Ankara'dan cepheye döndü. Trenle Malıköy İstasyonuna gelip, oradan otomobille Alagöz'deki Başkomutanlık Karargâhına gitti.</p>
<p>18 Ağustos 1921</p>	<p>Yunan ordusu, bugün de önemli bir direnişle karşılaşmaksızın Sakarya yönünde biraz daha ilerledi. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Polatlı'nın batısındaki mevzileri gezdi.</p>
<p>19 Ağustos 1921</p>	<p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sincanköy'de bulunan Meclis Muhafız Taburunu trenle Polatlı'ya gönderdi.</p>
<p>22 Ağustos 1921</p>	<p>Türk ve Yunan Orduları, Sakarya'da karşı karşıya gelmişlerdi artık. Yarın Yunanlar son sözü söyleyecek, güçleri varsa Türkler de yanıtlamak isteyeceklerdi.</p>

SAKARYA MEYDAN MUHAREBESİ (23 AĞUSTOS 1921 – 13 EYLÜL 1921)

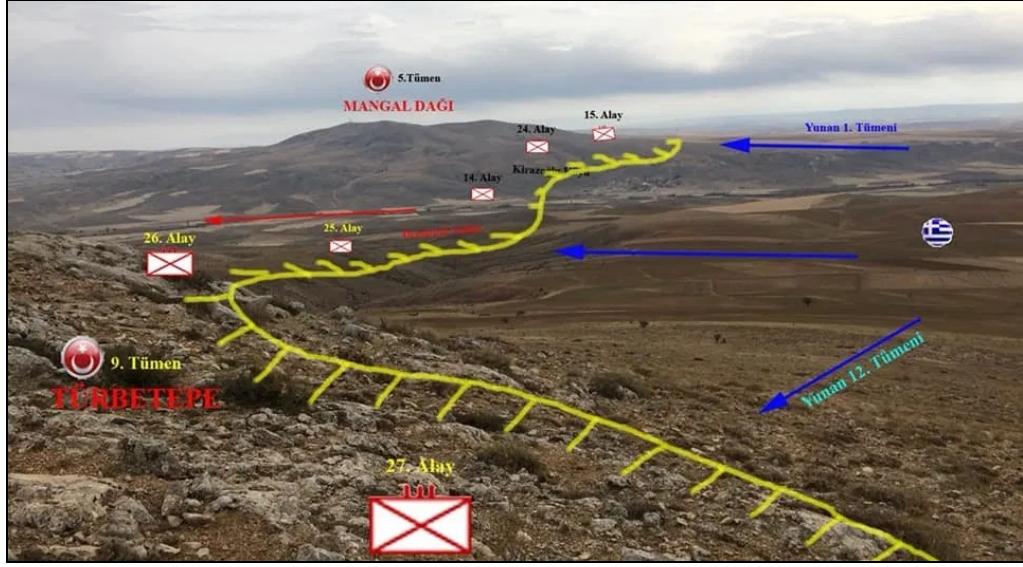
23
Ağustos
1921
(1)

Yunan tümenleri, saat 15.00'ten sonra, Türk savunma mevzilerinin ilerisindeki örtme birliklerine çatmaya başlayarak, **Sakarya Meydan Muharebesi'**ni başlattı.

Yunan birlikleri, saat 15.30'da **Temürözü Deresi** güney sırtlarını ele geçirdi. **Mollaresul Tepesi'**ne doğru ilerledi. Kısa bir çarpışmadan sonra ele geçirdi. **Mangal Dağı'**na taarruza geçtiler. Öğleye doğru hafif bir yağmur başladı ve öğle vakti şiddetini arttırdı. Bu sırada güneyden Türk siperlerine doğru şiddetli bir rüzgar esmeye başladı. Saat 16.00'ya doğru, yağmur bardaktan boşanırcasına yağıyordu. Gök gürültüleri ve yıldırımlar **Mangal Dağı'**nı korkunç bir duruma soktu. Yunanlar, etkili ateş altında bocalamaya başladılar. Taarruz kırılmıştı. Yunanlar, bu kez **Mangal Dağı'**nın doğu ve batı kanatlarından iki ayrı kolda taarruza geçti. Kör dövüş gece yarısına kadar sürdü. Grup Komutanı **Albay Selahattin Adil**, tüm sorumluluğu üzerine alarak **Mangal Dağı'**ndan çekilmeye

karar verdi. Bugün cephenin öteki kesimlerinde de çarpışmalar olmuş fakat Türk birlikleri savunma mevzilerini korumayı başarmıştı. Ne var ki, stratejik önemi büyük olan **Mangal Dağı**, **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin ilk günü Yunanlara kaptırılmıştı.

24
Ağustos
1921
(2)

Mangal Dağı'nın elden çıkarıldığı haberi, **Alagöz**'deki Başkomutanlık ve Batı Cephesi Komutanlığı Karargâhlarında bomba gibi patladı. **İsmet Paşa**, telgrafla sert bir uyarıda bulundu. **Mangal Dağı**'nın savunması ile görevli olan tümenin komutanı geçici olarak komutanlıktan uzaklaştırıldı.

Yunanlar, cephenin sağ kanadındaki Türk kuvvetlerini yerinde tutmak için **Polatlı**'nın 14 km. güneybatısındaki **Beylikköprü** kesiminde de taarruza kalktılar. Oradaki Türk birlikleri, ani saldırı karşısında tutunamayarak geri çekildi. Yapılan karşı taarruz hızla gelişti. Yunan birlikleri **Beylikköprü** önlerine kadar sürüldüler. Ne var ki, Yunanların **Beylikköprü** doğusundaki **Höyükler** çizgisinde tutunmasına engel olunamadı.

Yunanlar, cephenin orta kesiminde saat **14.00**'te taarruz başlattı. Bu bölgedeki taarruzu Türk birlikleri, **Yıldız Deresi** boyunca karşıladı ve kırdı. **Kuzeydoğuya** yönelerek saldırılarını sürdürmek isteyen Yunanların karşı taarruzu tamamıyla durduruldu. **Baraközü Deresi** boyunca yapılan Yunan saldırısı ise Türk kuvvetleri tarafından durduruldu.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ikinci günü sona erdiğinde Yunanlar, Türklerin çarpışmaksızın toprak bırakmak niyetinde olmadıklarını, bir başka deyişle Türklerin, kesin sonuçlu muharebeyi kabule hazır olduğunu anlamışlardı. Yapılan hava keşfi, Türklerin güney kanattan kuşatılmaya engel olmak için 35-45.000 kişilik bir kuvveti cephenin güney kanadına kaydardıklarını ortaya koymuştu. Türkler dün kaybedilen **Mangal Dağı**'ni geri almak için yarın uygulanacak bir karşı taarruz hazırlıklarını tamamlamışlardı.

25
Ağustos
1921
(3)

Yunanlar, dün ertelenen taarruzu bugün saat **03.00**'te **Türbetepe** istikametinde başlattı. **Türbetepe**, **Mangal Dağı**'ndan sonra bölgenin stratejik yönden en önemli noktasıydı. **Temürözü Deresi**'nin kuzeydoğuya kıvrıldığı yerde 1335 metre yükseklikte olup, **Temürözü Deresi** ile **Haymana**, dolayısıyla **Ankara** yönüne güneyden açılan **Yamak Deresi**'ne egemendi.

Türbetepe'yi savunan Türk birlikleri, gece karanlığında üç Yunan tümeninin taarruzuna uğrayınca, bocalamaya başladılar. Türk birliklerinin komşu tümenlerden aldığı iki alaylık destek ile yaptığı karşı taarruz da işe yaramadı. **Türbetepe**'nin her iki yanında cephesi bulunan **2** ve **3'üncü Gruplar**'ın iç kanatlarından kuşatılmalarını önlemek amacıyla, Türk birlikleri **Türbetepe**'den geri çekildi. Saat **09.00**'da, **Türbetepe**'de Yunan bayrağı dalgalanıyordu.

Yunanların bir başka koldan, **Alacık-Gedikli** çizgisine saldırmaları, o bölgedeki Türk birliklerinin yeniden iç kanatlarından sarılma tehlikesini yarattı. Doğan kritik durumu önlemek için Yunan tümenine **07.45**'te karşı taarruza geçildi. 3 saat süren taarruz ve karşı taarruzlar, saat **11.00**'e doğru kızıştı ve yakın dövüş başladı. Yarım saatlik süngü muharebesi neticesinde, Yunanlar **Tepeköy** batısındaki tepelerden geri atıldı.

Çarpışmaların ilk gününde Yunanlara kaptırılan, stratejik önemi büyük olan **Mangal Dağı**'nın geri alınması için sabahleyin taarruza geçildi. Sabah başlayan saldırı, önemli bir direnişle karşılaşmadan geliyordu. **Mustafa Kemal Paşa**, **Mangal Dağı** kesimindeki bunalımlı durumu daha yakından izlemek amacıyla cephe gerisine geldi. Ancak **Mangal Dağı**'ni geri almak için yapılan taarruzlar başarılı olamadı ve büyük kayıplar verilerek geri çekildi.

Türbetepe'yi alan Yunan birlikleri ise ilerlemesini sürdürürken, karşı taarruza uğramış ve gerilemeye başlayarak **Prens Andrew**'dan yardım istemek zorunda kalmıştı. **Prens Andrew**, üç tümeninden ikisini hemen yardıma gönderdi. Ne var ki, tümenlerinin taarruzu umduğu gibi gelişmedi. Türk birliklerinin sert direnişi ile karşılaştı.

Gün ağarırken kaybedilen **Türbetepe**, Türk birliklerinin karşı taarruzlarıyla geri alındı.

26
Ağustos
1921
(4)

Beylikköprü kesimindeki Yunan tümeni, sabah saat **07.00'**de iki koldan **Polatlı** yönünde ileri atıldı. 1'inci kol, **Çekirdeksiz Batısı-Demiryolu Batısı** çizgisini savunan Türk tümenine taarruz etti. Tümen topçu ateşi ile saldırıyı kırdı. Ancak öğleden sonra giderek artan baskı karşısında geri çekilmek zorunda kaldı.

Yunan tümeninin ikinci kolu biraz daha güneyden, **Beştepeler**'e doğru taarruza geçti. O bölgeyi savunan Türk tümeni, saldırıyı ilk saatlerde durdurmayı başardı. Durumu yakından izleyen İsmet Paşa, düşmanın yeni takviyelerle gece de taarruzu sürdürmesi halinde, cephenin kuzey kanadını savunan birliklerin zor duruma düşebileceğini anladı. Bu, Türk Ordusunun, **Çal Dağı-Haymana-Çalış** çizgisine çekilmeyi bile başaramadan dağılması anlamına geliyordu. **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin dördüncü gününde Türk Ordusu dağılmış ve Yunanlara **Ankara** yolu açılmış olacaktı. Kısaca, her şey daha işin başındayken bitecekti.

İsmet Paşa'nın emriyle, geride daha uygun durumda mevzilenen iki tümen saat **20.00'**de düşmanın taarruzlarını tümüyle durdurdu. Yunan tümeni, 13 saatlik taarruz sonunda ancak 6 km. ilerleyebilmişti. Onca zorlamasına karşın **Polatlı** daha 12 km. ötedeydi.

Bir Yunan tümeninin, **Polatlı**'yı almak için ileri atıldığı saatlerde, diğer iki Yunan tümeni de cephenin orta kesiminde taarruza kalktılar. Amaçları, cepheyi yarıp **Haymana** yönünde ilerlemektir. Taarruz üzerine taarruz tazeleyen Yunan tümenleri, ağır kayıplar vererek, bir Türk tümeninin mevzilerine en fazla 1.000 metreye, diğer Türk tümeninin mevzilerine ise en fazla 1.200 metreye kadar yaklaşabildi.

Akşama dek süren çarpışmalarda, her iki taraf da ağır kayıplar verdi. Yunanlar cepheyi yarmayı başaramadılar. Türk savaşçıları inatçı bir savunmayla mevzilerini korumuştur. Yalnızca, akşama doğru bir Türk tümeninin siperlerine Yunan birlikleri girmişti.

İhtiyat birlikleri ile desteklenen tümen birlikleri, 2 saat süren kanlı bir dövüşten sonra Yunan birliklerini girdiği bütün siperlerde yok etti. Kurtulabilenler, ancak **Türbetepe** güneyindeki derecikler boyunca kaçarak karanlığa karışmayı başaranlardı.

Yunan topçuları, öğleye doğru olanca güçleriyle, bir Türk tümeninin mevzilendiği **Çiftetepeler**'i dövmeye başladı. Yunanlar, **Çiftetepeler**'de elini kıpırdatacak kimse kalmadığına inanarak topçu ateşini kestiler ve taarruza geçtiler. Topçu ateşinin siperlerde canlı kimse bırakmadığını düşünerek dağınık ve uluorta ile ilerliyorlardı. Siperlere yaklaştıklarında aniden tüfek ve makineli tüfek ateşi ile karşılaştılar. Ön sıradakiler yere serilirken, arkadakiler hızla geri çekildi. Biraz sonra, Yunan topçusu yeniden ateşe başladı. Topçu ateşi durunca, Yunanlar yeniden taarruza kalktılar. Yunanlar, tam 5 saat boyunca, hiç vazgeçmeden taarruzu devam ettirdiler. Ancak, Türk tümeninin mevzilerine çarpıp geri döndüler. Çoğu, Türk siperlerine 100 metre kala birbirlerinin üzerine düşüverdiler. Yunanlar artık umudu kesmişlerdi. **Çiftetepeler**'i gecenin serinliğinde almak için öğleden sonra taarruzu durdurup geri çekildiler.

Yunan kral ailesinden 2'nci Kolordu Komutanı **Prens Andrew, Ankara**'yı bir an önce almak için sabırsızlanıyordu. Türk cephesinin güney kanadını kuşatmak için kolordusunu gün doğarken harekete geçirdi. Durmak bilmeyen Yunan taarruzunu kırmak için Türk tümenleri ellerinden geleni yaptılar. Ağır kayıplar vermelerine rağmen buldukları mevzileri güneş batıncıya kadar savunmayı başardılar. Derken, Yunanlar mevzilere girmeyi başardı. Bunun üzerine, Türk birlikleri gereksiz yere daha fazla kırılmamak amacıyla geri çekilmeye başladılar.

Yunanların güneyden kuşatma niyetleri çok önceden sezilmiş, öteki gruplardan artırılabilen ve yedekteki tümenler bu bölgeyi savunan grubun emrine verilmişti. Böylece dört piyade tümeni ve iki süvari tümeni beklenen Yunan kuşatmasına karşı cephenin güney kanadında toplanmış bulunuyordu.

Kesin sonuca yönelik kuşatmayla görevlendirilen **2'nci Yunan Kolordusu Komutanı Prens Andrew**, sabah saat **06.00**'da kolordusunu harekete geçirdi. Öğleye doğru **Köseaptalı-Sinanlı** çizgisine varan Yunan tümenleri, topçu ateş desteği altında taarruzlarını sürdürdüler. Çarpışmalar birden hızlandı. Yunanlar, ağır kayıplar vermelerine rağmen, taarruzlarını şiddetlendirmeye devam ettiler. Bir Yunan tümeni, saat **16.30**'da mevzilere girmeyi başardı. Diğer bir Yunan tümeninin **Sinanlı-Çeltikli, Çangarides Müfrezesinin** ise **Burunsuz** istikametindeki ilerlemeleri olanca çabaya karşın durdurulamadı. Çarpışmalar, akşamüstü, **Batı Cephesi** için tehlikeli bir duruma dönüştü. Türk tümenleri, zaman zaman karşı taarruzlarda bulunsalar da etkili olamıyorlardı. Birlikler arasındaki bağlantılar kopmuş, bazı birlikler iç içe girerek karışmış ve ağır topçu ateşi altında sersemlemişlerdi. Mevzilerin akşama kadar elde tutulması, kuşkulu bir duruma girmişti. Bu sırada, bir Yunan tümeni gerilere sarkmaya başlamıştı. Türk Tümenleri arasında boşluklar doğmaya başladı. Tümenlerin birbirinden iyice uzaklaşması, cephenin güney kanadının çökmesine neden olacaktı. Karşı taarruz için ileri atılan bir Türk tümeninin savaşçıları, Yunanları bir süre durdurmayı başardı. Bu başarıya karşılık verilen kayıplar oldukça ağır idi. Birbirleriyle bağlantı kuran tümenler, düzenli bir biçimde geri çekilmeye başladılar. Hava iyice karardığında, Yunanların kuşatma hareketleri engellenmişti. 1'inci Grup birlikleri, **Gökgözşerefisi** güney sırtlarından doğuya doğru uzanan tepelere çekilerek savunma hazırlıklarına başlamıştı.

Yunan Küçük Asya Ordu Komutanlığı, bugünkü muharebelerin sonuçlarını değerlendirirken, Türklerin sanıldığı gibi çekilmediklerini, tersine mevzilerini inatla savunduklarını iyice anlamıştı. Demek ki, Türkler geri çekilmeye son vermişler, kesin sonuçlu bir muharebe yapıyorlardı.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa bugün hayatının en bunalımlı günlerinden birisini yaşamıştı. Yunanların yarma ve kuşatmaya yönelik taarruzlarını adım adım izlemiş, cephedeki birliklerden gelecek başarı haberlerini sabırsızlıkla beklemişti. Direnişin sürdüğüne dair haberler gelmekle birlikte, Yunanların zaman zaman tehlikeli durumlar yarattığı da bir gerçektir. Cephenin orta ve güney kanadındaki çarpışmalar, her an savaşın sonucunu belirleyebilecek gelişmelere gebe idi. Bir ters davranış, bir duraksama, bir yanlış değerlendirme her şeyi alt üst edebilirdi. Bir tek tümenin dağılarak geri çekilmesi, her şeyin sonu olabilecekti. Bu yalnız, Anadolu'nun yazgısını tek başına omuzlayan **Mustafa Kemal Paşa**'nın sonu olmayacak, son yurdunda tutunmaya çalışan Türk Milletinin de sonu olacaktı. Yunanların şiddetli taarruzları sonucu, 2'nci Grup birliklerinin mevzilerini bırakıp çekilmek zorunda kalışı, 1 ve 3'üncü Grupların da biraz gerilerde yeniden mevzilenmeye zorlanmaları, büyük tehlikelerin ucuz atlatılmış olduğunu gösteriyordu. Birlikler kendilerine güvenlerini korumuşlar, büyük bir inat ve inançla dövüşmüşlerdi.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bugünkü çarpışmaların gösterdiği gelişmeler üzerine, son Türk yurdunun savunulmasında, bundan sonra uygulanacak ve izlenecek taktiği bütün orduya şu tarihsel emriyle bildirdi: **“Hattı müdafaa yoktu, sathı müdafaa vardır. O satih bütün vatandır. Yurdun karış toprağı yurttaş kanıyla islanmadıkça terk olunamaz.** Onun için, küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir, fakat küçük büyük her birlik, ilk durabildiği noktada yeniden düşmana karşı bir cephe kurup çarpışmasını sürdürür. Yanındaki birliğin çekilmek zorunda kaldığını gören birlikler, ona bağlı kalmaz. Bulduğu mevzide sonuna dek direnmek ve karşı koymak zorundadır.”

Cephedeki gelişmelerin tehlikeli ve kritik bir durum göstermesi, **Mustafa Kemal Paşa’yı**, cephe gerisi, özellikle direnişin simgesi görünümündeki **Ankara** için bazı önlemler almaya yöneltti. Gece yarısına doğru, **Ankara’daki** Millî Savunma Bakanı **Refet Bele Paşa’ya** telgraf çekerek, meydan muharebesinin **Ankara’ya** dek uzaması olasılığının belirdiğini, her türlü olasılığa karşı **Meclis’in**, Bakanlar Kurulu’nun ve **Ankara’da** kalması uygun olmayanların **Ankara’dan** çıkmasını, Meclis ve Bakanlar Kurulu’nun ilk aşama olarak **Kayseri’ye** taşınmasını, ulaşımın **29 Ağustos** akşamına kadar mutlaka tamamlanmasını emretti. Hemen arkasından da ikinci açıklayıcı bir telgrafla, düşman birliklerinin genel taarruzlarını kesintisiz olarak sürdürdüklerini, bu taarruzlar neticesinde cephenin genel durumunu sarsacak ölçüde bazı mevzilerin yitirildiğini, düşmanın **27 Ağustos’ta** da aynı şiddetle taarruzlarına devam etmesi halinde, halihazırda bulunulan hattın aşama aşama savunularak **Ankara’ya** yaklaşma zorunluluğunun doğabileceğini bildirdi.

27
Ağustos
1921
(5)

Mustafa Kemal Paşa’yı kaygılandıran ve **Ankara’nın** boşaltılması önlemini almaya yönelten bunalımlı durum, gece yarısından sonra daha da artmıştı. Yunanlar, cephenin orta kesimindeki yarma girişimlerini şiddetli bir gece taarruzuyla sürdürüyorlardı. Hava karardıktan sonra, düşman taarruzları yoğunlaşmış, siperlerde göğüs göğse çarpışmalar hızlanmıştı. **Mustafa Kemal Paşa** bu çarpışmaları kaygıyla izliyordu. Cephenin yarılması tehlikesi bir türlü uzaklaştırılamamıştı.

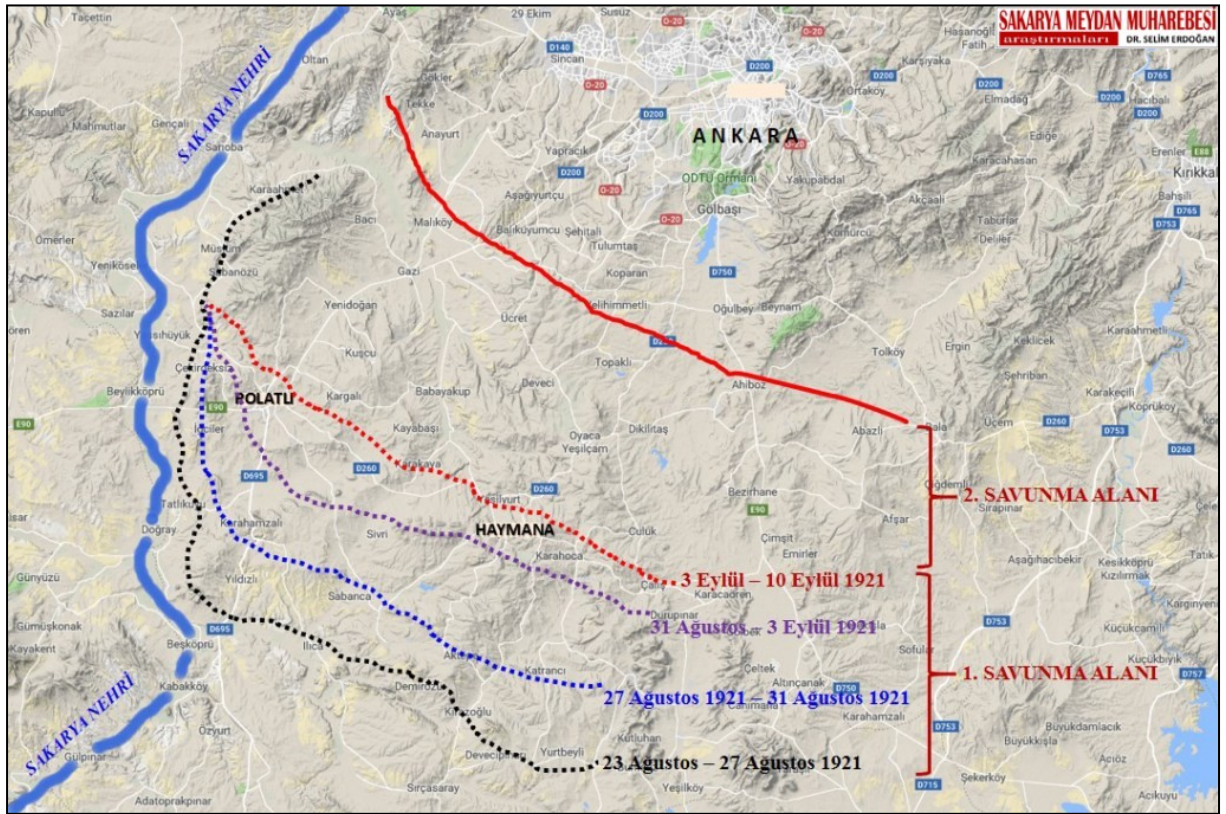
İki gündür uyku yüzü görmemiş olan **Çifttepe**ler’deki Türk tümeninin askerleri, sayıca üstün ve dinlenmiş Yunanlar karşısında kısa sürede gerilemeye başladılar ve sonunda **Çifttepe**ler’den sökülüp atıldılar.

Çiftetepeler'in Yunanların eline geçmesi, yeni ve daha tehlikeli bir durum yaratmıştı. Yunan tümeni, bu tepeleri elde tuttuğu sürece, **3'üncü Grup**'un savunma bütünlüğü önemli ölçüde sarsılabilir, **İncesu** ve **Türbetepe** yönleri tümüyle düşmanın ateş ve ilerleyişine açılabilirdi. Böyle bir durum, cephenin yarılması ve Yunanların **Haymana**'ya kolayca ulaşması demektir. Türk komutanlar, böylesine kritik durumu atlama çareleri ararken, başka bir Yunan tümeninin **Türbetepe**'yi ele geçirdiği ve burayı savunan Türk tümeninin de **Karapınar**'a doğru geri çekilmeye başladığı haberi geldi. **3'üncü Grup** cephesindeki bunalım giderek artıyordu. Elde ihtiyat kuvveti kalmamıştı. Bu nedenle, geride daha güven verici bir savunma kurmak için tümenlerini 4 km. geriye, **Evlifyafakı Kuzeyi-Karapınar Köyü Kuzeyi** çizgisine çekti.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, cephedeki son gelişmeleri dikkate alarak, **Ankara**'nın boşaltılması yolunda aldığı kararı ertelemeyi düşündü. Yunanlar, gece boyu sürdürdükleri taarruzda başarılı olmuşlar, fakat sonucu değiştirebilecek derecede üstünlük sağlayamamışlardı. Türk birlikleri, özellikle **3'üncü Grup** birlikleri biraz gerilemek zorunda kalmakla birlikte, kendilerini düşmana kaptırmamışlar ve gerilerde yeni savunma çizgisi tutarak düşmanı beklemeye başlamışlardı. Tehlike tümüyle giderilmemiş ama cephe de yarılmamıştı. **Mustafa Kemal Paşa**, Millî Savunma Bakanı **Refet Paşa**'ya cepheden üçüncü telgrafı çekerek, daha önceki telgrafında vermiş olduğu Meclis'in **Kayseri**'ye taşınması emrinin uygulanması için bugün öğleden sonra çekeceği yeni mesaja dek beklenmesini istedi.

Gündoğumuyla birlikte Yunan ordusu, bütün cephe boyunca yeniden taarruza geçti.

Kuzeyden ilerleyen Yunan Kolordusu, erken saatlerde **Karailyas** sırtları batısından demiryoluna yanaştı. Bir Yunan tümeni, demiryolunu aşarak **Polatlı**'nın 9 km. batısındaki **Pınar-Ezineli** çizgisindeki Türk tümeninin mevzilerine çattı. Taarruz kısa sürede kırıldı ve durduruldu. **Beştepeler** yönündeki taarruz ise o bölgedeki Türk tümeni tarafından geri püskürtüldü.

Yunan Kolordusunun diğer tümenleri, biraz daha güneyden ayrı kollarla taarruza kalktılar. Tümenlerin bütün gün boyunca sürdürdükleri taarruzlar, **4'üncü Grup** birliklerince karşılandı. Türk tümenlerinin inatçı savunması karşısında bir başarı elde edemeyen Yunan tümenleri, geldikleri yönlerde geri çekildiler.

Prens Andrew komutasındaki **2'nci Yunan Kolordusu**, dört gündür denediği kuşatma hareketini bugün de denemek üzere, Türk cephesinin güney kanadını savunan **1'inci Grup** üzerine taarruza geçti. Düşman baskısı artınca, o bölgedeki Türk tümeni geri çekilmek zorunda kaldı. Geri çekildiği hatta yeniden savunma düzeni alan tümen, inatçı bir savunma ile Yunan taarruzunu durdurmayı başardı. Ancak, oldukça yıpranan tümenin gece boyunca devam etmesi beklenen düşman taarruzlarına dayanması zordu.

	<p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bugünkü çarpışmaları izledikten sonra genel bir değerlendirme yapmıştı. Yunanlar, bütün cephe boyunca olanca güçlerini geceli gündüzlü ortaya koymuşlar fakat önemli bir başarı elde edememişlerdi. Hiçbir birlik ezdirilmemiş ve düşmana kaptırılmamıştı. Açılan tüm gedikler zamanında tıkanmıştı. Meydan muharebesinin beşinci günü dolarken varılan bu sonuç bir başarı sayılabılırdi.</p>
<p>28 Ağustos 1921 (6)</p>	<p>Yunan ordusunun komutanı Papoulas, Savunma Bakanı Theotokis'e cephedeki son durum ile ilgili bilgi vermiş ve bazı kaygılarını dile getirmişti. Theotokis de Başbakan Gounaris'e Sakarya'daki genel durumu şöyle özetlemişti: "Türkler adım adım savunmakta, birbiri arkasına sıraladığı savunma mevzilerinde yaptığı muharebelerle Yunan ordusunu yıpratmakta ve kuvvet dengesi sağlamaktadırlar. Geniş cephede bir kuşatma için uygun durum doğmamıştır."</p> <p>Yunan ordusu 5 gündür gece gündüz ara vermeden taarruz etmesine rağmen, ne Türk cephesini yarabilmiş, ne de cephe sol kanadından kuşatma yapabiliyordu. Gerçi ordu biraz ilerlemişti, ama bu kazançlar beklenenin yanında bir hiçti. Büyük ümitlerle başlatılan taarruzun hızı kesilmiş, bazı kesimlerde tümüyle kırılmıştı. Savaş, siper çarpışmalarına dönüşmek üzereydi. Umulandan fazla zayıflık verilmesi ve ordunun savaş gücünün giderek azalması, Yunan kurmaylarını düşündürmeye başlamıştı. Yokluk ve kıtlık belirtileri görülmeye başlamıştı. Süvari atlarına yedirilecek arpa bulunamıyordu. Askerlere, birkaç gündür ekmeğin dışında çok az yiyecek veriliyordu. Diğer bir sorun da akaryakıt yokluğu idi. Ağır yaralıları taşımak için getirilen ambulans ve kamyonlar yakıtsızlıktan öküzlere çekiliyordu. Bütün bu yokluk ve kıtlıklara neden olarak, Türk süvarilerinin cephe gerilerine sarkarak ulaşım kollarını vurmaları gösteriliyordu. Yunan komutanlar, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'nun ortalarına çekilerek kendilerini üslerinden yüzlerce kilometre uzaklara sürüklemesindeki amacı yeni yeni anlıyor gibiydiler.</p> <p>Dün gece karanlığında geri çekilen 3'üncü Yunan Kolordusu'nun tümenleri, ortalık aydınlanırken yeniden ileri yürüyüşe geçtiler. Ilıca Deresi sırtlarına yerleştirdikleri topçularıyla uzun süre Türk mevzilerini dövdükten sonra taarruza geçtiler. Öğleye doğru, Türk mevzilerine 1 km. kadar yaklaşabilen Yunan tümenleri, yoğun ve inatçı savunma karşısında gerilemek zorunda kaldılar. Saat 17.30'da, yeniden uzun bir topçu ateşinden sonra taarruza kalktılar. Bir Yunan tümeni, 2 saatlik bir muharebeden sonra, Yassitepe kesimindeki Türk tümeninin ilk siperlerine girdi. Ancak karşı süngü hücumlarıyla buradan atıldılar. Böylece 3'üncü Yunan Kolordusu'nun 4'üncü Grup cephesindeki taarruzları bugün de sonuçsuz kalıyordu. Cephenin orta kesiminde bulunan Türk savaşçıları, buldukları çizgiyi savunmayı başarmışlardı.</p> <p>1'inci Yunan Kolordusu'nun tümenleri, sabahleyin yeni bir taktikle yarma hareketine başladılar. Bir Yunan tümeni, sabahleyin Yamak yönünde ilerlemeye başladı. Öğleye doğru Karlık Dağı'na yöneldi. Yunan tümeni iki grup arasındaki boşluğa sokuluyordu. Boşluğun doldurulmaması, Yunanların cepheyi bu noktada yarmasına yol açabiliyordu. Bu bölgedeki Türk birliği daha fazla tutunamayarak geri çekilmeye başladı.</p> <p>Kuzeyde başka bir Yunan tümeni, Gordion (Yassihüyük) yönünde taarruza geçti. Bu taarruz, bu bölgeyi savunan Türk tümeninin topçu ateşiyle karşılandı. Türk topçularının etkili ateşi sonucu, Yunan tümeni geri çekilmek zorunda kaldı. Öğleden sonra, bu sefer de Beştepe yönünde taarruza geçtiler. Bu bölgede savunmada olan ve savaş gücünü geride kalan beş günde önemli ölçüde yitiren Türk tümeni, artan Yunan baskısı karşısında geri çekilmek zorunda kaldı. Üstelik de ağır kayıplar vermişti.</p> <p>Prens Andrew'ın kolordusu, dün akşam başlattığı taarruzu, bütün gece aralıksız sürdürdü. İki Yunan tümeninin Türk cephesini güney kanattan kuşatmaya yönelik taarruzu, 1'inci Grup komutasında toplanan üç tümen tarafından karşılanıyordu. Bu kesimde bir Yunan tümeninin sabaha dek yaptığı taarruz güneş doğarken şiddetlendi. Ağır baskı altında kalan savunmadaki Türk tümeninin savaşçıları umutsuz bir direnişe girdiler. Düşmana kaptırılan mevziler karşı taarruz ve süngü hücumlarıyla geri alınıyordu. Bazı mevzilerin birkaç kez el değiştirdiği oluyordu.</p> <p>Ankara üzerine yürüyüşe bir kır gezintisi gözüyle bakan Yunan komutanlar, yanıldıklarını anlamışlardı. Savaşın üçüncü ve dördüncü günlerinde gelen yaralı sayısı hızla artmış, gezici hastanenin kapasitesini aşmıştı. Yaralılar açıkta yatıyorlardı. Yüzüstü bırakıldıkları duygusuyla hırçınlaşıyorlardı. Yaralıları ziyarete gelen ordu komutanı Papoulas bile alaylı ve hakaret dolu sözlerle karşılanmıştı.</p>
<p>29 Ağustos 1921 (7)</p>	<p>Sürekliliği olarak gece taarruzları yapan Yunanlar, bu gece de cephenin bir çok kesiminde baskın ve taarruzlarına devam ettiler. Cephenin kuzey kesiminde demiryolu boyunca Polatlı'yı almak için günlerdir taarruz eden Yunan tümeni, gece karanlığında baskın biçimde taarruza geçti. Dün elde edemediği başarıyı, gece baskınıyla elde ederek Ezineli köyünü ele geçirdi ve Çekirdeksiz köyü batısına yaklaştı. Yapılan karşı taarruzla, Yunanlar, Ezineli köyünden çıkarılarak Çekirdeksiz köyü batısından sökülüp atıldı.</p> <p>Yunanların Polatlı'yı almak için tüm gün, taarruz üzerine taarruz tazelemeleri bir sonuç vermedi. Türk birlikleri taarruzu kırmayı başardılar. Takviyeli Yunan tümeni, Polatlı'yı almak için 5 gündür geceli gündüzlü taarruz</p>

ediyordu. 5 günde sadece 6 km. ilerleyebilmişlerdi. **Polatlı**'ya daha kuş uçuşu 8 km. vardı. Ne var ki, sürekli yeni destek almasına rağmen, tümenin savaş gücü giderek azalıyordu.

İki Yunan tümeni, cephenin kuzey kanat içlerini savunan **4'üncü Grup** tümenleri üzerine yaptıkları taarruzu bütün gece giderek artan bir şiddetle sürdürdüler. Üç Türk tümeninin savaşçıları, gece taarruzlarını büyük güçlüklerle durdurabilmişti. Yunanlar sabahleyin, yoğun bir topçu ateşiyle **Toydemir** sırtlarını dövmeye başladılar. **Toydemir** sırtlarındaki savunma mevzilerinde bulunan Türk tümeninin savaşçıları, zor duruma düştüler ve gerilemeye başladılar. **Toydemir**'i ele geçiren Yunanların ileri yürüyüşü süngü hücumlarıyla güçlükle durdurulabilirdi. Öğleden sonra çarpışmalar yeniden alevlendi. İnatçı savunma karşısında ağır zayıyat veren Yunanlar taarruzlarını arttırdılar. Ama bütün taarruzlar güçlükle de olsa durdurulabilirdi.

1'inci Yunan Kolordusu'nu **Haymana**'ya ulaştırarak **Dikilitaş-Haymana** yolunu tıkamakla görevli **3'üncü Grup** birlikleri, gece yarısından sonra şiddetli bir saldırıya uğradı. Bu bölgedeki Türk tümeninin mevzilerinin bir bölümünü ele geçiren Yunanlar, bir başka koldan da diğer Türk tümenini ağır baskı altında tutuyordu. Mevzilerinin bir bölümünü kaptıran Türk tümeni, durumunu koruyabilmek için **Soğluca-Eskiçalış** arasında mevzilenen topçularının desteğinde, karşı taarruza kalktı. Taarruz hızla gelişti. Yunanlar, öğleye doğru ele geçirdikleri mevzilerden geri atıldılar. Ancak akşamüzeri, komşu tümenin geri çekilmek zorunda kalışı, bu tümeni de geri çekilmek zorunda bıraktı. Gece yarısı, nöbetçilerin gafletinden yararlanan Yunanlar, savunmanın en önemli noktalarından bir küçük tepeyi, **Soğucalı** tepesini ele geçirmişlerdi. Yunanların, bu tepeyi elinde tutarak, bu tepeden başlatacağı bir gündüz taarruzu, tüm savunmayı çökertebilir, Yunanların **Haymana**'yı ele geçirme ve **Ankara**'nın güneyine sarkma hareketini başarıya ulaştırabilirdi. Gün doğmadan bu tepenin geri alınması gerekiyordu. Yapılan zorlu bir karşı taarruzla tepe geri alındı.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin 7'nci günü dolarken genel durum şu şekildedeydi: Yunanlar, iki kolordusuyla Türk cephesini merkezden yarmak, kuzeyden **Polatlı**, güneyden **Haymana** yönünde kuşatıcı taarruzlarıyla Türk kuvvetlerini kısa sürede yok ederek **Ankara**'ya ulaşmak planını uygulamayı sürdürmüşler ve geceli gündüzlü bütün cephe boyunca taarruz üstüne taarruz yapmışlardı. Ağır zayıyatlar vermelerine rağmen elde ettikleri başarı birkaç kilometre ilerlemiş olmaktan ileri gitmiyordu. **Toydemir**'i ele geçirmelerine rağmen, daha kuzeye çekilen Türk kuvvetlerini izlememeleri, büyük bir fırsatı kaçırmalarına neden olmuştu. Gece yarısından itibaren 90 kilometre uzunluğundaki cephe boyunca saldırıya uğrayan Türk birlikleri, genellikle mevzilerini korumayı başarmışlardı. Ancak, **Baraközü Deresi**'nden **Çal Dağı**'na uzanan kesim tam olarak kapatılamamıştı. Yarın, bu boşluktan gelebilecek olan olası bir Yunan taarruzu, **Çal Dağı**'nın elden çıkmasına ve **Ankara** yolunun açılmasına neden olabilirdi. Bugün fazla toprak yitirilmemiş, fakat tehlikeli bir durum doğmuştu.

30
Ağustos
1921
(8)

Bir haftadır ilk kez Yunanlar, cephenin birkaç kesimi dışında önemli bir gece taarruzunda bulunmadılar. Gece genellikle cephede sessizlik vardı. Türk kurmayları büyük bir kaygı içinde idiler. Yunanların, **Baraközü Deresi-Sivri-Karayavşan** ve **Alacık-Haymana** yönlerinde yapacakları taarruz önlenemezse, cephe ortandan yarılmış olacaktı. Bu durumda ordunun **Ankara** yönünde geri çekilmesi ve yeniden savunma düzenine girmesi olanağı da bulunmayacaktı. **Çal Dağı** yönünün kapatılması büyük önem taşıyordu.

Yunan Ordusunun **Başkomutanı Papoulas**, Türk Ordusunu son derece güç duruma sokacak bir fırsatı ele geçirdiğinin farkında olmayarak, Türk Ordusunun **Çal Dağı** kesiminde **3'üncü Kolordu**'ya karşı bir karşı taarruza hazırlandığı korkusuna kapılarak, **2'nci Kolordu**'nun iki tümeniyle, cephenin orta kesiminin 15 km. gerisinde bulunan **İnlerkatrancı**'ya gelerek **3'üncü Kolordu**'yu desteklemesi emrini verdi. Aslında, Türkler, **Çal Dağı** kesiminde doğan kritik durum nedeniyle buraya destek birlikleri gönderiyorlardı. Zira, dünkü gelişmelerden sonra, Yunanların, **Çal Dağı** kesimine yapacakları bir saldırının başarıya ulaşması, Türk cephesinin yarılması ve **Ankara** yolunun açılması demektir. Bu büyük tehlikeyi önlemek için, **Çal Dağı** kesimini desteklemek amacıyla gönderilen Türk birliklerini **Papoulas**, Türklerin cepheyi yarma hazırlığı biçiminde tümüyle ters değerlendirmişti.

Gözetleme uçuşundan dönen bir pilot, **Prens Andrew**'e sunduğu raporda, **Çal Dağı** ve **Ardınc** kesiminde yalnız

birkaç Türk keşif kolu ve bunların arkasında da ancak iki bin kişilik bir kuvvet bulunduğu, **Yabanhamamı** bölgesinin Türkler tarafından terk edildiği ve bu bölgede hiçbir hareket bulunmadığı bilgisini verdi. Bu rapora göre, Türkler kuzeye doğru çekilmekte idiler. Bunun üzerine **Papoulas**, bir gün içinde üçüncü kez emrini değiştirerek, **3'üncü Kolordu'nun Sivri-Babayakup, 1'inci Kolordu'nun Ardıç, 2'nci Kolordu'nun Çulluk**, bir tümenin ise **Polatlı** yönündeki taarruzlarını devam ettirmelerini emretti. Ne var ki, önceki emirlere göre kendilerini hazırlayan kolorduların yeniden taarruza geçmeleri biraz zaman alacaktı.

Yunan taarruzunun ağırlık merkezinin **Çal Dağı**'nda toplanacağı anlaşılınca, oradaki birliklerin desteklenmesi kararı verilmişti. Cephenin kuzey kanadının en ucunda, **Polatlı**'nın batı ilerisinde oynak çarpışmalar yapan bir süvari tümenine, hemen **Çal Dağı**'na hareket etmesi emredilmişti.

İstanbul'daki **Müttefik Orduları Başkomutanı General Harington** bugün **Londra**'ya bir telgraf göndererek, Yunanların zafer kazandıklarını ve **Ankara**'ya doğru ilerlediklerini ileri sürdüklerini, fakat kendi aldığı bilgilerde bunu gösteren bir şey olmadığını bildiriyordu.

3'üncü Yunan Kolordusu öğleye doğru harekete geçti. Kolordunun bir tümeni, günlerdir olduğu gibi batıdan **Polatlı**'ya doğru taarruza geçti. Bir tümen, **Toydemir**, diğer bir tümen de **Sapanca** üzerinden taarruza geçti. İki tümenin de **Çal Dağı** yönünde taarruz ettikleri dikkati çekiyordu.

Yunan tümeninin, **Polatlı** yönündeki taarruzu, bugün de biraz toprak yitirilerek durduruldu. Daha güneyden **Çal Dağı** yönünde taarruz eden iki Yunan tümeninin karşısına dikilmeye çalışan dört Türk tümeni, ağır baskıya karşı kanlı bir savunmaya giriştiler. Öğleden sonra şiddetini artıran Yunan saldırısı başarılı olmaya, Türk tümenlerini geri itmeye başladı.

Türk süvari tümeni de dün gece 60 km. yol yürümenin yorgunluğunu ve uykusuzluğunu üstünden atamadan kanlı bir dövüşün içine girmişti. İnatçı savunma akşama dek sürdürüldü. **Çal Dağı**'nın güney etekleri karış karış savunuluyor, bir adım gerilememek için canlar veriliyordu.

Kritik durum nedeniyle önem kazanan **Çal Dağı**'na gelen Batı Cephesi Komutanı **İsmet Paşa**, dağın doruğundan güney eteklerdeki kanlı dövüşü izliyordu. Türk tümenlerinin artan düşman baskısı altında güçlükle tutunabildiklerini görüyordu. Haymana yakınlarında yedekte tutulan tümenin, ivedilikle **Çal Dağı**'na yetiştirilmesini emretti. Akşam hava kararırken bulunduğu çizgide daha fazla tutunamayan süvari tümeni, iç kanatlarını biraz geriye çekmek zorunda kaldı. Taarruzun şiddetini artıran Yunan tümeni, süvari tümenini adım adım geri itiyordu. Süvari tümeni, **Karayavşan**'a doğru çekilmek zorunda kaldı.

Gün biterken, **Çal Dağı** yönü Yunan ilerleyişine açık kalmıştı. **Papoulas**'ın emir değiştirmesi yüzünden geç toparlanan **1'inci Yunan Kolordusu**, ancak öğleden sonra **Ardıç** bölgesini ele geçirmek için ilerlemeye başlayabildi ve akşama doğru iki Türk tümeninin cephesine yanaştı.

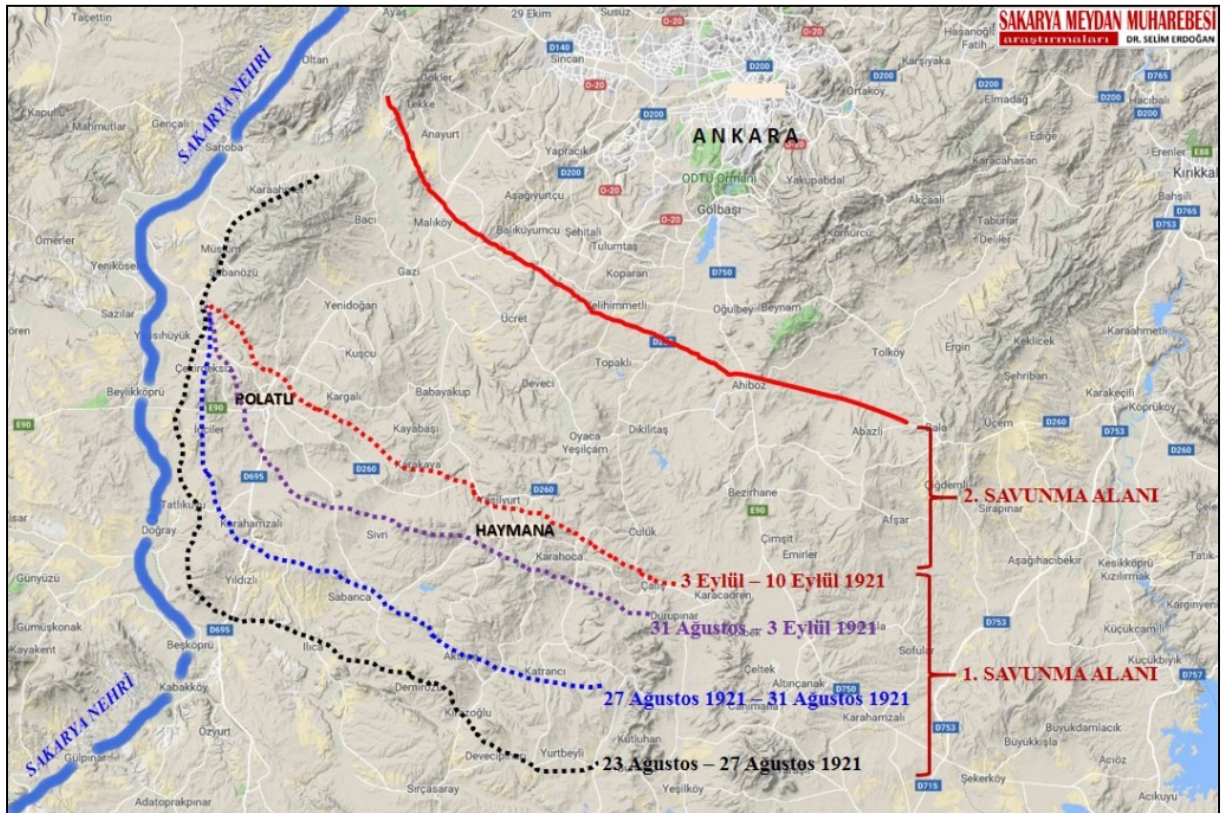
Türk cephesini güney kanadından kuşatmak için **23 Ağustos** gününden bu yana sürekli saldıran **2'nci Yunan Kolordusu**'nda bu sabah garip bir kararsızlık seziliyordu. Cephenin güney kanadı **1'inci Grup** tarafından savunulurken, Yunan baskısının artması sonucu, 2 gün önce **12'nci Grup** güney kanat açığına getirilmişti. Böylece bir yandan kanat desteklenirken, bir yandan da cephe doğuya uzatılmış ve **2'nci Yunan Kolordusu**'nu cephesini genişletmeye zorlamıştı. **Papoulas**'ın sık sık emir değiştirmesi, **2'nci Yunan Kolordusu**'nu hareketsiz bırakmıştı. Yunanların kendi cephesindeki hareketsizliğinden yararlanan **1'inci Grup** tümenleri yeni savunma mevzilerine

	<p>yerleştiler. Artırılan bir tümen, Çal Dağı savunmasına katılmak üzere Haymana'ya doğru yürüyüşe geçildi.</p> <p>Öteki tümenlerden destek olarak güçlenen Yunan tümeni, sabah saat 07.00'de 12'nci Grup birliklerine çatmaya başladı. Öğleye doğru taarruzunu geliştiren Yunan tümeni, ağır zayıat vermesine aldırmadan iki Türk tümenini zorlamaya başladı. 12'nci Grup Komutanı elindeki yedekleri ileri sürerek, Yunan taarruzunu durdurmaya çalışıyordu. Saat 13.00'te taarruzlar güçlükle kırılmış, buna karşılık savunma düzeninde bazı gedikler açılmıştı. Grup Komutanı, savunma bütünlüğünü yitiren grubun Gökdere sırtlarına alınması önerisinde bulundu. Cephe Komutanlığı grubun yerinde kalmasını emretti. Saat 17.00'ye doğru Yunan tümenleri, 1'inci Grup üzerine yeniden taarruz ettiler. Gece yarısına dek kanlı çarpışmalar sürüp gitti. Yunanlar ağır zayıat vermesine rağmen, Sığircık Çiftliği-Güzelcekele çizgisine ulaşmayı başarmışlardı.</p>
<p>31 Ağustos 1921 (9)</p>	<p>Papoulas, Türk Ordusunun geri çekildiğine öylesine inanmıştı ki, bugün kolordularının rahat bir yürüyüş yapacağını düşünerek onlara uzun hedefler vermişti. Yine yanlış varsayımlardan işe başlayarak, yanlış sonuçlara ulaşıyordu. Güç durumda kalan ve fazla zayıat veren Türk birlikleri, biraz geri çekilip yeniden savunma düzenine giriyorlardı. Genel bir geri çekilme söz konusu değildi. Ankara'nın eteklerine en yakın iki ilçesi olan Polatlı ve Haymana yakınlarına dek gerilemiş olan Türklerin bir adım daha geri çekilmemek için inatçı bir savunma yapacaklarını düşünmediği anlaşılıyordu.</p> <p>Kolordu Komutanları General Kondilis, General Polimenakos ve Prens Andrew, Papoulas gibi iyimser değillerdi. Bir haftadır durmadan taarruz etmişler, Ankara'ya ulaşamadıkları gibi, cephenin kuzey kesiminde, Polatlı yönünde en çok 6 km.; orta kesiminde, Haymana yönünde en çok 30 km. ilerleyebilmişlerdi. Güney kanattan kuşatma planı da çoktan suya düşmüştü. Bu küçük kazançlara karşın, büyük zayıat verilmiş, Yunan savaşçılarının beşte biri savaş dışı kalmıştı. Askerin morali bozuktu.</p> <p>Türk cephesinin kilit taşı durumuna gelen Çal Dağı ve çevresini savunma sorumluluğu, tümüyle 3'üncü Grup'a bırakılmıştı. Yeni katılan tümenlerle grup güçlendirilmişti.</p> <p>Dün gece 4'üncü Grup cephesine taarruz eden iki Yunan tümeninin taarruzları güçlükle kırılabilirdi. Sabaha kadar taarruzlarını sürdüren bir Yunan tümeni, gün ağarırken Çal Dağı'nın batı kesimini ele geçirdi. Sabahın erken saatlerinde, 3'üncü Yunan Kolordusu, iki tümeniyle Çal Dağı'nın batı ilerisindeki 4'üncü Grup birliklerine taarruz ederken, 1'inci Yunan Kolordusu da bir tümeniyle Çal Dağı, bir tümeniyle Çal Dağı doğusundaki Ardıç Tepeleri, bir tümeniyle de Ardıç doğusu yönünde toplu taarruza geçti. Çal Dağı yönünde taarruz eden Yunan tümeninin taarruzu hızla gelişti. Karşısındaki Türk Alayını dağıtarak Çal Dağı'nın batı kıyılarında ilerlemeye başladı. Diğer Türk alayları ile diğer bir Türk tümeni öğleye dek dayanmayı başardılar. Ne var ki, yan saldırılarla Yunan Tümenleri baskı altına alınmadıkça Türk birliklerinin uzun süre tutunabilmesi mümkün değildi.</p> <p>Bir haftadır süren çarpışmalar, Çal Dağı'nda düğümlenmiş gibiydi. Çal Dağı'nın elden çıkması, Yunanlara Ankara yolunu açacaktı. Çal Dağı'nın stratejik önemini bilen Mustafa Kemal Paşa, gelişmeleri yakından takip etmek için Çal Dağı'nın kuzeyindeki tepelere gelmişti. Çal Dağı güney eteklerine varır varmaz taarruza geçen Türk tümeni, Yunan tümenini hızla geri atarak Çal Dağı'nın büyük kesimini ele geçirdi. Bu sırada, Yunan tümeninin bir alayı Türk tümeninin mevzilerine yeniden girdi ise de, birkaç kez el değiştiren mevziler karşı taarruz ve süngü hücumlarıyla geri alındı. Haymana'dan yetişen tümenin de taarruza katılmasıyla birlikte, batıya bakan tepeleri dışında, bütün Çal Dağı Yunanlardan temizlenmişti. Çal Dağı geri alınmıştı, ama bedeli de çok ağır olmuştu. Her iki tarafta da ağır kayıplar vardı.</p> <p>Sakarya Meydan Muharebesi'nin 23 Ağustos 1921 günü cephe çizgisi, Ankara'nın yaklaşık 100 km. doğusundan başlayıp, yine Ankara'nın 150 km. güneyinde biten bir elips görünümündeydi. Dokuz gün süren kanlı</p>

çarşımalardan sonra, Türk Ordusunun gerilemesinden ötürü cephe çizgisi, merkezi **Ankara** olan düzgün bir çember parçasına dönüşmüştü. Bu çember parçası, **Polatlı**'nın 12 km. kuzeybatısından başlıyor, **Haymana**'nın 33 km. güneydoğusunda bitiyordu. Uzunluğu 75 km.yi bulan bu çember parçasının merkeze, yani **Ankara**'ya olan uzaklığı cephenin her kesiminde yaklaşık 80 km.yi buluyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi'nin 9'uncu gününde muharebelerin, karşılıklı tüketme yarışına döndüğünü anlamıştı. Kuvvet kaydırmaları ve cephenin uzatılması, bir ölçüde güç dengesi kurulmasına yardımcı olmuş, böylece Yunanlar istenilen tuzağa düşmüştü. Bundan böyle, daha dayanıklı olan, tüketme yarışını kazanacaktı. Bu durumda Yunanlar, ana destek üslerinden yüzlerce kilometre uzaklaşmış oldukları için daha az şanslı olacaktı. Türk süvarileri ulaşım kollarını vurduğu sürece Yunanlar daha hızlı tükenecilerdi.

2'nci Yunan Kolordusu Komutanı Prens Andrew, sıkıntısını gizleyemez olmuştu. Kolordusuyla günlerdir Türk cephesini güney kanattan kuşatmaya çalışmıştı. Fakat, Türklerin, cepheyi sürekli olarak güneye doğru uzatmaları nedeniyle başarı sağlayamamış, karşılaştığı sert direnme nedeniyle, **Ankara** yönünde umduğu ilerlemeyi gerçekleştirememişti. Buna karşılık, verdiği zayıt, kolordusunun savaş gücünü önemli ölçüde azaltmıştı. Bugün de şansını denemeye karar verdi. Yoğun topçu ateşinden sonra, bir tümeni **Kocadağ**, bir tümeni **Sığircık Çiftliği** ve bir tümeni de **Güzelcekele** yönünde, Türk cephesinin güney kanadına saldıracaktı. Sabah erken saatlerde Yunan topçuları yoğun ateşe başladılar. Tam 2 saat Türk mevzilerini dövdüler. Ardından, iki Yunan tümeni taarruza geçtiler. Ama, bir Yunan tümeninde hiç bir hareket yoktu. Tümen ayaklanmış ve taarruza geçmeyi reddetmişti. Bütün Yunan askerlerine söylendiği gibi bu tümenin askerlerine de, 3-4 günde **Ankara**'ya girileceği ve savaşın biteceği söylenmişti. 9 gündür kan döküyorlardı. Kaç gün daha kan dökecekleri belirsizdi. Birçok arkadaşlarını bu topraklarda gömmüşler, aldıkları her tepenin ardından **Ankara**'yı göreceklerini sanmışlardı. Oysa, **Anadolu**'nun ortasında çakılıp kalmışlar, zafere ulaşacaklarından iyice umutlarını kesmişlerdi. Bu duygu ve düşüncelerle dolu tümen erleri, artık savaşmayacaklarını bildirerek ayaklanmış ve taarruza geçmeyi reddetmişlerdi. Tümen komutanı, bin bir dil dökerek güçlükle bastırabildi ayaklanmayı. Öteki tümenlerin duymaması için önlemler alındı. Olay örtbas edilmeye çalışıldı. Bir tümenin ayaklanması, **Prens Andrew**'i iyice yıpratmıştı. Kral ailesinden bir kolordu komutanı olarak **Ankara**'ya ilk girme çabası içindeydi günlerdir. Bu umudunu da yitirmek üzereydi.

3'üncü Yunan Kolordusu, Papoulas'ın emri uyarınca sabah **05.00**'te kolordusunu ileri yürüyüşe başlattı. **Eskişehir-Polatlı** demiryolu boyunca 8 gündür **Polatlı**'yı almak için saldıran Yunan tümeni ise dünkü başarısından güç alarak, bugün kesin sonuç aramaya kararlıydı. Sabahın erken saatlerinde yoğun topçu ateşi desteğinde ilerlemeye koyuldu. Bu kesimi savunan **Mürettep Kolordu** komutanı, iki tümenle Yunanların kesin sonuca

	<p>yönelik taarruzunu nasıl kırabileceğini düşünüyordu. Emrindeki süvari tümeni, dün Çal Dağı kesimini desteklemeye gönderilmişti. Süvari gibi oynak bir kuvvet de elden çıkınca, Yunanları püskürtmek oldukça zor olacaktı. Yunan tümeni, demiryolu boyunca ve yoğun topçu ateşi desteğinde Türk mevzilerine yaklaştı. Bir bölüm kuvvetiyle, bir Türk tümenini, gösteri taarruzuyla yerinde tutmaya çalışırken, ana kuvvetiyle diğer Türk tümeninin üzerine çullandı. 09.00'da Kartaltepe sırtlarındaki Türk tümeninin siperlerine girmeyi başardı. Karşılıklı süngü hücumları öğleden sonraya dek sürdü. Bir haftadır verdiği yitkilerle iyice zayıflayan tümen, ağır Yunan baskısına daha fazla dayanamayarak Polatlı'ya doğru çekildi. Böylece güney kanat ve gerileri savunmasız kalan diğer komşu tümen de geri çekilmek zorunda kaldı. Gün batarken bu tümen, Polatlı Tren İstasyonunun 500 metre güneybatısından başlayarak, Karadağ doğusundaki sırtlara dek uzanan bir çizgide yeni savunma mevzileri hazırlıyordu. Diğer tümen ise, Polatlı Tren İstasyonunun ilerisinden ve demiryolundan başlayarak kuzeydoğuya doğru uzanan Basrikale Tepesi-Hamam Boğazı çizgisinde mevzilendi. Yunanlar, Ankara'nın kuş uçuşu 70 km. güneybatısındaki Polatlı ilçesinin kapılarındaydı artık...</p>
<p>01 Eylül 1921 (10)</p>	<p>Çal Cephesi Komutanı emrindeki iki tümen, bütün gece Yunan taarruzlarını göğüslemeye çalıştılar. Kanlı çarpışmalardan sonra, gece yarısına doğru Yunanlar, Çal Dağı'nın batı sırtlarını yeniden ele geçirmeyi başardılar. İki Türk tümeni, batı sırtlarını geri almak için ikişer alayla karşı taarruza geçtiler. Taarruz önceleri başarıyla gelişti. Yunanların ele geçirdikleri tepeler teker teker yeniden geri alındı. Ama her iki tümen de güçlerinin sonuna varmışlardı. Günlerin yorgunluğuna, dün akşamdan beri aralıksız sürdürülen kanlı boğuşma da eklenince, Yunanların kısa bir hazırlıktan sonra giriştiği taarruzu kıramadı. Tepeler yeniden Yunanların eline geçti. Öğleye doğru, bir Yunan tümeni, sürekli ve yoğun topçu ateşi altına aldığı Türk tümeninin mevzilerine yeniden taarruza geçti. Bir ara, orta kesimdeki iki taburun ağır baskıya dayanamayarak geri çekilmesi, tehlikeli bir durum yarattıysa da, siperlerini canla başla savunan öteki taburların direnmeleri ve topçuların başarılı ateşleriyle Yunanlar geri atıldı.</p> <p>Çal Dağı'nı bugün ele geçirmeyi kafasına koyan Yunan tümeni, öğleden sonra toparladığı bir alayı, yeniden Türk tümeninin sağ kanadına taarruz ettirdi. Bu taarruz da Türk süngü hücumları karşısında fazla bir varlık gösteremedi. Yunan Alayı, bir süre sonra Eskiçalış yönünde, dereler boyunca çekilip gitti. Çal Dağı, bugün de verilmemişti Yunanlara.</p> <p>Yunan tümeni, bütün gece boyunca, Polatlı'nın 3 km. yakınına dek sokulmanın verdiği moral gücüyle, Polatlı'yı almak için taarruz üstüne taarruz tazeledi. İki Türk tümeni, inatçı bir savunmayla toprak yitirmeksizin sabaha ulaşmayı başardılar. Sabahleyin, Eskişehir-Polatlı demiryolunun kuzey ve güneyinden iki ayrı kolda şiddetlenen Yunan taarruzu, öğleye doğru daha da şiddetlendi. Özellikle Çekirdeksiz-Hamam Boğazı yönündeki taarruz, o bölgeyi savunan Türk tümeninin sağ kanadını sarsmaya başlamıştı. Basrikaletepe'yi etkili topçu ateşi altına alan Yunanların bir yandan da tepenin güneyinden taarruza kalktıkları görüldü. Karşılarında yalnızca bir Türk taburu vardı. Bu taburun kahramanca direnmesi sonunda taarruz kırıldı.</p> <p>Yunanların, öğleden sonra, aynı Türk tümeninin iki kanadına birden şiddetli bir taarruz başlattıkları görüldü. Hızla geliştirdikleri taarruz ile tümenin kanat mevzilerini ele geçirdiler. Türk tümeni, sağ kanadı yerinde kalarak,</p>

Basrikaletepe kuzeybatı sırtları ve **Polatlı** kuzeybatı sırtlarına çekilmek zorunda kaldı. Yunanlar demiryolunun kuzeyinden biraz daha sokulmuş oluyordu. Demiryolunun güneyinde, **Polatlı**'ya yönelik taarruz ise, Türk topçularının etkili atışlarıyla durdurulmuştu.

3'üncü Grup Komutanı, iki tümenini **Haymana**'yı güneybatı ve güneye karşı kapayan sırtlara yerleştirmiş, dünden beri Yunan tümeninin **Haymana**'yı almak için yaptığı şiddetli taarruzları durdurmayı çalışıyordu. Sabah gün ağarırken, üstün topçu desteğiyle taarruza başlayan Yunan tümeninin taarruz kırılmak üzereyken, erken saatlerde başka bir Yunan tümeninin baskınına uğrayan bir Türk tümeninin mevzilerini bırakarak geri çekilmesi, komşu Türk tümenini çok güç duruma soktu. Biraz sonra cephanesi biten topçuların susması, tümeni geri çekilmek zorunda bıraktı. Tümenini birkaç kez karşı taarruza ve süngü hücumuna kaldıran tümen komutanının bütün çabaları boşa çıktı. Yunanlara kaptırılan mevziler geri alınamadı. Öğleye doğru çarpışmalar iyice kızıştı. Elinde hiçbir ihtiyat kuvveti kalmayan Türk tümeninin sağ kanadı geri itilmeye başladı.

Aynı saatlerde **Haymana**'nın güneydoğusundaki geniş bir kesimi savunan **2'nci Grup**, büyük bir tehlikeyi savuşturmaya çalışıyordu. Sabahın erken saatlerinde, bir Yunan tümeninin baskınına uğrayan bir Türk tümeni **Mezartepe**'den geri çekilmek zorunda kalmış, **Haymana**'nın güneydoğusunu örten sırtlar Yunanların eline geçmişti. Türk tümeni ise yaptığı bu çarpışmalardan sonra tümüyle dağılmış, birlikleri birbirlerine karışmıştı.

Öğleden sonra, **1'inci Yunan Kolordusu Komutanı**, üç tümeninden **Haymana**'ya yönelik taarruzlarını şiddetlendirmelerini istedi. **Haymana** avuçlarının içine düşecek gibi görünüyordu. Ağır baskıya daha fazla dayanamayan Türk tümenleri **Haymana**'ya doğru geri çekilmek zorunda kaldılar. Tümenler, **Haymana**'nın 2 km. güneyindeki alçak sırtlara çekildiler.

1'inci Yunan Kolordusu akşama doğru yeniden taarruza geçti. Önlerindeki Türk tümenlerini 2 km. daha geriye ittiler mi **Haymana**'ya gireceklerdi. **Haymana**'nın alınmasının stratejik önemi büyüktü. Bunun için Yunanlar, bütün güçlerini ortaya koyarak **Haymana**'ya ulaşmaya çalışıyorlardı. Hava iyice kararınca dek süren çarpışmalarda, Yunan taarruzları kırıldı. Ağır zayıtlar vermesine karşın bir Yunan tümeni, **Haymana**'yı güneyden saran sırtları ele geçirdi. Diğer bir Yunan tümeni de **Haymana**'yı güneydoğudan saran en üstün durumdaki sırtlara ulaştı.

2'nci Yunan Kolordusu, Türk Süvarilerinin (**5'inci Grup**) kuşatmasına uğrayacağı korkusuyla fazla harekette bulunamamıştı. Karşısında bulunan **1** ve **12'nci Gruplar** da böylece günü derlenip toparlamakla değerlendirmişlerdi.

**02 Eylül
1921
(11)**

Tanyeri ağarırken, Yunanlar, Türk Cephesini yarmak ve kesin sonuca ulaşmak amacıyla yoğun topçu ateşi hazırlığı yaparak taarruza kalktılar. Bir Yunan tümeninin, yanındaki bir Yunan tümeniyle koordineli olarak **Çal Dağı**'na yaptığı taarruzun hızı, Türk topçusunun etkili ateşiyle kesildi. Destek kuvvetler gönderilmesi üzerine, Yunanlar üstünlük sağladılar. Öğleye doğru muharebe, göğüs göğüse kanlı çarpışmalara dönüştü. 10 gündür çarpışa çarpışa eriyen ve savaş güçlerini yarı yarıya yitiren iki Türk tümeni, ağır kayıplar vererek gerilemeye başladı. Bir Yunan tümeni, gece yarısına doğru, kuzey eteklerine dek tüm **Çal Dağı**'nı ele geçirdi. **Başkomutan Mustafa Kemal Paşa**'nın korktuğu başına gelmiş, Yunanlar **Çal Dağı**'nı almışlardı.

Sabahın erken saatlerinde **3'üncü Yunan Kolordusu**'nun, bir tümeni **Polatlı**'yı almak için taarruz ederken, aynı kolordunun diğer iki tümeni de **Polatlı**'nın 10 km. güneydoğusunda, **Çal Dağı**'nın batısındaki **4'üncü Grup**'a taarruz etti. Yunan tümeni, saat **06.00** sularında, karşısındaki Türk tümeninin ilk siperlerine girmeyi başardı. Bir yandan da başka bir Türk tümeninin mevzilerini zorluyordu. Bu sırada bir Yunan tümeninin **Sivri**'ye vardığı görüldü.

4'üncü Grup Komutanı, **Sivri** ile **Çal Dağı** arasındaki 6 km. genişliğindeki kesimin yeterli bir kuvvetle tutulmadığını gördü. Yunanların bu boşluktan ilerlemesi, **4'üncü Grup**'u **Çal Dağı**'ndaki birliklerden ayırabilirdi. Böyle bir olasılığı önlemek için grup komutanı, zaten düşman karşısında bocalamakta olan iki Türk tümeninden birer tabur alarak, boş kesimde mevzilendirdi. Mevzilerini kaptıran Türk tümeni, mevzilerini geri almak için karşı taarruza geçtiyse de, etkili düşman topçu ateşi nedeniyle başarı sağlayamadı. Karşılıklı taarruzlarla kızışan çarpışmalar, her iki yanın da ağır yitkiler vermesine neden oluyor, fakat ne bir adım ilerleniyor, ne de bir adım gerileniyordu. Uzun bir direnişten sonra, Türk savaşçıları gerilemeye başladılar. Öğleye doğru, Yunan tümeninin **Sivri** batısından **Karayavşan** yönünde başlattığı taarruz, hızla gelişmeye başladı. Grup Komutanı, elinde hiç ihtiyat birliği kalmadığını, düşmanın grubu ile **Çal Dağı** arasına girdiğini, cephe komutanlığınca ve öteki gruplarca yardım yapılmazsa, **Yüzükurtlu Tepeleri**, **Şeyhali-Karayavşan** çizgisine çekilmek zorunda kalacağını bildirerek **İsmet Paşa**'dan ivedi yardım istedi.

Çal Dağı savunması için dün kurulan **Çal Cephesi Komutanlığı** birlikleri, ağır düşman baskısıyla ezilerek **Çal Dağı**'ndan yavaş yavaş geriye itiliyordu. Saat **14.00**'te, Yunanlar ele geçirdikleri **Çal Dağı**'nın batı sırtlarına yerleştirdikleri topçularla, **Karayavşan** kesimini savunmaya çalışan iki Türk tümenini yoğun topçu ateşi altına aldılar. Son umutlarını gelecek yardıma bağlayan Türk savaşçıları, birbiri ardına patlayan top mermilerinden gözlerini bile açamıyorlardı. En kötüsü, hiç cephanesi kalmayan **4'üncü Grup** topçuları gerilere çekilmişti. Çarpışmalar hava kararınca kadar sürdü. **4'üncü Grup** birlikleri, sürekli gerilemek zorunda kaldı. Yunan tümenleri, sabahtan hava kararınca kadar 10-12 km. ilerlemişlerdi. **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin başladığı **23 Ağustos**'tan bu yana, Yunanlar en büyük ilerlemelerini bugün yapmış oluyorlardı. **Polatlı-Haymana** karayolunun **Şeyhali** kesimini ele geçiren Yunan tümeninin ulaştığı yer, **Ankara**'ya kuş uçuşu 60 km. uzaklıktaydı. Yunanlar **Ankara**'ya iyice yaklaşmışlardı artık.

Yunan topçusu, bütün gün **Haymana** önlerindeki Türk tümeninin mevzilerini dövüp durdu. Aralıksız topçu ateşi, sipersiz olan tümenin bir taburuna, bunalımlı bir gün yaşattı. Alay topçusu, Yunan topçularına birkaç atışla karşılık vermiş, sonra da aniden susmuştu. Taburun savaşçıları açık arazide korumasızdı. Çoğunun bir baş siperi bile yoktu. Alay topçuları bir türlü ateş açamıyorlardı. Çünkü cephaneleri bitmişti. **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin 11'inci gününde bazı kesimlerde Türk topçularının cephanesi kalmamıştı. Savaşçılar topçu desteğinden yoksun çarpışacaklardı bundan böyle.

Haymana'yı güneyden örten **Ardıç Tepeleri**'nin doruklarını dün ele geçiren Yunan tümeni, **Haymana**'yı ve çevresini savunan Türk birliklerinin mevzilerini, görüş ve ateş olanakları açısından egemen duruma girmişti. **3'üncü Grup Komutanı**, mevzilerinin doğal yetersizliğini biraz gidermek amacıyla, iki tümenini sabah erkenden biraz daha geriye aldı. Yunan tümeni, saat **05.00**'te taarruza başladı. Taarruz, topçu ateşleriyle öğleye doğru güçlülkle yavaşlatılabildi. Bu kez, tümenlerin mevzileri, Yunan topçusu tarafından etkili bir biçimde dövülmeye başlandı. Öğleden sonra çarpışmalar iyice şiddetlendi. Çarpışmalar hava kararınca dek sürdü. Büyük bir inançla dövüşen Türk savaşçıları, ilk siperlerine 2 km. kala Yunanları durdurmayı başardılar. **Haymana** bugün de düşmana kaptırılmamıştı.

Basrikale Tepesi'nde bulunan Türk tümeni siper kazma işlerini henüz yarılamıştı ki, bir Yunan tümeninin tepeye yoğun topçu ateşi açtığı görüldü. Yunanlar, bugün **Basrikale Tepesi**'ni ele geçirirlerse, yalnızca **Polatlı**'ya girmiş olmayacaklar, aynı zamanda Türk cephesinin kuzey kanadında önemli bir üstünlük sağlayacaklardı. Bu durumda, **Basrikale Tepesi**'nin üstünlüğünün etkisi dışına çıkmak için iki Türk tümeninin çok gerilere çekilmesi zorunluluğu doğacaktı. Yunan topçusu ateşi giderek artırdı. Grup Komutanının elinde Yunan topçusuna karşılık verecek topçu yoktu. İhtiyatta tuttuğu bir taburu, tepeye takviye için gönderdi. Yunanlar, **Basrikale Tepesi**'ne 150 metre kalıncaya kadar yaklaşıncaya, topçu ateşi başka noktalara çevrildi. Bu sırada, destek için gönderilen Türk birlikleri de tepeye yaklaşıyordu. Yunanlar hemen hücumla geçtiler. Çarpışmalar şiddetlenmiş, Yunanlar son bir

çabayla topluca süngü hücumuna kalkmışlardı. Bir süre sonra, Yunanların önce geriledikleri, daha sonra da gerisin geri kaçtıkları görüldü. **Basrikale** Tepesi, ona bağlı olarak **Polatlı** ve cephenin kuzey kanadı bugün de düşmana kaptırılmamıştı.

Türk cephesinin güney kanadı karşısında bulunan **Prens Andrew**'in komutasındaki **2'nci Yunan Kolordusu** bugün hareketsizdi. Herhangi bir saldırı veya saldırı hazırlığında bulunmadığı gibi, siperler kazarak ve berkitme işleriyle uğraşarak savunma düzeni alıyordu. **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin başladığı **23 Ağustos** gününden bu yana Türk cephesini güney kanattan kuşatmak için saldırıp durmuştu. Tam 10 gündür aralıksız sürdürdüğü inatçı saldırıları biraz ilerlemekten öte bir yarar sağlamamıştı. Türk komutanları cepheyi güneye doğru sürekli uzatarak bir yandan kuşatmadan kurtulmuşlar, bir yandan da **2'nci Yunan Kolordusu**'nu Yunan ana kuvvetlerinden uzaklaştırarak **Anadolu**'nun ortasında yalnızlığa itmişlerdi.

Yunan Genelkurmay Başkan Yardımcısı General Stratigos'un bugünkü çarpışmaların sonuçlarını değerlendirmesi oldukça ilginçti. Önce Türklerin geri çekileceklerini sanmıştı. Fakat sonradan ne olmuşsa olmuş, yeniden tutunmuşlardı. Türkler, böylece meydan muharebesinin en kritik gününü de atlattığı oluyorlardı. **Stratigos**, bunu, "Yunan ordusunun yorgunluğu", "yol yokluğu", "yağmur mevsiminin yaklaşması" gibi faktörlere bağlıyordu.

**03 Eylül
1921
(12)**

Türk Ulusunun yazgısını omuzlarında taşıyan **Başkomutan Mustafa Kemal Paşa**, yaşamının en bunalımlı gecelerinden birini daha yaşamakta idi. Savunmanın belkemiğini oluşturan **Çal Dağı**'nın Yunanlara kaptırılması son derece umut kırıcı idi. Artık, **Ankara**'da tutunamama tehlikesi söz konusu idi. Bu her şeyin sonu olabilirdi. Ya geri çekilip çok gerilerde yeni bir savunma çizgisi kurmak ya da vuruşup, sonuna dek vuruşup ölmek gerekiyordu. İkisinin de sonu belirsiz idi. **Mustafa Kemal Paşa**'nın geri çekilme emri verip vermemek arasında bocaladığı seziliyordu. Bu sırada, genç bir subay odaya girdi ve **Fevzi Paşa**'nın telefonla aradığını haber verdi. **Fevzi Paşa**, **Haymana**'nın tümüyle elimizde olduğunu, durumun bizden yana olduğunu, Yunanların güçlerinin sonuna geldiğini, büyük ihtimalle geri çekileceklerini söylüyordu. **Fevzi Paşa**'nın umut dolu sözleri harita üzerinde değerlendirmeye konuldu. Büyük önem verilen **Çal Dağı**'nın Yunanların eline geçmesi önlenememişti. **Haymana** da düşerse, Türk Ordusu kapana kısılmış olacaktı. Ama **Haymana**, yani **Sakarya** boylarından **Ankara**'ya açılan son kapı henüz düşmemişti. Türk savaşçıları **Haymana**'yı sonuna dek savunmakta idiler.

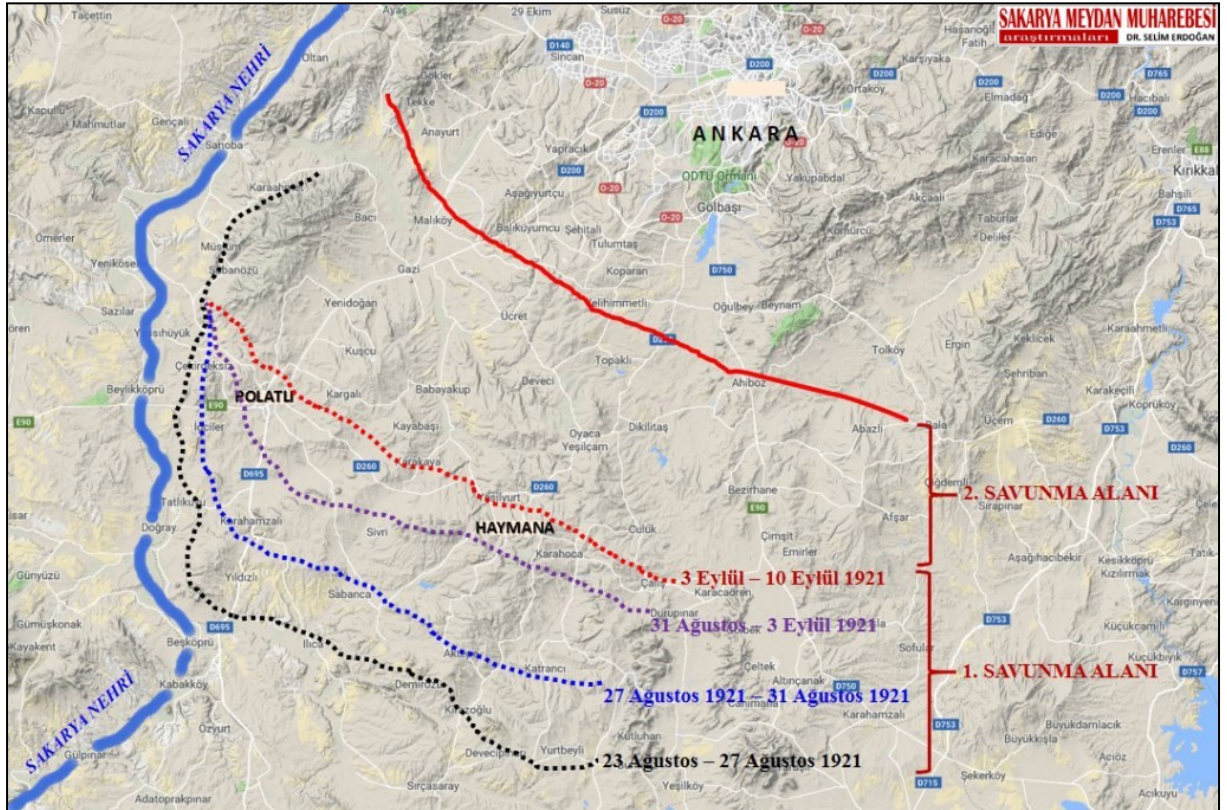
Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, çünkü muharebelerde **Çal Dağı** ile dağın kuzeybatısının Yunanların eline geçmesini ve bir Yunan tümeninin **Ardıç** kesimine getirilmiş olmasını dikkate alarak, gece yarısından sonra birliklerine ayrıntılı bir emir verdi ve çünkü muharebelerin sonucuna göre cephede yeni düzenlemelere gitti. Dün, **Çal Dağı**'nın Yunanlara kaptırılması sonucu, **Çal Dağı**'nın batısındaki bölgeyi savunan **4'üncü Grup** birlikleri ileride kalmışlardı. Mevzilerinin iki yanından ilerlemiş olan Yunan kuvvetleri arasında, bir yarımada oluşturan **4'üncü Grup** birlikleri, geri çekilmez ve cephe düzeltilmezse, kuşatılarak yok edilme tehlikesiyle karşılaşacaktı. **İsmet Paşa**'nın emriyle, **4'üncü Grup** birlikleri, gece yarısından sonra sessizce geri çekilmeye başladılar. 7-8 km.'lik bu geri çekilme, dün bütün gün kan dökerek mevzilerini savunmayı başarmış savaşçılara çok ağır gelmişti. Tümenler, gün ağarınca dek yeni düzenlemedeki savunma mevzilerine yerleştiler ve Yunanların kesin sonuca yönelik taarruzlarını beklemeye başladılar.

Gün doğmuş, ancak ileri gözetleme birliklerinden Yunan ilerleyişine ilişkin hiçbir haber gelmemişti. Birlik komutanlarının, **Papoulas**'ın, ordusuna dinlenme ve toparlanma emri verdiğinden haberleri yoktu. Bu nedenle cephedeki hareketsizliği neye yoracaklarını bilemiyorlardı. Saatler ilerliyor, Yunanlarda hiçbir kıpırdanma görülüyordu. **Polatlı**'nın 6 km, kuzeybatısından başlayıp **Polatlı** ve **Haymana**'nın hemen güneyinden geçerek, **Haymana**'nın güneydoğusundaki **Güzelcekele Tepeleri**'ne dek uzanan 65 km. uzunluğundaki cephenin yalnızca **Haymana** kesiminde karşılıklı topçu ateşleri açılmıştı.

Yunanlar, **Çal Dağı**'nı ele geçirdikten sonra ilerlemelerini sürdürmüşler ve kuş uçuşu **Ankara**'nın 65 km. yakınına kadar sokulmuşlardı. Yunan tümeni, 2 km. daha ilerleyebilse, **Polatlı**'yı almış olacaktı. Başka bir Yunan tümeni ise **Haymana**'nın 2 km. güneyine kadar ilerlemişti. 2 km. daha yürüyebilse, **Haymana**'yı ele geçirecek ve **Ankara**'nın kapısını açmış olacaktı.

Türk tümenleri, akşama kadar bütün cephe boyunca savunma hazırlıklarını sürdürmüştü. Beklenen düşman saldırısının önlenmesi ve böyle bir saldırı halinde, **Erif** ile **Haymana** arasındaki **Sabayakup Deresi** doğu sırtlarının tutulması için önlemler alınmıştı. Yunan taarruzu başarılı olmadığı veya durdurulduğu takdirde, **Çal Dağı** bloğunun geri alınması için yapılacak karşı taarruzda kullanılmak üzere **Erif-Kadıköy** bölgesinde cephe birliklerinden başka üç tümen toplanmıştı. Ayrıca, bir tümene de, **Haymana**'ya hareket hazırlığı yapması emredilmişti.

04 Eylül
1921
(13)

Papoulas, bir yarımada gibi Yunan içlerinde kalan **4'üncü Grup**'un, cepheyi düzeltmek için yaptığı geri çekilmeyi yine yanlış değerlendirmişti. Daha önce de bazı Türk birliklerinin yer değiştirmesini, genel geri çekilme olarak yorumlamış, Türkleri hızlı kovalayarak zaferi kesinleştirmek için önceki emirlerini değiştirerek taarruz emri

vermişti. Taarruza geçen Yunan tümenleri beklemedikleri direnişle karşılaşmışlar ve ağır kayıplar vermişlerdi. **Papoulas**, bugün de aynı hatanın içindeydi.

4'üncü Grup sabah saat **05.30'**da başlayan şiddetli taarruzu öğlene dek durdurmayı başardı. Öğleden sonra, **Yümkünlü Tepeleri'**ne yoğun topçu ateşi desteğinde taarruz eden Yunanlar etkili olmaya başlayınca, o zamana kadar ihtiyattaki birliklerine hiç dokunmadan taarruzu kırmaya çalışan grup komutanı bütün ihtiyatlarını **Yümkünlü Tepeleri'**ne sürdü.

Yümkünlü Tepeleri'ni savunan Türk tümeni, ağır topçu ateşiyle kaynamakta olan tepede tutunmak için olanca gücüyle direniyordu. Topçularıyla, Yunan gerilerini ateş altında tutuyor, piyade ateşiyle, art arda yenilene taarruzları kırmaya çalışıyordu. Ağır kayıplar vermelerine karşın, Yunanlar inatla ve dalgalar halinde taarruzu sürdürüyorlardı.

Akşama doğru, Türk savunması giderek kanlı bir yakın dövüşe dönüşmüştü. Birliklerin kayıpları artmaya, savaş ve direnme gücü erimeye başladı. Yunanların bir an önce sonuç almak için olanca güçlerini ortaya koydukları dikkati çekiyordu. 10 km.lik bir ilerleme yaparak **Kargalı-Türkhöyüğü** çizgisine varması gereken Yunan kolordusu, sabahın ilk saatlerinde ve ilk aşamada çıktığı Türk birliklerini yerinden sökmemiş, takılıp kalmıştı. Hava kararırken, taarruzu sürdürmenin yeni kayıplar vermekten başka yarar sağlamayacağını anlayan Yunanlar, ateşi keserek geldikleri yönde geri çekildiler.

3'üncü Yunan Kolordusu'nun bir tümeni, **Polatlı'yı** almak için gün doğarken taarruza kalktı. Bir kolla **Polatlı'ya** yönelirken, bir kolla da **Polatlı'nın** doğusuna taarruz ediyordu. Bu bölgeyi savunan **Mürettep Kolordu'**nun bir tümeni, **Polatlı'nın** birkaç kilometre ilerisinde, kuzeybatıdan güneydoğuya uzanan bir çizgide, Yunan taarruzlarını göğüslemeye çalışıyordu. Başka bir tümen ise **Polatlı'nın** doğusuna yönelen taarruzun karşısına dikiliyordu. Yunanlar öğleye dek, bir adım ilerleyememenin verdiği sıkıntıyla, taarruz üstüne taarruz yenilediler. **Polatlı'yı** aldıktan sonra, daha uzun yolları vardı hedeflerine ulaşmak için. Ama **Polatlı** önlerinde çakılıp kalmışlardı.

Ne var ki, bir Yunan tümeninin **4'üncü Grup** cephesinde geliştirdiği taarruz, bir Türk tümenin sol kanadını tehlikeye sokmuştu. **Mürettep Kolordu Komutanı, İsmet Paşa'ya**, karşı taarruz ile düşmanın geri atılmaması halinde, bu tümenin, **Menteşe** doğusu, **Yümkünlü** batısına çekilmek zorunda kalacağını bildirdi. Öğleden sonra, tümen **Menteşe** doğusuna çekilince, diğer tümen de sol kanadını **Polatlı'nın** hemen kuzeybatısındaki sırtlara dek çekmek zorunda kaldı. Türk savaşçıları, **Polatlı'nın** kıyı mahallelerinde direnişlerini sürdürüyorlardı artık. Havanın kararmasıyla birlikte, Yunanların taarruzlarını durdurdular. **Polatlı'yı** ezip geçmek ve daha ilerideki hedeflere varmak amacıyla ileri atılan Yunan tümeni, **Polatlı'yı** bugün de alamamıştı. 13 gündür **Polatlı'yı** ele geçirmek amacıyla saldıran bu tümen, ilk kez kasabaya bu denli yaklaşmıştı.

Elde kalan son yedekler, açılan her gediğin karşısına kaydırılıyordu. Erler, **Polatlı'yı** düşmana kaptırmamak için sonuna dek vuruşma gereğinin bilincine varmış, subayların gösterdikleri yerlere koşuyor, büyük bir inatla dövüşüyorlardı. **Basritepe, Polatlı'ya** doğru uzanan birbirine bel vermiş tepelerin sonuncusuydu. Yunanların bu tepeyi ele geçirmeleri, onlara **Polatlı** vadisine karşı büyük bir üstünlük kazandıracak ve **Polatlı'dan Ankara'ya** uzanan yol açılmış olacaktı. Yunan topçuları, bütün ateşlerini **Basritepe** üstünde toplamışlardı. Tepede tutunmak için canlarını siper etmiş Türk savaşçılarına, saatlerdir ölüm yağıdırıyorlardı. Topçu ateşinden sonra, Yunan piyadeleri el bombalarıyla tepeye tırmanmaya başladılar. Siperlerinde sağ kalan askerler süngü hücumuna kalktılar. Boğaz boğaza süren uzun çatışma sonunda, Yunanlar bir çok ölü ve yaralı bırakarak tepeden geri çekildiler. **Basritepe** düşmana kaptırılmamıştı. Tepe Yunanlara kaptırılmamıştı, ama ilk süngü hücumunu başlatanlar tümüyle şehit olmuştu.

Haymana'nın burnunun dibine dek sokulmuş olan Yunanlara, kasabayı kaptırmamak için didinen Türk tümeni ile diğer bir Türk tümeninin ortak dertleri, buldukları mevzilerin elverişsizliği idi. Bu nedenle, Grup Komutanlığına, düşmana karşı taarruz ederek geri püskürtmeyi ve kazanılacak arazide elverişli mevziler kurmayı teklif ettiler. Ancak bu teklif kabul görmedi. Bulunulan yerde, birbiri ardınca mevzi tahkimatının yapılması emredildi. Gün doğmuş, ortalık iyice aydınlanmış, ama Yunanlarda bir hareket görülmemişti. Yunanların tek tük top ateşleri akşama dek sürdü. Başkaca bir girişimde bulunmadılar. **Papoulas'**ın açık emrine karşın, 1'inci Yunan Kolordusu taarruza kalkmamıştı bugün.

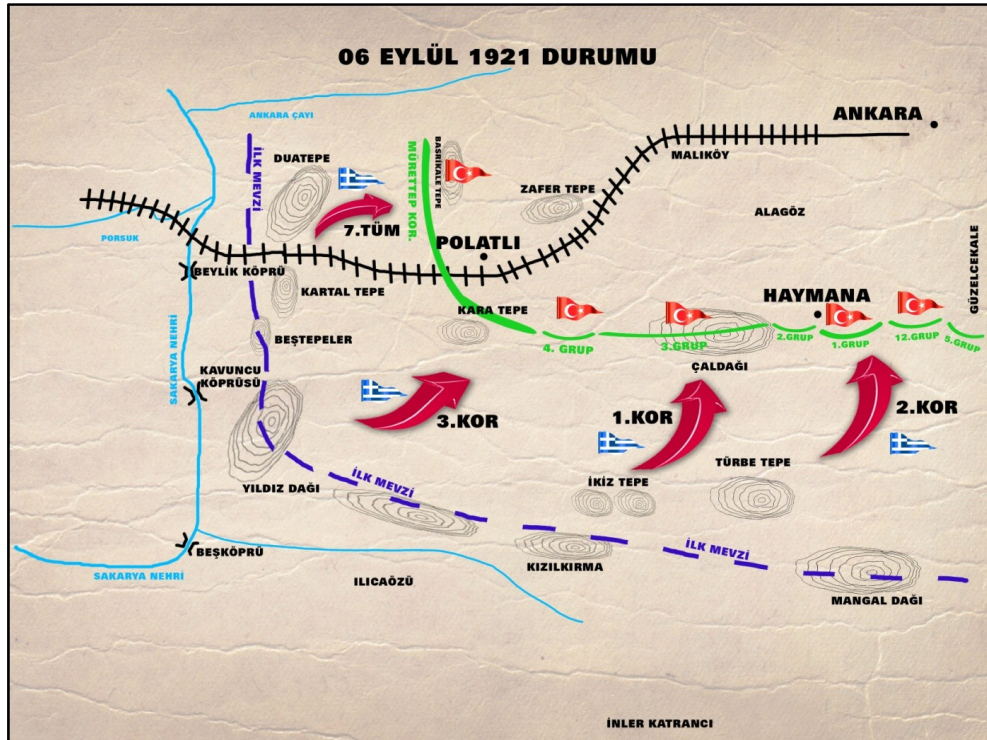
Polatlı'nın batısından **Çal Dağı'na** dek 40 km.lik bir cephede giriştiği saldırının başarıya ulaşamaması, Küçük Asya Ordusu Komutanı **Korgeneral Papoulas'**ı allak bullak etmişti. Türklerin çekildiğini sandığı kesimde, üç tümenle yaptığı taarruza çok bel bağlamıştı. Bu üç tümenin de, istenilen hedeflerin ilk aşamasında çakılıp kalmaları bütün umutları yıkmıştı. Artık **Papoulas, Ankara'ya** ilerlemek şöyle dursun, bulunduğu mevzilerde bile savaşmayı sürdürmekte yarar ummuyordu. Bugün, uzun bocalamalardan sonra, **Papoulas** görüşlerini **Yunan Hükümeti'**ne aktarmaya karar verdi. **Başbakan Gounaris'e** iletilmek üzere, **Bursa'da** bulunan **Savunma Bakanı Theotikis'e** uzun bir raporla görüşlerini bildirdi.

<p>05 Eylül 1921 (14)</p>	<p>Her gün ortalık ağırırken saldırıya geçen Yunanların bugün isteksiz oldukları anlaşılıyordu. Genellikle bütün cephe boyunca taarruza kalktıkları halde, bugün güneş epey ilerledikten sonra saat 09.00'a doğru yalnızca 3'üncü Yunan Kolordusu taarruza geçti. Bir Yunan tümeni Yükümlü Tepeleri, başka bir Yunan tümeni Şeyhali ve diğer bir Yunan tümeni de Karayavşan yönünde taarruza geçti. Üç Yunan tümeninin dün kırılan taarruzları tazelemek, ulaşamadıkları uzak hedeflere ulaşmak istedikleri anlaşılıyordu. Bu taarruzları, 4'üncü Grup'un iki tümeni karşıladı. Çarpışmalar öğleden sonra birden şiddetlendi. Bir Yunan tümeni, bir Türk tümeninin ilk siperlerine girmeyi başardı. Tümen Komutanı, tümeninin sol kanadındaki birlikleri, hemen gerideki sırtlara çekerek savunmayı sürdürmeye çalıştı. Bu sırada, diğer Türk tümeni cephesinde de bir Yunan tümeninin ilerlediği görülüyordu.</p> <p>4'üncü Grup Komutanı, Yunanların Karayavşan-Kızılcağızla yönünde gelişebilecek taarruzunun yaratacağı sakıncaları gidermek için karşı taarruza karar verdi. Gerilerde toplayabildiği dokuz piyade taburunu akşama doğru bölgedeki tümen komutanının emrine göndererek karşı taarruza geçmesini emretti. Türk tümeni, saat 18.30'da şiddetli bir karşı taarruz başlattı. Yunanlar önce biraz direndilerse de, kısa sürede dirençleri kırıldı ve ağır kayıplar vererek geri çekildiler. Aynı biçimde, diğer Yunan tümeninin taarruzu da kırılarak püskürtüldü.</p> <p>Yunanlar, cephenin öteki kesimlerinde taarruza kalkmadılar, ama "Biz buradayız" der gibi zaman zaman çok da etkili olmayan topçu ateşi açtılar. Topçu ateşi sadece Haymana yakınlarında etkili oldu. Buldukları arazinin üstün durumundan yararlanan Yunan topçularının, Haymana'yı güneyden çevreleyen ve görüşlerine açık Türk mevzilerini dövmeleri etkili oluyordu.</p> <p>2'nci Grup Komutanı, karşısındaki Yunan tümeninin, bütün gece ve gündüz hareketsiz kalmasını ve günün çoğunu savunma mevzilerini berkitmekle geçirmesini Yunanların tükenişi olarak yorumluyordu. 12 gündür sürekli savunma yapan ve az da olsa hep geri çekilmek zorunda kalan savaşçılarına müjdeyi verdi.</p> <p>Bugünkü Yunan basın bültenini okuyanlar şaşkına dönmüşlerdi. Basın bülteni, ne Sangarios'tan (Sakarya) söz ediyor, ne de Ankara üzerine yürüyüşe geçiniyordu. Sanki Anadolu'nun ortasında, Sakarya boylarında hiç savaş yokmuş gibi, sanki günlerdir uzun uzun verdikleri Sakarya'ya ilişkin haberler birden kesilmiş gibi, bir sessizlik içindeydi. Şimdi bir Balkanlar tutturmuş gidiyordu. Bülteneye göre, Trakya ve Makedonya'da, Türklerle Bulgarlar birlikte Yunanlara saldırmayı planlıyorlardı. Fuat Bey adındaki bir Türk subayı, bu konudaki planı Mustafa Kemal'e sunmuş, sonra da Ankara'dan Sofya'ya hareket etmişti. Yunan gazeteleri ve Yunan basın bülteni, Anadolu'dan Balkanlar'a çekiliyorlardı artık. Sakarya'da batağa saplandıklarını yazmaktansa, konu değiştirmek daha kolay geliyordu.</p> <p>İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir H.Rumbold'un İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği telgraf, İngilizlerin Sakarya boylarında olup bitenleri anlamaya başladığını gösteriyordu. Rumbold telgrafında; Sakarya Meydan Muharebesi'nin 13 gündür sürdüğünü, Türklerin bir ara kritik bir duruma düştüklerini, ama ustaca bu durumdan kurtulduklarını, Yunan Ordusunun, Sakarya'nın ötesini ele geçirmiş olmakla birlikte, şimdiki durumda Türklerin nefes alacak bir alan kazandığını ve savaş dışı olmadıklarını, her iki tarafın da oldukça yıpranmış olduğunu ve savaş sürerse karşılıklı bitkinlikle sonuçlanacağını bildiriyordu.</p> <p>İsmet Paşa, bugünkü çarpışmalar sonunda yayımladığı emirde, 4 ve 12'nci Gruplar'ın yarın karşı taarruz için hazırlanmasını, ancak taarruz için durumun gelişmesine göre ordudan emir beklenmesini emrediyordu. Böylece tam 14 gündür savunmada kalan Türk Ordusu, artık karşı taarruza geçmeye hazırlanıyordu.</p> <p>Papoulas da gece yayımladığı emirde, Türklerin, 3'üncü Kolordu karşısında önemli sayıda kuvvet yığıldığını ve bir karşı taarruza kalkışabileceğini, bu durum karşısında 3'üncü Kolordu'nun sonuna dek savunmasını, aynı zamanda 1 ve 2'nci Kolordular'ın da kuzey yönünde bütün kuvvetleriyle şiddetli bir şekilde taarruz etmelerini emrediyordu. İki haftadır hep saldıran Papoulas, istediği amaca ulaşamamış, Ankara'yı ele geçirmek şöyle dursun, Ankara önlerindeki iki ilçenin kenar mahallelerinde takılıp kalmışlardı. Polatlı ve Haymana'daki direniş bir türlü kırılmamıştı. Ve şimdi, saldırıya uğramaktan korkmaya başlamıştı Papoulas.</p>
<p>06 Eylül 1921 (15)</p>	<p>Gece, Polatlı'nın kuzeybatısından başlayıp, Güzelcekele'ye dek uzanan 80 km.lik cephe boyunca sessiz geçti. Bu sessizliğin fırtına öncesi sessizlik olmadığını çok iyi biliyordu Türk komutanlar. Yunanların belirgin bir duraklama içinde oldukları anlaşılıyordu. Gün doğarken sessizlik hâlâ sürüyordu. Cephenin yalnız bir kesiminde Yunanların ateş açtıkları görüldü. Polatlı'nın batısındaki Yunan birlikleriyle, Polatlı'nın 2 km. ilerisinde mevzilenmiş Türk birlikleri arasında 1 saat süren karşılıklı ateşten sonra yeniden sessizliğe dönüldü.</p> <p>Cephenin bir başka kesiminde, dün şiddetli çarpışmaların yapıldığı 4'üncü Grup kesiminde ise Türklerin bir taarruzu görüldü. Bir Türk tümeni, sol kanadına üstün durumda olan bir tepeyi almak ve bu kesimdeki düşmanın gücünü anlamak amacıyla hücum taburunu taarruza geçirdi. Tabur, Yunanların inatçı direnişleriyle karşılaşınca geri çekildi.</p>

Yunanlar, bütün günü mevzilerinin savunma gücünü artırmak için tahkimat yapmakla geçirdiler. Türk birlikleri de tahkimata önem vermekle birlikte, daha çok eğitimle uğraştılar.

Papoulas, 28 Ağustos'tan bu yana **İnlerkatrancı'da** bulunan karargâhını bugün **Kavuncu Köprüsü'ne** taşıdı. **İnlerkatrancı**, cephenin tam orta gerisindeydi. **Kavuncu Köprüsü'nde** karargâhını kurduğu yer ise cephenin kuzey kanadı gerisinde ve **Sakarya Irmağı'nın** batısında bulunuyordu. **Papoulas'ın** yeni karargâhında verdiği ilk emir; birliklerin 07 Eylül gününden itibaren yeni bir emre kadar buldukları mevzileri kuvvetle savunmak üzere önlemler almaları, olanaklar ölçüsünde büyük bir yedek kuvvet çıkararak geride bulundurmaları, birinci hata ağır makineli tüfeklerini yerleştirmeleri, birinci hatta az piyade kuvvetleri bulundurmaları ve ileri mevzilerde tek başına kalmış olan kuvvetleri geri çekmeleri şeklinde idi. Emir, **Papoulas'ın** artık taarruzdan vazgeçtiğini ve savunmaya geçmeye niyetlendiğini gösteriyordu.

Batı Cephesi Komutanı **İsmet Paşa'nın** gece saat **21.00'de** verdiği cephe emri, **Sakarya** boylarındaki kanlı dövüşün artık bir dönüm noktasına ulaştığını belirliyordu. Emirde; düşmanın taarruz gücünün kırıldığına dair emarelerin olduğu, savaş dışı kalan askerlerin sayısının 30 bin civarında olduğu bildiriliyor ve bundan dolayı, düşman durumunun ortaya çıkartılması için, bu geceden itibaren her grubun kendi cephesinde, birçok yönlere kuvvetli keşif kollarıyla düşman mevzilerine baskın yapması ve tutsak almaya çalışması, bu baskınların genel bir taarruz niteliğinde göstermek için düşmanın belli mevzilerine, cephaneyi az harcamak koşuluyla, bir miktar topçu atışlarının da yapılması, baskının bir grup cephesinde aynı zamanda yapılması, gece baskınlarında düşmanın gerçekten çekilmekte olduğunun anlaşılması halinde, düşmanı izleyebilmek için grupların ellerinde kuvvetli yedeklerin harekete hazır bulunması emrediliyordu.

**07 Eylül
1921
(16)**

Türk tümenleri, **İsmet Paşa'nın** emri gereğince, geceyi Yunan mevzilerine baskınlar yapmakla geçirdiler. **Polatlı'nın** 20 km. kuzeybatısından, **Haymana'nın** 25 km. güneydoğusundaki **Güzelcekele'ye** dek uzanan 85 km.lik cephe boyunca yapılan baskınlarda edinilen bilgiler oldukça ilginçti.

Bir Türk tümeninin hücum taburunun, el bombaları ve süngülerle yaptığı baskın sabaha dek sürdü. Ağır bozguna uğrayan Yunan tümeni birlikleri birçok ölü, yaralı, silah ve cephane bırakarak **Çal Dağı'nın** batı sırtlarına doğru çekildiler.

Çal Dağı'nın doğusunda baskın yapan müfrezeyi, **12'nci Grup** topçuları ateşleriyle destekliyorlardı. Fakat Yunanların yoğun ateşle karşılaşan müfreze duraklamış, bu sırada **12'nci Grup** topçularının ateşi altında kalmışlardı. Bunun üzerine müfreze gerilemek zorunda kalmış, mevzilerini boşaltarak kaçan Yunanlar da mevzilerine geri dönmüşlerdi.

Cephenin öteki kesimlerinde yapılan baskınlardan da aynı sonuca varılmıştı. Yunanlar geri çekilmemişler, üstelik mevzilerini tahkim etmişlerdi. Yapılan baskınları, ciddi taarruzlar olarak yorumlayan Yunanlar, yedek kuvvetler getirerek cephelerini güçlendirmeye çalışmışlardı.

	<p>Cephenin bir başka yerinde, saat 17.00'da ileri atılan bir Türk tümeninin alayları, daha ilk adımda karşılarındaki Yunan tümeninin inatçı direnmesi ile karşılaştı. Yunan topçusunun etkili ateşi altında kalmalarına karşın, ilerleyen taarruz kolları, saat 19.00'a doğru Yunan mevzilerine 200 metre kadar yaklaştılar. Bu sırada Yunanların, Kaletepe doğusundan yaptıkları karşı taarruzlar kırıldı ve durduruldu. Göğüs göğüseye yapılan kanlı çarpışmalarla sarsılan Yunan siperlerine, güneş batarken girildi. Hava kararırken, Yunan topçularının, ateşlerini bu siperler üzerine topladıkları görüldü. Topçu ateşinin etkisinden korunmak ve Yunanların yapacakları bir karşı saldırıda daha fazla kayıp vermemek için alaylar, asıl mevzilerine çekildiler.</p> <p>Türk gözetleme birliklerinin, gündüz çeşitli kesimlerde yaptıkları gözetlemelerden, Yunanların cephe gerilerinde hummalı bir ulaşım çabası içinde oldukları anlaşılmıştı. Özellikle cephenin batısında ve Sakarya Irmağı'na yakın kesimlerdeki ulaşım yoğunluğu dikkati çekiyordu. Sabahleyin süvari, piyade ve topçusu bulunan, 7-8 km. yürüyüş derinliği olan bir kuvvetin, Sakarya'yı Beylikköprü'den geçerek batıya, Eskişehir yönünde ilerlediği görülmüştü. Bu güçteki bir kuvvetin cepheden alınarak Sakarya'nın batısına geçirilmesine ve Eskişehir'e yürütülmesine bir anlam verilememişti. Öğleye doğru Kavuncu'dan Sazılar Tren İstasyonuna doğru 60 kamyondan oluşan bir ulaşım kolunun ilerlediği görülmüştü. Öğleden sonra ise, Sazılar Tren İstasyonundan 20-25 vagonluk bir trenin Eskişehir yönünde hareket ettiği gözlenmişti. Cephedeki yaralıların, kamyonlarla Sazılar'a, oradan da trenle Eskişehir'e gönderildiği anlaşıyordu.</p> <p>İstanbul'daki Müttefik Orduları Başkomutanı İngiliz Generali Harington, Anadolu'daki Gizli İngiliz Haberalma Örgütü Black Jumbo'nun ulaştırdığı en son haberleri Londra'ya telgrafla ilettiler. Telgrafta; Yunanların geri çekilmekte oldukları, Türklerin de onları kovalamak için hummalı hazırlık yaptıkları, Sakarya batısında toplanan Yunan kuvvetlerinin taarruz yenilemek amacıyla yapılıp yapılmadığını anlamının mümkün olmadığı, olası Türk başarısının, İstanbul'da hemen yankı yaratabileceğinden dolayı, derhal önlemlerin alınmakta olduğu rapor ediliyordu.</p> <p>Papoulas da bugün yazdığı emirde; kolorduların buldukları mevzileri hemen tahkim etmelerini emrediyor, bunun, ordunun taarruzdan ve ileri yürüyüşten vazgeçmiş olduğu anlamına gelmediğini, aksine, güçlendirilmiş savunma mevzileri sayesinde, taarruz sırasında kuşatma harekâtı için gerek duyulacak kuvvetleri arttırabileceklerini, ayrıca düşmanın taarruz etmesi halinde, bu tahkimatın büyük yararının olacağını, düşmanın tahkimat sayesinde, daha az kuvvete sahip olmasına rağmen cephesini daha fazla uzatabildiğini ve daha fazla yedek kuvvet bulundurabildiğini belirtiyor, kolorduların kendi gerilerinde uygun bir yerde birer tam tümeni yedeğe almalarını ve buldukları yerlerde incelemeler yaptıktan sonra tahkimat planları ile savunma krokilerini hazırlayarak göndermelerini emrediyordu. Bu emir ile Papoulas'ın, ordusunu bulunduğu çizgide uzun süre tutmaya niyetlendiği seziliyordu. Ankara'ya girememişti, ama hiç olmazsa Ankara yakınlarında kalmalıydı. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Papoulas'ın kafasından geçenleri yıkmak için karşı önlemler düşünüyordu. Papoulas, Sakarya boylarına yerleşip kalmanın hazırlıklarını yaparken, Mustafa Kemal Paşa ise Yunanları Sakarya'dan söküp atacak karşı taarruz olanakları yaratmaya çalışıyordu.</p> <p>Yunan Savunma Bakanı Theotokis, bugün Başbakan Gounaris'e sunduğu kısa raporda; Sakarya Muharebesi'nin artık siper çarpışmaları karakterini almak üzere olduğunu, muharebelerin sürdürülmesinin tehlikeli olduğunu, bugüne dek kazanılan başarılarla, en kısa sürede bir ateşkes antlaşmasının sağlanmasının uygun olacağını bildiriyordu. Bu kısa rapor, Kral Constantine'nin Büyük Ankara Seferi'nin fiyaskoya dönüştüğünü resmen vurguluyordu. Yunan ordusu, Ankara'nın iki ilçesi Polatlı ve Haymana önlerinde çakılıp kalmıştı. Sadece çakılıp kalmamış, ayrıca tehlikeli bir durumun içine itilmişti. Artık ilerleme olanağı yoktu. Yeni başarılar söz konusu değildi. Anadolu içlerinde varabileceği en uç noktaya ulaşmıştı. Şimdi yapılabilecek tek şey Türkleri ateşkesle razı ederek çarpışmaları durdurmaktı. Bu ateşkes de kısa sürede yapılmalıydı. İş uzarsa, Yunan ordusu bir yıkımla karşılaşabilirdi.</p>
<p>08 Eylül 1921 (17)</p>	<p>Sakarya boylarındaki muharebeler 2 haftayı aşmıştı. Yunan savaşçılar, Sakarya'nın doğusunda kalmış ilerleyememişlerdi. Ankara'ya ulaşma umudu iyice zayıflamış, bir adım atamaz duruma geldiklerinden, muharebeler siper çarpışmalarına dönüşmeye başlamıştı. Kimi Yunan savaşçısı, bu siperlerde yok olacağını, kendi kazdığı siperin mezarı olacağını düşünmeye başlamıştı. Bu cehennemden kurtuluşun tek yolunun tutsak olmak olduğuna inananlar giderek çoğalıyordu. Birliklerde zaman zaman bu konu tartışılır olmuştu. Ele geçirilen tutsakların açıklamaları da bunun doğruluyordu.</p> <p>1'inci Grup'un keşif taarruzu yapan birlikleri, gün doğduktan sonra ileri atıldılar. Yunanların sert ve inatçı direnişiyle karşılaştılar. Düşmanın, Kartaltepe'den Totak'a dek uzanan bütün tepeleri güçlü birliklerle tuttuğu anlaşılınca, taarruza son verilerek mevzilere dönüldü.</p> <p>Yunanların bugün de tüm cephe boyunca hareketsiz oldukları görülmüyordu. Zaman zaman topçu ateşi açıyorlar, fakat açtıkları ateşten bir yarar beklemedikleri belli oluyordu. Tek amaçlarının mevzilerinde bulduklarını</p>

belirtmek olduğu anlaşılıyordu.

Cephenin batı kesiminde, bir tabur gücündeki Yunan birliği, önündeki Türk ileri gözetleme süvarilerini geri iterek **Dikmentepé**'ye kadar ilerlemişti. Amaçlarının bu tepeyi işgal ederek, **Sakarya Irmağı** üzerindeki geçit yerlerini kontrol altına almak olduğu anlaşılıyordu. Kısa süre sonra açılan topçu ateşiyle tepede tutunamayacağına anlayan Yunan birliği, geri çekilerek geldiği yönde gözden kayboldu.

Polatlı'nın 2-3 km. batısındaki mevzilerinde akşama dek hiçbir harekette bulunmayan bir Yunan tümeni, gün batarken Türk mevzilerine yoğun bir topçu ateşi desteğinde taarruza geçti. Çarpışmalar gece yarısında dek sürdü. Bir sonuç alamayan Yunanlar, daha sonra ateşi keserek mevzilerine çekildi. Taarruz güçlerini koruduklarını göstermek ister gibiydiler.

Sakarya boylarındaki muharebeler, 18'inci gününe girerken üst düzeydeki Türk komutanları muharebelerin bir dönüm noktasına ulaştığı görüşünde birleşmişlerdi. Son 2 gündür yapılan gözetlemelerden, keşif taarruzlarından, tutsakların anlattıklarından çıkarılan sonuç, Yunanların artık taarruz gücünü yitirdikleri idi. **Sakarya**'nın batısına çekilişi güvenlik altına almak için Yunanlar, iki tümene yakın bir kuvveti **Beylikköprü** ve **Kavuncu Köprüsü** dolaylarında toplamış ve **Sakarya**'nın batısına geçirmişlerdi.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Yunanların saldırı güçlerinin tükendiğine inanıyordu. Artık saldırı sırası Türk Ordusuna gelmişti. Yunanlara kesin darbenin cephenin batı kanadında vurulabileceğini düşünen **Mustafa Kemal Paşa**, **Fevzi Paşa**'ya cephenin bu kesimindeki durumu incelemesini ve görüşlerini bildirmesini emretti. **Fevzi Paşa**, öğleden sonra cephenin batı kanadında bulunan **Mürettep Kolordunun** karargâhına gitti. **Kolordu Komutanı Albay Kazım Özalp**, karargâhını **Zafer Tepe**'de kurmuştu. **Zafer Tepe**, **Polatlı**'nın kuzeydoğusunda ve **Ankara**'ya uzanan demiryolu yakınındaki **Karapınar** köyünün güneyinde bulunuyordu. **Zafer Tepe**'nin en büyük özelliği, yüksekliği nedeniyle batı ve güneybatıya doğru geniş bir görüş alanına sahip olmasıydı. 25-30 km. derinliğindeki görüş alanı içinden, **Polatlı**'nın hemen kuzeybatısındaki **Basrikale** ve **Duatepe** üzerinden **Sakarya Irmağı** üstünde önemli bir köprübaşı olan **Beylikköprü**'yü ve ırmağın batısına dek Yunan cephe gerisindeki geniş bir araziye gözetleme olanağı vardı. **Fevzi Paşa**, gelir gelmez batarya dürbününün başına geçti. **Sakarya**'nın batısında bazı hareketler görülüyordu. **Beylikköprü**'nün güneyindeki **Kavuncu Köprüsü**'nün batı yakasında irili ufaklı bir çok çadır vardı. **Albay Kazım**, bu çadırların dün gündüz görülmediğini, gece kurulmuş olduklarını söylüyordu. Bunlar olsa olsa gezici hastane çadırları olabilirdi. Ayrıca, her iki köprüden batıya doğru uzanan ulaşım dikkat çekiyordu.

Fevzi Paşa ve **Albay Kazım**, hastane çadırları diye düşündükleri çadırlar, gerçekte Yunan Küçük Asya Ordusu Komutanı **Papoulas**'ın yeni karargâhıydı. Geri çekilmeyi kafasına koyan **Papoulas**, ilk iş olarak cephenin orta gerisindeki **İnlerkatrançı**'da bulunan karargâhını **Kavuncu Köprüsü** batısına taşımıştı. Hem **Fevzi Paşa** hem de **Albay Kazım**, **Papoulas**'ın **Sakarya**'dan doğuya doğru 70 km. uzanan bir çizgide ordusunu bırakarak kendisini **Sakarya**'nın batısına atacağını akıllarına getirmiyorlardı. Her iki komutan da Yunan ordusunun, savaşçı birliklerini cephe boyunca mevzilerde tuttuğunu, buna karşılık destek ve yardımcı birliklerini **Sakarya**'nın batısına geçirdiklerini, bu tür bir davranışın geri çekilme hazırlığından başka bir şey olamayacağını düşünüyorlardı.

Fevzi Paşa, görüşlerini belirten raporu **Başkomutan Mustafa Kemal Paşa**'ya gönderdikten sonra gelecek yanıtı

	<p>beklemeye başladı.</p> <p>Gece keşif taarruzu yapılması maksadıyla, 4'üncü Grup'tan bir tabur Şeyhali, diğer bir tabur da Çal Dağı batısı yönünde taarruza geçmek üzere, bütün gün hazırlıklarını sürdürdüler. Hava kararırken, yoğun bir topçu hazırlık ateşinden sonra taburlar taarruza geçtiler. Diğer bir Türk tümeni de araziye yayılarak gösteri niteliğindeki taarruza katıldı. Her iki tabur da, karşılarındaki Yunanları geri atarak ilerlemeye başladılar. Taarruzda gövde gösterisi yapan Türk tümeni de hemen toparlanarak, Duatepe'ye yapılması düşünülen büyük ve kesin sonuçlu taarruza katılmak için Beyceğiz'e doğru yürüyüşe geçti. Tümenin, Yunanlara sezdirmeden, gün doğmadan önce 20 km. batıdaki Beyceğiz'e vararak Mürettep Kolordu emrine girmesi gerekiyordu.</p> <p>Papoulas, 04 Eylül günü Yunan Hükûmetine uzun bir rapor sunmuştu. Raporun birinci bölümünde, Yunan ordusunun zaferler kazanarak, nasıl Sakarya'ya dek ilerlediği anlatılıyordu. İkinci bölümde ise acı gerçeklere ister istemez değiniliyor, Yunan ordusunun Sakarya boylarında saplandığı çıkmaz açıklanıyor ve ne yapılması gerektiği soruluyordu. Papoulas, dolambaçlı bir biçimde geri çekilmesi için hükûmetin emir vermesini istiyordu. Aradan 4 gün geçtiği halde, hükûmetten bir ses çıkmamıştı. Papoulas, cephe durumunun giderek kötüye gittiğini görüyor, çekilme emri gelmediği için kendiliğinden karar veremiyordu. Daha fazla beklemenin tehlikeyi artıracığından kaygıya kapılarak, bugün bir telgrafla Başbakan Gounaris'e, ordunun şimdiye dek elinden geleni yaptığını, bundan sonra muharebelerin uzatılmasının tehlikeli olacağını sandığını bildirdi. Başbakan Gounaris, bu telgrafi alınca artık oyalamanın anlamsız olacağını düşünmüş olacak ki, hemen telgrafla karşılık vererek, her türlü siyasal görüşlerin ve şimdiye kadar güdülen amacın etkisi altında kalmaksızın, yalnız askerî çıkarların göz önünde tutularak, kararların hazırlanması talimatını verdi. Verilen yanıtta, Yunan Hükûmeti'nin de "Büyük Ankara Seferi"nden umudunu kestiği anlaşılıyordu.</p> <p>Bugün yapılan keşif taarruzları, baskınlar ve gözetlemelerden, önemli miktarda Yunan birliklerinin çekildiği yolunda kesin bilgiler alınamamıştı. Bilinen tek şey, Yunan ordusunun geri hizmet ve destek birliklerinin büyük bölümünü Sakarya Irmağı batısına aktardığıydı. Bu, çekilmenin bir başlangıcı sayılabilirdi.</p>
<p>09 Eylül 1921 (18)</p>	<p>Yunanlar, 23 Ağustos'tan 03 Eylül'e dek 12 gün, bütün cephe boyunca duraklamadan, geceli gündüzlü taarruz etmişti. Buna karşılık, Türk Ordusu büyük bir direnişle savunmaya girişmiş, zaman zaman toprak yitirerek geri çekilmek zorunda kalmış, ancak tutunabildiği ilk yerde inatçı bir savunma sürdürmüştü. Ağır zayıflatlar pahasına yapılan savunma sonucunda, Yunanların taarruzları tümüyle kırılmıştı. Önemli kayıplar veren Yunanların, bundan sonra cephenin bazı kesimlerinde yaptığı taarruzlar, karşı taarruzlarla püskürtülmüştü.</p> <p>Dün, bütün cephe boyunca gece ve gündüz keşif taarruzları ve baskınlar yaparak düşmanın tutumunu anlamaya çalışan birliklerden gelen bilgiler, Yunanların geri çekilme hazırlığı içinde olduğunu doğruluyordu.</p> <div data-bbox="424 1243 1332 1742" data-label="Image"> </div> <p>Sabah, Zafer Tepe'de sert bir rüzgarla başladı. Hava soğuktu. Mürettep Kolordu Komutanı Albay Kazım Özalp ile Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, bütün geceyi batarya dürbünü çukurunda geçirmişlerdi. Omuzlarına aldıkları kaputlarıyla üşüyüp durmuşlardı. Güneş doğunca hava biraz ısınmıştı. Albay Kazım, günün ilk ışıklarıyla birlikte batarya dürbünüyle Yunan gerilerini gözetlemeye koyuldu. Önemli bir hareket görünmüyordu. Arada bir tüfek sesleri duyuluyordu. Sakarya batısındaki bir önceki telaşlı geliş gidişler durulmuş gibiydi. Ancak, Kavuncu Köprüsü yakınlarındaki çadırların sayısının arttığı dikkati çekiyordu. Yunan mevzilerinde canlılık yoktu. Basrikale Tepesi'nde birliklerdeki kimi erlerin, Yunanların gece boşalttığı siperlere gidip geldikleri görülüyordu. Öğleye dek durumda bir değişiklik olmadı. Arada sırada karşılıklı top ateşi açılıyordu. Öğleden sonra durgunluk daha da arttı. Sol yandaki 4'üncü Grup cephesinden top ve tüfek sesleri geliyordu.</p>

Saat 15.00'e doğru **Başkomutan Mustafa Kemal Paşa** ile **İsmet Paşa**, üstü açık bir otomobile **Zafer Tepesi**'ye geldi. **Mustafa Kemal Paşa**, **Fevzi Paşa** ve **Albay Kazım** ile biraz görüşükten sonra, batarya dürbünün başına geçti. Yunan mevzilerini ve gerilerini uzun uzun incelemeye koyuldu. İnceleme sonrasında biraz geride bekleyen komutanlarının yanına gitti. Düşmanın batı kanadına taarruz ederek **Sakarya**'ya doğru sıkıştırılması ve **Sakarya** üstündeki köprübaşlarının ele geçirilmesi planı yarın uygulanacaktı. **Mustafa Kemal Paşa**, taarruzun nasıl yapılacağını ve geliştirileceğini, haritada ayrıntılı bir biçimde açıkladı. Sonra arazi üzerinde uzun uzun anlattı. **Başkomutanın**, askerlik sanatında tartışma kabul etmez üstünlüğünün yeni bir yapıtıydı açıkladığı plan. Cephane azdı. Süngüye güveniliyordu.

Türk birlikleri, bütün günü, bir yandan taarruz hazırlığı, bir yandan da keşif taarruz ve baskınları yaparak Yunanların hareketleri hakkında bilgi toplamakla geçirdiler. **1 ve 3'üncü Yunan Kolorduları**'nın önemli bir sataşmaları olmamıştı bugün. Yalnızca, **Haymana** kesimini aralıklı olarak topa tutmuşlardı. **Papoulas**, verdiği emirle, Türklerin **3'üncü Kolordu** cephesine yaptığı yığınağa ve başlatacakları taarruza karşı gerekli önlemleri aldığı kanısındaydı. Heyecanla yarını beklerken, bu gece **2'nci Kolordu Komutanı Prens Andrew**'in gönderdiği rapor **Papoulas**'ı çılgına çevirmişti. **Prens Andrew**, raporda; Türklerin sol kanadı daha doğuya uzanmakta olduğundan, **2'nci Kolordu**'nun bildirilen yönde taarruz etme olanağının olmadığını, Türklerin **3'üncü Kolordu**'ya taarruz etmeleri halinde, arazinin coğrafi görünümü ve güçlü tahkimat nedeniyle, kendi cephesinde yapacağı taarruzun yararsız olacağını, belki ancak önemsiz ve yavaş bir ilerleme elde edileceğini, oysa kolordusunun **Sivri**'ye kaydırılmasının, muharebeye kesin bir biçimde etki yapma olanağını sağlayacağını, **Papoulas**'ın emrindeki ruh yankısı ve cephenin kuzey kanadının desteklenmesi yolundaki arzusu hakkında bilgi sahibi bulunmasının, kendisini kolordusunu bu gece **Cambaklı**'ya geçirmeye ve yarın da **Sivri**'ye yürüyüşe yönelttiğini ve kıskırttığını, **3'üncü Kolordu**'ya şu ana dek taarruz edilmediğine göre, bu kaydırmanın zamanında yapılması olanağının var olduğu düşüncesinde olduğunu, bu konuda ön emirlerin verilmiş ve destek birliklerinin bu yönde yürüyüşe başlamış olduklarını bildiriyordu.

Papoulas, saçını başını yolmakta haksız değildi. Koskoca bir kolordunun komutanı, kendisine danışmadan yer değiştirme kararı alıyor; almakla kalmıyor, bazı birlikleri yürüyüşe başlatıyordu. **Papoulas**'ı asil çıldırtan, **Prens Andrew**'in "emrindeki ruh yankısı" ve "arzunuz hakkında bilgi sahibi oluşum" gibi sözlerle yer değiştirmesini kendi emrine mal etmesiydi. Hemen **Prens Andrew**'e sert bir mesaj göndererek; mevzilerini bırakma planının kendisini şaşırttığını, kolordunun ne durumda olursa olsun mevzilerinde kalmasını ve Türkler **3'üncü Kolordu**'ya taarruz ettikleri takdirde, önceki emrinde bildirdiği gibi **Boyalık-Çayırılı** yönünde taarruza geçmesini, düşünecek ve karar verecek yetkili kişinin ordu komutanı olarak kendisinin olduğunu, kolordunun yer değiştirmesi konusundaki bütün emirleri yürürlükten kaldırmasını emretti. Ayrıca verdiği bir emirle, **2'nci Kolordu Kurmay Başkanı** ve yakın dostu **Albay Gavallias**'ı görevinden alıyor, yerine **Süvari Tugay Komutanı Albay Nikolaides**'i atıyordu. Kraliyet ailesinden olan **Prens Andrew**'i görevden almaya cesaret edememiş, hiçbir suçu olmayan yakın dostunu harcamıştı.

10 Eylül
1921
(19)

Duatepe'ye taarruz edecek beş Türk tümeni, bütün gece hazırlıklarını sürdürdü. Topçular mevzilere yerleştirildi. Geriden yapılacak destek hizmetlerinin ileriye ulaşımı ile yaralıların gerilere taşınmaları için gerekli düzenlemeler yapıldı.

Mustafa Kemal Paşa, Fevzi Paşa, İsmet Paşa ve karargâh subayları **Zafertepe**'ye geldiler. **Mustafa Kemal Paşa** hemen batarya dürbününün başına geçti. Yunan mevzilerini ve gerilerini dikkatlice gözden geçirdi. Sonra **Albay Kazım**'a işaret etti. Taarruz başlayabilirdi.

Taarruz, bütün topçuların, **Duatepe**'deki Yunan mevzilerine ateş açmasıyla başladı. Öğleye doğru çarpışmalar iyice kızıştı. Yunanlarda umulan çözümler henüz başlamamıştı. **Mustafa Kemal Paşa, Duatepe**'nin alınması için sabırsızlanıyordu. Topçu ateşinin daha iyi düzenlenmesini sağlamak maksadıyla, taarruz eden bir tümenin yanına gitmeye karar verdi. Kimse ağzını açıp, **Mustafa Kemal Paşa**'ya, **Türk Ulusu**'nun kara günlerindeki tek ışığına, böylesine tehlikeli bir işe girişmemesini öneremedi. O, atına atladı ve **15'inci Tümen Komutanı Albay Şükrü Naili**'nin ileri hatlardaki karargâhına doğru doludizgin yola koyuldu. **Başkomutanın**, taarruza katılan birliklerin arasında görülmesi, erlerin ve subayların morallerini yükseltmişti birden.

Beş tümenin **Duatepe**'ye taarruz ettiği saatlerde, **4'üncü Grup, Polatlı**'nın 10 km. doğusunda gösteri ve şaşırtma taarruzu yapıyordu. Amaç, bu kesimdeki Yunan tümenlerini oyalayarak yerinde tutmak, **Duatepe**'ye yardıma gitmelerini önlemektir. İki Türk tümeninin taarruzları henüz gelişmekte iken, bir Yunan tümeninin karşı taarruza kalktığı görüldü. Bir Türk tümeninin örtme birliklerini hızla dağıtan Yunanlar, tümenin ana mevzilerine girdiler. **Acidere**'ye bakan sırtlarda kanlı bir dövüş başladı. Sırtlar, birkaç kez el değiştirdi. İnatçı savunma karşısında sonuç alamayacağını anlayan Yunanlar, büyük kayıplar vererek geri çekildiler. Aynı Yunan tümeni, öğleden sonra yeniden taarruza geçti. Kısa sürede sırtları yeniden ele geçirdiler. Türk tümeni, kanlı ve sürekli süngü hücumlarıyla, **Acidere** sırtlarındaki Yunanları dereye sürmeyi başardı. Fakat bu sırada, ana mevzilerini düşmana kaptırmışlardı. Tehlikeli bir duruma düşen Türk tümeni, ezilmemek için 2 km. geri çekilmek zorunda kaldı. Diğer tümenin de taarruzları bir sonuç vermedi. Gün batarken, **4'üncü Grup** birlikleri buldukları mevzileri kesin olarak savunmak üzere düzenlendiler.

12'nci Grup, bugünkü genel taarruzda, **Çal Dağı**'na karşı gösteri taarruzuna girişti. Düşmanın direnişi kırılabilirse, **Çal Dağı**'nı ele geçirmeye çalışacaktı. Taarruz kolları, öğleye doğru **Çal Dağı**'nın kuzey sırtlarına vardı. Fakat yoğun topçu ve piyade ateşi altına girildiğinden ilerlenemiyordu. Bu sırada, diğer bir Türk tümeninin taarruzu da **Çal Dağı** yamaçlarına takılıp kalmıştı. **Çal Dağı**'nı savunan Yunan tümeni akşama doğru sert bir karşı taarruza geçti. Çözülen Türk tümeni, daha fazla ezilmemek için ana mevzilerine çekilmek zorunda kaldı. Bu çekiliş, oldukça pahalıya mal oldu. Tümenin taarruza katılan birlikleri savaşçıların üçte biri şehit olmuştu. Yalnız **Çal Dağı**'nın kuzeydoğu kesiminde tutunmayı başaran bir tabur gücündeki Türk savaşçısı, tuttuğu tepelerde kalmıştı. Böylece günler sonra **Çal Dağı**'na yeniden adım atılmış oluyordu.

Mürettep Kolordu Komutanı, öğleye doğru **Duatepe**'deki Yunan direnişinin çökmekte olduğunu gördü. **Polatlı**'nın mahallelerine dek sokulmuş olan Yunan tümeninin, **Duatepe**'deki iki alayı gerilemeye başlamıştı. Bu sırada, Yunan tümeni komutanının, tepeyi bir alayla desteklemek istediği görüldü. Fakat üç Türk tümeninin sol yandan yaptıkları şiddetli taarruz karşısında tutunamadılar. Yunanların sol kanat açığından geçerek taarruz eden Türk tümeninin hücum kolları, **Duatepe**'nin doruğuna vardığında tepenin ön yüzündeki mevzileri henüz bırakmamış olan Yunan savaşçıları ile karşılaştı. Tepenin doruğuna doğru koşar adım çıkarken soluk soluğa kalan hücum kolu savaşçıları, son bir gayretle süngü hücumuna kalktılar. Birkaç dakika içinde siperlerde tek canlı

Yunan kalmadı. 6 gün önce kaptırılan **Duatepe**, geri alınmıştı. Yunanların tepedeki topları, çok sayıda tüfeği ve cephanesi ele geçirilmişti. Tepe, savaşın acı görüntülerini sergiliyordu. Yüzlerce Yunan savaşçısı, tepenin orasına burasına serpilmiş, cansız yatıyordu.

Duatepe gibi önemli bir yerin alınması, başta **Başkomutan** olmak üzere tüm Türk savaşçıları sevindirmişti. Artık, **Sakarya**'da, özellikle **Beylikköprü** ve demiryolunda üstün bir duruma geçilmişti. Yunanlar, **Sakarya**'nın batısına bu bölgedeki geçitlerden geçemeyecek, demiryolundan yararlanamayacaktı. **Sakarya**'nın doğusundaki birliklerini batıya geçirmek için, ellerinde güneyde bulunan **Kavuncu Köprüsü** ile onun da güneyinde ve Türk süvarilerinin akınlarına karşı güven vermekten uzak olan **Beşköprü** kalıyordu.

Yunanların **Duatepe** gibi stratejik bir tepeden kolay kolay vazgeçmeyecekleri belliydi. Tepede Yunan kalmadığına iyice inandıktan sonra, tepeye yoğun bir topçu ateşi açmaya başladılar. Özellikle, **Duatepe**'nin güneyindeki **Kartaltepe**'de bulunan topçuları, **Duatepe**'ye yerleşene Türk savaşçılarına ölüm yağdırıyordu. **Kartaltepe** de alınmadıkça, bu kesimde tutunabilmek zor olacaktı. **İsmet Paşa, Albay Kazım**'ın yanına geldi. **Kartaltepe**'nin güneydoğusunda bulunan ve Yunanların geri çekilme yollarına üstün durumda olan **Karadağ**'a dikkatleri çekti. Cephe Komutanlığı emrinde ihtiyatta bulunan tümeni, **Mürettep Kolordu** emrine verdi ve **Karadağ**'a taarruz edilmesini emretti. Tümen taarruza kalktı. Yanları ve gerileri düşman ateşi altında olan bir aralıktan ilerlemek ve çok sarp bir tepe tırmanmak zorundaydı. Taarruz için araziye yayılan alaylar, zorlukla ilerlemeye başladılar. Yunanlar, şiddetli topçu ve piyade ateşiyle, Türk savaşçılarına adım atamaz duruma soktular. Kolordu Komutanı, emrindeki birliklerle **Kartaltepe**'ye şaşırtma taarruzları yaparak, sıkıntı yaşayan tümenin içinde bulunduğu zor durumu hafifletmeye çalıştı. İnatla ilerlemeye çalışan Türk tümeni savaşçıları, büyük kayıplar vermelerine karşın akşama dek **Karadağ**'a yanaşamadı. Yunanlar, **Kartaltepe**'yi ve **Karadağ**'ı geriden getirdikleri kuvvetlerle iyice desteklemişlerdi.

Saat **16.00**'ya doğru, **Zafertepe**'ye, Bir Türk tümeninin **Duatepe**'nin kuzeybatısındaki **Çekirdeksiz** köyüne girdiği haberi geldi.

5'inci Grup (Süvari) Komutanı **Albay Fahrettin Altay**, günlerdir cephenin doğu kanadı ucunda hareketsiz kalmaktan yakınıyordu. Gelen emir ile; düşmanda geri çekilme belirtilerinin görüldüğü, yarın bütün cephe boyunca genel taarruza geçileceği bildiriliyor ve süvari grubunun düşman gerilerine hareket etmesi ve **Mangal Dağı**'nı ele geçirerek düşmana arkadan taarruza başlaması emrediliyordu. **Albay Fahrettin**, bir gün önce bir süvari tümenini, keşif amacıyla Yunan gerilerine göndermişti. Elinde kalan öteki iki tümenine, hemen hareket emri vermişti. Kısa bir hazırlıktan sonra, dün gün batarken, iki süvari tümeni yürüyüşe başlamıştı. Cephenin doğu kanadından önce 15 km. kadar güneye doğru yürüyen tümenler, sonra güneybatıya yönelerek 25-30 km.lik bir yarım yay yapacak bir biçimde ilerliyordu.

Sabaha dek durmaksızın yürüyen süvari tümenleri, sabahleyin atları doyurmak, sulamak ve biraz dinlendirmek için mola verdiler. Atının bakımını bitirenler, dizginlerini kollarına dolayarak hemen toprağa kıvrıldılar. 1-2 saatlik kestirmeyle, uykusuzluklarını ve yorgunluklarını üstlerinden atmaya çalıştılar.

Bir Türk süvari tümeni, kuzeye yönelerek **Mangal Dağı**'na doğru ilerledi. Öğleyi biraz geç, **Mangal Dağı**'na vararak burayı işgal etti. Bundan tam 18 gün önce, **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin ilk günü Yunanlara kaptırılan, yapılan karşı saldırılara ve dökülen onca kana karşılık bir türlü geri alınamayan **Mangal Dağı**, çarpışmasız ele geçirilmişti. **Ankara** üstüne yapılacak taarruzlar için stratejik olarak büyük önem taşıyan **Mangal Dağı**'nın ilk gün elden çıkması Türk Ordusunda moral sarsıntısına yol açmıştı. Ama aradan 18 kanlı gün geçmiş, **Ankara**'yı almaktan vazgeçmek zorunda kalan ve geri çekilmeyi düşünen Yunanlar, **Mangal Dağı**'nı

	<p>kendiliklerinden bırakmışlardı. Yunanlar şimdi, kuzeylerinde yer alan Haymana kesimindeki Türk birlikleri ile güneylerinde bulunan Mangal Dağı'ndaki Türk süvarileri arasında kalmışlardı.</p> <p>Türk süvari tümeni öğleden sonra Kerpiç kesimine vardı. Bir gün önce Yunan gerilerine sarkan diğer Türki süvari tümeni ise akşama doğru Mangal Dağı'nın batısındaki Mollaresul Tepeleri'ne ulaştı ve buraya yerleşti.</p> <p>Süvari tümenleri geceyi, buldukları yerlerde dinlenmekle geçireceklerdi. Yarın, Yunanlara arkadan saldıracaklardı. Prens Andrew'in kolordusu artık iki ateş arasındaydı.</p> <p>Yunan Başbakanı Gounaris, Bursa'da bulunan Savunma Bakanı Theotokis aracılığıyla bugün Papoulas'a yeni bir telgraf daha gönderdi. Bu telgrafta Gounaris; son işgal çizgisinin barış ve kesin ilhak görüşmeleri sırasında istenecek çizginin, elden geldiğince ilerisinde olması gerektiğini ve Papoulas'ın her türlü davranışında siyasal görüşlerden sıyrılarak yalnız askerî gerekleri sağlamaya çalışması gerektiğini bildiriyordu.</p> <p>Türk Ordusunun Sakarya boylarındaki umulmadık direnişi, Yunan planlarını altüst etmişti. Türk Ordusunu yok ederek Ankara'yı ele geçirdikten sonra İstanbul'u da alacaklar, Büyük Bizans'ı kuracaklardı. Ne var ki, Ankara önlerine çakılıp kalmışlardı. Daha fazla batağa batmamak için geri çekilmeyi düşünen Papoulas'a, hükûmeti de gerekli serbestiyi vermişti iki gün önce. Başbakan Gounaris, Papoulas'ın çok geri çekilerek, işgal edilen toprakların büyük bölümünü elden çıkarmasından kaygı duymuş olmalıydı. Bugün gönderdiği telgrafta, Papoulas'a elden geldiğince "az geri çekil" demek istiyordu. Kesin zaferden umut kesilmişti. İş barış görüşmelerine kalacaktı. Elde ne kadar toprak bulundurulursa, ne kadar geniş alan işgal altında tutulursa, barış görüşmelerinde o kadar güçlü olunacaktı. Biraz ödün verilerek, işgal altında bulundurulmuş toprakların küçük bölümünden vazgeçilerek, Batı Anadolu'ya yerleşilecekti.</p> <p>Duatepe'nin 3 km. kuzeyindeki Çekirdeksiz köyü, Yunan işgali altından kurtarılan ilk köy oluyordu. 10 gün önce Yunanlar ele geçirmişti. Şimdi, Kütahya-Eskişehir yenilgisinden bu yana yüzlerce köyü Yunanlara kaptıran Türk Ordusu ilk kez yitirdiği bir köyü geri almıştı.</p> <p>3'üncü Grup Komutanı'nın emrinde toplanan 1, 2 ve 3'üncü Gruplar, sabahın erken saatlerinde geniş çaplı bir gösteri taarruzu başlatmışlardı. Haymana'nın 7 km. batısından başlayarak, doğuya doğru 30 km.yi aşan bir cephe boyunca yapılan taarruzun amacı, bu kesimde bulunan 1 ve 2'nci Yunan Kolordusu'nun birliklerini yerlerinde tutarak Mürettep Kolordu'nun taarruz ettiği kesime, Duatepe dolaylarına kuvvet kaydırılmasını önlemek idi. Bu arada, bu gösteri taarruzu gelişme gösterecek olursa, Yamak yönünde ilerlenecek, 1 ve 2'nci Yunan Kolorduları birbirlerinden ayrılacaktı. Taarruz, Yunanların sert direnişi ile karşılaşmıştı. Taarruz ve karşı taarruzlar birbirini izlemişti. Daha çok yakın dövüş ve karşılıklı süngü saldırıları biçiminde sürdürülen çarpışmalar, cephe çizgisinde ileri ve geri dalgalanmalara neden olmuştu. Kimi yerde Yunan birlikleri, bir parça ilerleme olanağı bulmuştu. Kanlı çarpışmalar, hava kararına dek sürmüştü.</p> <p>Ne var ki, cephenin batı ucunda Türk birlikleri Duatepe'yi ele geçirmiş, Beylikköprü ve Yukarı Sakarya kesiminde üstün duruma geçmişti. Cephenin öteki kesimlerindeki tüm Türk taarruzları kırılıp püskürtülmesine karşılık, Papoulas, ordusunun batı kanadının güvenliğinden kuşkuya düşmüştü. Bu nedenle, 2'nci Kolordu Komutanı Prens Andrew'e gece yürüyüşleriyle 3'üncü Yunan Kolordusu gerisine çekilmesini ve fazla destek birliklerini Kavuncu Köprüsü'ne göndermesini emretti.</p>
<p>11 Eylül 1921 (20)</p>	<p>Papoulas, cephenin doğu kanadındaki birlikleri ezdirmeden Sakarya'nın batısına geçirmek için, cephenin batı kanadını ve Sakarya geçitlerini korumak derdine düşmüştü. 1'inci ve 2'nci Kolorduları'nı ancak böyle kurtarabilecekti. Bu amaçla, Sakarya geçitlerine egemen olan Kartaltepe-Karadağ ve Eskipolatlı çizgisini 3'üncü Kolordusu'yla tutmakta ve Türkleri bu çizginin batısına geçirmemek için Duatepe ve Karadağ'a yoğun topçu ateşi yaptırmaktaydı.</p> <p>Cephenin orta kesimine düşen Çal Dağı'ndan cephenin doğu ucundaki Güzelcekele'ye dek uzanan bölgedeki 1 ve 2'nci Kolordular'ın kurtarılması ve sarsılmadan geri çekilmesi için de Sivri-Kızılcaışla yönünde şiddetli taarruzlar yapıyordu.</p> <p>Papoulas, bir Türk taarruzunun doğuracağı tehlikeleri önlemek maksadıyla, yarın sabah Karsaklı-Bayburt yönünde bir karşı taarruz yapmayı düşünüyordu. Bu amaçla, cephenin doğu kanadındaki mevzilerini bırakarak dün akşamdan bu yana batıya doğru çekilen 2'nci Yunan Kolordusu'na, Karahamzalı-Sarihalil kesiminde toplanmasını emretmişti. Papoulas, bu kolorduyla yarın sabah Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki son taarruz şansını denemek istiyordu.</p> <p>Tanyeri henüz ağarırken, Mürettep Kolordu'dan dün öğleden sonra Karadağ yönünde taarruza geçen Türk tümeni, taarruzunu bütün gece sürdürmüştü. Karanlıkta göğüs göğüse yapılan kanlı dövüşün sonucu sabaha karşı belli olmuş, Karadağ ele geçirilmişti.</p>

Karadağ'ın kuzeybatısındaki **Kartaltepe**'ye bütün gece aralıksız taarruz eden Türk tümeni de, iki saat önce **Kartaltepe**'nin doğu eteklerini ele geçirmişti. Bu sırada, gerilerden yeni destek birlikleri getiren Yunanlar, **Karadağ** ve **Kartaltepe** yönünde şiddetli bir karşı taarruz başlatmışlardı. Gün doğarken Yunan karşı taarruzu gelişmeye başlamıştı.

Albay Kazım, Karadağ'daki Türk tümeninin ağır topçu ateşi altında kaldığını ve giderek şiddetini artıran Yunan karşı taarruzunu kıramayarak adım adım gerilediğini gördü. Aynı anda, **Kartaltepe**'nin doğu eteklerinde bulunan Türk tümenin de düşman baskısı altında bocaladığını görüyordu.

Yunanların, **Karadağ** ve **Kartaltepe**'yi korumak için bütün güçlerini ortaya koydukları anlaşılıyordu. Dün, **Yukarı Sakarya** kesimine ve geçit yerlerine üstünlük sağlayan **Duatepe** gibi stratejik önemi büyük olan bir tepeyi elden çıkarmalarından telaşa kapıldıkları anlaşılıyordu. Yapılan gözetlemelerde, Yunanların yalnızca destek birliklerini **Sakarya**'nın batısına geçirdiğini, savaşçı birliklerin tümünün, henüz **Sakarya**'nın doğusunda bulunduğunu doğruluyordu. Bu gerçeği göz önünde tutarak, ona göre hareket etmek gerekiyordu. Yoksa, yanlış bir davranış, dün kazanılan parlak sonuçları bir anda silebilirdi. Aceleye gerek yoktu.

Mürettep Kolordu Komutanı, dün gece üstünkörü yapabildikleri baş siperleriyle **Karadağ** eteklerinde tutunmaya çalışan Türk tümeninin ezilmekte olduğunu görünce, duraksamadan kararını verdi. Tümen geri çekilecekti. Tümen yavaş yavaş geri çekilirken, diğer Türk tümeni de, artan düşman baskısına daha fazla dayanamayarak geri çekilmeye başladı. Her iki tümenin adım adım vuruşarak geri çekilmesi öğleden sonra saat 13.00'a dek sürdü.

Bu sırada, sabahtan bu yana **Duatepe** ve çevresini yoğun topçu ateşi altında tutan Yunanların, büyük bir kuvvetle **Duatepe** yönünde taarruza kalktıkları görüldü. Bir süre sonra taarruz birden şiddetlendi. Taarruzu kırmak için bütün güçleriyle direnen iki Türk tümeni bocalamaya başladı. **Karadağ** ve **Kartaltepe** eteklerinden geri çekilmek zorunda kalınmış, şimdi de **Duatepe**'nin tekrar kaybedilme riski belirmişti. Biraz sonra, Yunan tümeni Türk tümeninin siperlerine girince durum daha da kötüleşmişti. Tümenin siperlerde yok edilmesi ya da siperlerden geri atılması, **Duatepe**'nin yeniden düşmana kaptırılması demektir. Siperlerde insanlar birbirine girmiş, boğuşup duruyorlardı. Tam bir ölüm kalım mücadelesi başlamıştı. **Duatepe**'yi takviye etmesi emredilen Türk tümeninin tam zamanında yetiştiği görüldü. Tümen savaşçıları siperlere varır varmaz, kan ter içindeki arkadaşlarının yanında yakın dövüğe giriştiler. Yunanların taarruzu birden kırıldı ve durduruldu. Hemen arkasından bir karşı taarruz başlatıldı. Girdikleri siperlerden atılan Yunan birlikleri, **Duatepe**'de yüzlerce ölü ve yaralı bırakarak, dağınık ve perişan bir durumda mevzilerine geri çekildiler.

Saat 15.00'te, iki Türk tümeni de karşı taarruza kalktılar. 2 saat süren çetin ve kanlı çarpışmalardan sonra Yunanlar eski mevzilerine sürüldüler. **Karadağ**'ın kuzey sırtları ve **Kartaltepe**'nin doğu kesimi yeniden ele geçirildi.

Dünkü çarpışmalardan sonra bir Türk tümeninin 2 km. geri çekilmesi yüzünden, **4'üncü Grup Komutanı**, birliklerini ana savunma mevzilerine almak zorunda kalmıştı. **Polatlı**'nın 6 km. güneydoğusundan başlayıp, **Karayavşan**'a dek uzanan 17 km. uzunluğundaki **4'üncü Grup** cephesinde karşılıklı topçu ve piyade ateşi sabaha dek sürmüştü.

Günün erken saatlerinde, **Mürettep Kolordu** birliklerinin **Karadağ**'a yaptığı taarruz gelişmiş, ancak diğer bir Türk tümenin **Eskipolatlı** sırtlarındaki Yunanları geri atamaması, bu tümeni zor duruma sokmuş ve gerilemek zorunda bırakmıştı.

Öğleye doğru, bir topçu bataryası ve bir alaydan fazla Yunan kuvvetinin, **Çal Dağı**'nın batısından **Şeyhali** ve **Karayavşan** yönlerinde ilerlediği görüldü. Bu şekilde yeni destekler alan Yunan tümeni, öğleden sonra **Şeyhali** kesimindeki Türk tümeni ile **Karayavşan** kesimindeki Türk tümenine karşı şiddetli bir taarruz başlattı. Canlarını dişlerine takan Türk savaşçıları, taarruzu kırınca, Yunan tümeni birer saat arayla 3 kez taarruzu yeniledi. Her taarruz dalgası büyük zayıflar verilerek kırıldı ve durduruldu. Yunan birlikleri toplanarak, büyük bir süngü hücumu ile sonuca gitmek istediler. Oldukça büyük kayıplar vererek mevzilerini savunan Türk savaşçıları, ezilmek üzere olduklarını görünce, son bir çabayla karşı süngü hücumuna kalktılar. Çok kan döküldü. Yunanlar buldukları yerde çakılıp kaldılar. Akşama doğru yeni bir taarruz başlatan Yunanlar, yoğun topçu ateşinden sonra, **Karayavşan** sırtlarını ele geçirmeyi başardı. Yapılan gözetlemelerde, **Çanakçı** yakınlarında bulunan büyük bir Yunan ordugâhının toplanarak batıya doğru hareket ettiği saptandı. Ayrıca 1 alaydan fazla bir kuvvetin **Karsaklı**'dan gelerek batıya gittiği görülmüştü. Yunanlar bir yandan çekilme hazırlıklarını sürdürürken, çekilme yönünü korumakla görevlendirilen birlikleri ise büyük bir inatla dövüşüyorlardı.

Karayavşan'ın biraz doğusundan başlayıp **Haymana** üzerinden **Güzelcekale**'ye dek uzanan 35 km.lik cephe boyunca **12, 3, 2** ve **1'inci Gruplar** sıralanmışlardı. Bu gruplar cephesinde, gece oldukça sessiz geçti. Sabahın ilk ışıklarıyla birlikte, gözetlemelere hız veren grupların elde ettikleri bilgiler, gecenin neden alışık olmadıkları sessizlik içinde geçtiğini gösteriyordu. Yunanlar, cephenin doğu kanadındaki kuvvetlerini **Sakarya**'ya doğru

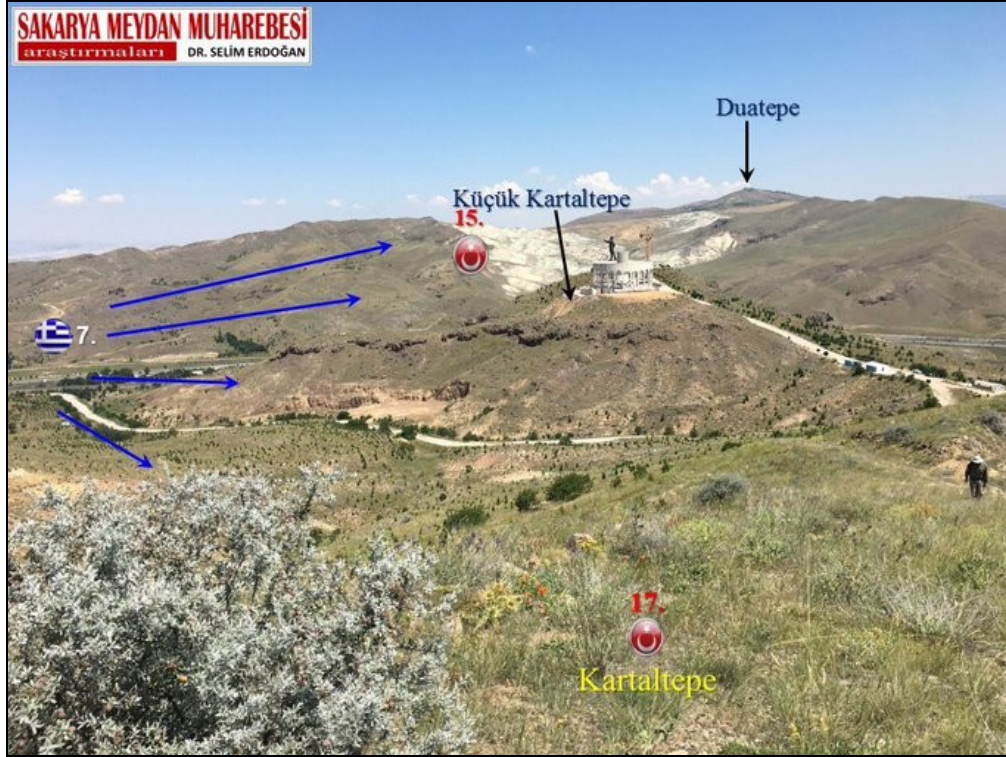
çekmeye başlamışlardı. Türk mevzilerine yakın kesimlere yerleştirdikleri güçlü artçıların korumasında, **Sarihalil** ve **Soğluca** yönünde bazı birliklerin geri çekildikleri görülmüyordu.

Türk cephesini doğu kanadından kuşatmak için sürekli zorlayıp duran **Prens Andrew**'in **2'nci Kolordusu** dün gece buldukları mevzileri bırakarak geri çekilmeye başlamış, batıya doğru yürüyüş sabaha dek sürdürülmüştü. Sabahleyin **Sarihalil** ve **Soğluca** yönünde ilerledikleri görülen birlikler, aslında 2'nci Yunan Kolordusu birlikleriydi.

Yunan **Savunma Bakanı Nikolaos Theotokis**, **Bursa**'da günlerdir zafer haberi bekleyip durmuştu. Yunan ordusu **Ankara**'ya girer girmez, bu büyük onuru kimseye kaptırmamak için hemen **Ankara**'ya koşacaktı. Zaferin büyük payını kendine mal ettikten sonra siyasal geleceği parlaklaşarak parlayacaktı. **Theotokis** bugün büyük bir karamsarlığa kapılmıştı. **Dimyat**'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olma tehlikesi belirmişti. **Ankara**'yı almak isterken, şimdi **Eskişehir** ve **Afyon**'un elden çıkacağından korkmaya başlamıştı. Yunan ordusuna eskisi gibi güvenemez olmuştu. Bugün, **Bursa**'dan çektiği telgrafla **Papoulas**'a hangi çizginin işgal olunabileceğini soruyordu.

12 Eylül
1921
(21)

Mustafa Kemal Paşa, kaburgalarındaki yaraların zaman zaman yenilenen acısını yanındakilere sezdirmemeye çalışarak dürbünüyle çarpışmaları izliyordu. **Kartaltepe** ve **Beylikköprü**'ye yapılan taarruzlar önemliydi. Yunanların buralardan atılması, **Sakarya**'nın batısına henüz geçmemiş olan birliklerinin geçit yolunun tıkanmasını sağlayacaktı. Böylece, **Sakarya**'nın doğusunda kalan Yunan birlikleri kapana kısırılmış olacak; ya tutsak olmaya zorlanacak ya da yok edilecekti.

Kartaltepe

Kartaltepe'nin doğusundaki **Karadağ**'ın alınması, öteki iki hedefle karşılaştırıldığında, onlar gibi sonucu etkileyecek derecede önemli değildi. **Karadağ**'daki Yunan birliklerinin **Kartaltepe**'ye ve **Beylikköprü**'ye yardıma gitmemesi için buraya oyalama taarruzu yapmak amacını taşıyordu. **Başkomutan Mustafa Kemal Paşa**, batarya dürbünüyle **Zafertepe**'den dört tümenin yaptığı taarruzu izliyordu. Ne var ki, taarruz istenilen hızda gelişmiyordu. Yunanlar beklenmedik bir direniş gösteriyorlardı. Ordularının **Sakarya** batısına geçişini sağlamak için kendilerini harcamaya kararlı görünüyorlardı. Öğleye doğru, çarpışmalar kafa kafaya vuruşan koçların dövüşüne dönüşmüştü. Fazla cephane kullanılmaması yönünde verilen emirlere uyan Türk savaşçıları, işi süngüye döküyor, Yunanları yakın dövüşe zorluyordu.

Kanlı çarpışmalar aralıksız akşama dek sürdü. Taarruzlar, karşı taarruzları, süngü hücumları, karşı süngü hücumlarını izledi. Kucak kucağa, boğaz boğaza yapılan yakın dövüş, her iki yanın da büyük kayıplar vermesine yol açıyordu. Yunanlar, bir adım gerilememek için sonuna dek savunuyor, direniyor; Türk savaşçıları bir an önce hedeflerine ulaşmak için taarruz üzerine taarruz tazeliyorlardı.

Kanlı günün en son ışıkları **Kartaltepe**'yi giderayak yalarken, tepenin üstünde ellerindeki süngülü tüfekleriyle

Türk savaşçıları görüldü. **Zafertepe**'deki **Mürettep Kolordu** karargâhında bir sevinç dalgası esti bir uçtan bir uca. Gergin sınırlar birden boşandı. **Kartaltepe** alınmıştı artık. Hava iyice kararmıştı. **Kartaltepe**'nin batısından **Sakarya Irmağı**'na dek uzanan topraklarda çarpışmalar tüm şiddetiyle devam ediyordu. Irmak üstündeki **Beylikköprü**'ye varılamamıştı bir türlü. **Kartaltepe**'nin doğusundaki **Karadağ**'a yapılan taarruz da Yunanların çok inatçı savunmaları nedeniyle pek gelişmiyordu. Tümen, elindeki son cephaneyi de tüketmek pahasına taarruzunu hızlandırdı. Yunanların önemli birliklerinin henüz **Sakarya**'nın batısına geçemedikleri anlaşılıyordu. Çor yorgun olmalarına karşın, subay ve erler her türlü zorluğu yenerek, geri çekilen Yunan birliklerini yakalamak için koyu karanlıkta ileri atılıyorlardı. Çarpışmalar, aynı şiddetle bütün gece sürdü. Son güçlerini harcıyarak tutunmaya çalışan Yunanları, mevzilerinden söküp atmak mümkün olmadı.

Papoulas, Türklerin, **3'üncü Yunan Kolordusu** karşısında kuvvetler topladığına ilişkin haberler alınca, **2'nci Yunan Kolordusu**'yla **Karahamzalı-Sarihalil** kesimine yapacağı karşı taarruzdan vazgeçti. Sonra, Türklerin **3'üncü Yunan Kolordusu**'na yapacağı taarruzu, yalnızca bu kolorduyla karşılamayı düşündü. Sonra bundan da vazgeçti. Böyle bir durum, bütün kuvvetlerin **Sakarya** batısına geçişini tehlikeye düşürebilirdi. Bu nedenle, çatışmadan kaçınarak ordusunu bir an önce **Sakarya** batısına geçirmeye karar verdi. Geri çekiliş ile ilgili olarak oldukça ayrıntılı bir emir yayımladı.

Sakarya Meydan Muharebesi boyunca, **Sakarya Irmağı**'nın doğduğu yerden, doğuya doğru aktığı alan ile **Akşehir Gölü** arasındaki geniş bölgede gezici görev yapan bir Türk birliği vardı: **Mürettep Tümen**. **Afyon** ve **Eskişehir**'den **Sakarya** boylarına uzanan Yunan işgal alanının güneyinde eylemlerde bulunan **Mürettep Tümen**; **Adana Süvari Alayı**, **Konya Süvari Alayı**, **35'inci Süvari Alayı** ile **52'nci Piyade Alayı**'ndan oluşuyordu. **Adana** ve **Konya Süvari Alayları**, bu kentlerin donatıp cepheye gönderdikleri gönüllülerden kuruluydu.

Mürettep Tümen, **Sakarya**'da çarpışan Yunan ordusuna gerilerden gelen yiyecek ve cephane ulaşım kollarını sürekli olarak vurmuş, umulmadık yerlerde yaptıkları baskınlarla Yunan gerilerini karıştırmış, süvari alaylarının akınlarıyla başarılı gerilla çarpışmaları yapmıştı. Cephedeki Yunan savaşçılarının açlık çekmesinde **Mürettep Tümen**'in büyük rolü vardı.

Bölgedeki **Sakarya** köprülerinin yıkılmış olduğunu öğrenen **Mürettep Tümen Komutanı Albay Ahmet Zeki Soydemir**, sağlam kalan **Fettahoğlu Köprüsü**'nü ele geçirmek için erkenden yürüyüşe başladı. Saat **11.00**'de **Fettahoğlu**'na varan tümen, köprü'nün kuzeyinde bulunan büyükçe Yunan ordugâhına baskın yaptı ve buradaki Yunan İstihkam Taburunu dağıttı. Sağ kalabilen Yunanlar, cephaneliği ateşe vererek atlarına atlayıp doğuya doğru kaçtılar. Kaçarken köprüyü de havaya uçurmak istediler. Ancak, bunu başaramadılar. Köprü kurtarılmıştı.

Yunan ordugâhında bir röntgen makinesi, ilaç ve sağlık gereçleri bulunan 1 kamyon, 2 yük kamyonu, 15 at arabası, 1500 kasaplık hayvan ve 3 uçak ele geçirilmişti. Kasaplık hayvanlar, tüm ordudaki savaşçılara en az 2 gün yetecek et verecekti. Ve en önemlisi, ele geçirilen üç uçak da iyi durumdaydı. Bu, **Türk Hava Gücü**'nün bir buçuk kat artırılması demektir. Bundan böyle gökleri 2 uçak yerine 5 uçak koruyacaktı.

Biraz sonra, **Çal Dağı** yakınlarından bazı piyade yürüyüş kollarının ilerlediği görüldü. Bu birliklerin öncülere önem verdiği, buna karşılık küçük artçılar bırakarak yürüdüğü görüldü. Bunların, Yunanları izleyen Türk birlikleri oldukları anlaşılıyordu. **Albay Fahrettin**, kendilerini tanıtmak için bir süvari ile bu birliklere mesaj gönderdi. Notu götüren süvarinin getirdiği haber, büyük bir sevinç yarattı. **2 ve 3'ncü Süvari Tümenleri**, **Ilıca Vadisi**'nde Yunan artçıları kısırmışlardı.

12'nci Grup Komutanı, **Çal Dağı**'ndaki Yunan artçılarının güneybatıya, **Sivri** yakınlarındaki Yunan tümeninin de batıya doğru harekete geçtiklerini gördü. Birliklerine, çekilen Yunanları yakından izlemelerini emretti.

Bir Türk tümeni, **Çal Dağı**'na doğru yürüyüşe geçti. Düşman hiçbir karşı koyma girişiminde bulunmadan çekiliyor, Türk savaşçılarına yalnızca dağa tırmanmak düşüyordu. Öğleye kalmadan **Çal Dağı**'nın doruğuna Türk bayrağı dikilmişti.

2'nci Yunan Kolordusu Komutanı Prens Andrew, öğleden sonra saat 14.30'da **Papoulas**'tan, bütün ordunun bu gece **Sakarya**'nın batı kıyısına geçmesi ve orada yerleşmesi emrini aldı. Kolordu, gün batarken batıya doğru yürüyüşe başladı. **Prens Andrew**, karargâh subaylarıyla önde gidiyordu. Hedef, köprücü bölüğünün **Tekkeköy**'de kurduğu köprüydü. Karanlıkta köprüyü geçen tümenler, gelişigüzel savunma mevzileri hazırlamaya koyuldu.

4'üncü Grup Tümenleri'nin hücum kolları erken saatlerde ilerlerken, Yunan artçılarının **Karsaklı-Karakuyu** yönünde çekilmekte olduklarını gördüler. Dünkü çarpışmalarda ölen 500'ü aşkın Yunan savaşçısının cesetleri öteye beriye serpilmişti.

13 Eylül
1921
(22)

Mürettep Kolordu'nun dün sabah taarruza geçen dört tümen, taarruzlarını gece yarısından sonra da aralıksız olarak sürdürüyordu. **Kartaltepe**'nin ellerinden çıkmasından sonra, öteki kesimlerdeki direnişlerini artıran Yunanlar, zaman ilerledikçe çözülme belirtileri göstermeye başlamışlardı. İlk çözülme **Karadağ**'da oldu. Gece

yarısını iki saat geçe, iki Türk tümeninin artan baskısına daha fazla dayanamayan Yunan tümeni birden bozuldu. Dağınık bir biçimde batıya kaçtılar. **Karadağ**'daki bozgun, öteki Yunan birliklerine bulaşmakta gecikmedi. Bir Türk tümeni sabaha karşı yaptığı süngü hücumuyla **Beştepeler**'i tümüyle ele geçirdi. Buradaki Yunan savaşçıları soluk soluğa **Sakarya**'ya doğru koşuştular. **Karailyas** geçitlerinden ırmağın batısına canlarını zor attılar.

Bozgun sürüyordu. **Beylikköprü** yönünde, ara vermeden tam 24 saat saldıran Türk tümeni, gündeğümüyle birlikte yeniden süngü hücumuna kalktı. Yunan birliklerinin direnişleri birden kırıldı. Cepheleri çözülmüştü artık. Dağınık bir biçimde, **Sakarya** yönünde kaçan Yunan savaşçılardan kimi **Sakarya**'ya varamadan yıkılıp kaldı. Çoğu, **Beylikköprü**'den ve **Karailyas** köprüsünden **Sakarya**'nın batısına geçerek canını kurtarmayı başardı.

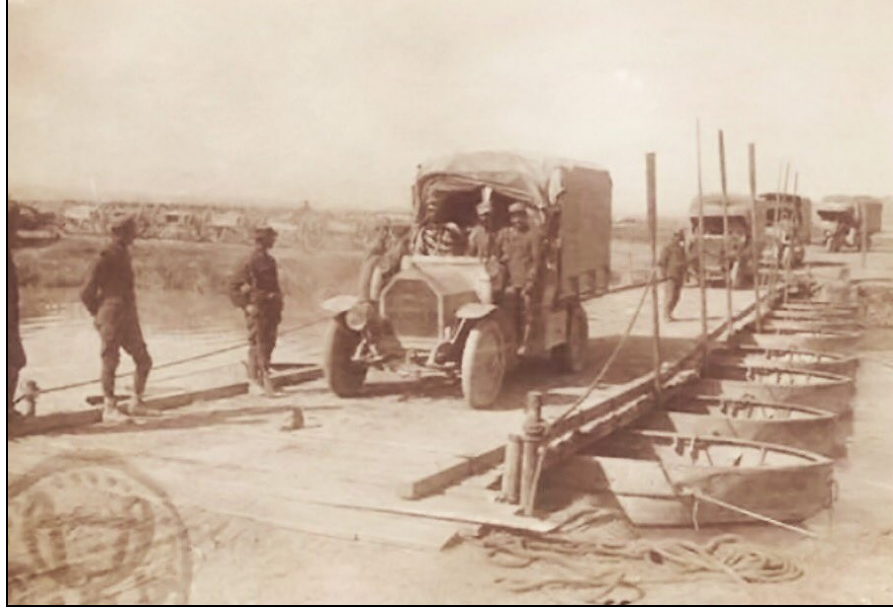
Gün doğduktan iki saat sonra **Mürettep Kolordu Komutanı, Sakarya** boylarında 22 gün 22 gece süren **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin kesin sonucunu **İsmet Paşa**'ya şöyle bildiriyordu: “**Düşman tümüyle Sakarya'nın batısına geçmiştir.**”

Sabahleyin, **Beylikköprü**'nün kuzeyindeki tepelerden güneye doğru bakanlar, Yunan bozgununu olanca çıplaklığıyla görüyorlardı. Yunanların büyük bölümü, **Sakarya**'nın batısına geçmiş, geçemeyenler **Sakarya**'nın boz bulanık sularında boğulmuştu. Yunanlar **Sakarya**'da yenilmişler, bozguna uğratılmışlar ve güçlükle kendilerini ırmağın batı yakasına atmışlardı. Yunan ordusu tümüyle yok edilememişti. **Sakarya**'ya gömülememişti. Ama **Ankara**'yı almak, Anadolu'yu ele geçirmek konusundaki büyük Yunan ülküsü, **Megalo İdea, Sakarya**'nın boz bulanık sularına bir daha su yüzüne çıkmayacak bir biçimde batmış ve boğulmuştu. Olağanüstü bir direniş göstererek Yunanları bozguna uğratan Türk Ordusunun da çok yıpranmış olduğu bir gerçektir. Birliklerin şehit ve yaralı kayıpları fazlaydı. Tümenlerin usta ve deneyimli savaşçı sayısı iyice azalmıştı. Orduyu taze birliklerle destekleme olanağı yoktu. Ordunun savaş araç ve gereçleri bakımından da durumu iyi değildi. Çoğu savaşçının elinde cephaneye kalmamıştı. Topçu cephanesi yönünden sorun daha da büyüktü. Yiyecek ve içecek durumu da iç açıcı değildi. Son günler, ceplere doldurulan kavrulmuş buğday ve mısırla geçiştirilmişti. Orta Anadolu'nun güzü soğuktu. Havalarda yakında daha da soğuyacaktı. Oysa erlerin çoğunun kaputu, doğru dürüst ayakkabısı yoktu. Çarıklar parçalanmış, işe yaramaz duruma gelmişti. Öte yandan, Yunanlar **Sakarya**'yı geçtikten sonra bütün köprüleri havaya uçurmuşlardı. Türk Ordusunun elinde, kısa sürede köprü kurabilecek araç ve gereçler olmadığından, **Sakarya**'nın batısına büyük kuvvetler geçirme olanağı yoktu. Bütün bu acı gerçekler karşısında varılan karar şuydu: Türk Ordusu kesin sonuçlu çatışmaya girmekten kaçınarak Yunanları izleyecek ve daha çok yıpratma savaşını yapacaktı.

Dün **Fettahoğlu** kuzeyindeki Yunan karargâhının ele geçirilmesinden sonra, burayı arayan **Sivrihisar**'daki Yunan karargâhının önemli bir merkez olduğu ortaya çıkmıştı. Bunun üzerine, **Mürettep Tümen Komutanı Albay Ahmet Zeki Soydemir, Beylikköprü** ve **Kavuncu Köprüsü**'nden **Sakarya**'nın batısına geçen Yunan ordusunun 30 km. gerisindeki **Sivrihisar**'a baskın yapmaya karar verdi. Geceyi **Ertuğrul**'da geçiren Mürettep Tümen, bu sabah güneş doğarken **Sivrihisar**'a hareket etti. Saat 11.00'de **Sivrihisar**'a baskın yapıldı. Yunanlar neye uğradıklarını şaşırarak, önce direnmeye çalıştılar, ancak daha sonra batıya doğru kaçmaya başladılar. 400'e yakın Türk tutsak kurtarılmış, 25 Yunan tutsak alınmıştı. Yunan ordusunun komutanı **Papoulas**'ın nişan ve madalyalarının da bulunduğu özel eşyalar ele geçirilmişti.

Papoulas bugün yayımladığı resmî bildiriye; Yunan ordusunun **Kütahya-Eskişehir** muharebelerinde elde etmiş olduğu haklı başarıyı övdükten sonra ikinci bölümde, çeşitli sözcük oyunları ile bir yenilgiyi gizlemeye çalışıyor, daha doğrusu, kesin yenilgiyi evirip çevirip zafere dönüştürmeye çalışıyordu. **Papoulas, Sakarya Meydan**

Muharebesi'ne, 22 gün 22 gece süren dünyanın en uzun meydan muharebesine hiç değinmiyordu nedense. Sanki böyle bir muharebe olmamıştı. **Sakarya'nın** batısına geçmede gösterilen büyük başarıyı övüyordu. Türk Ordusunun daha geriye doğru itilmesinin uygun görülmediğini söylüyordu.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, öğleden sonra **Polatlı'dan** çektiği telgrafla **Büyük Millet Meclisine Sakarya Meydan Muharebesi'nin** Türk Ordusunun kesin zaferiyle sonuçlandığı müjdesini veriyordu.

Türk süvari tümenleri, kaçan Yunan artçılarını hızla kovalıyorlardı. Gece, **Kavuncu Köprüsü** yönünde ilerleyen süvari tümeni, güneş doğarken **Kavuncu Köprüsü** doğusundaki **Yıldıztepe'ye** varmış, burada tutunmaya çalışan Yunan birliklerini geriye sürmüştü. Bu birlikler, **Sakarya** batısında mevzilenen topçuların korumasında dağınık bir biçimde köprüden ırmağın batısına geçtiler. Biraz sonra da köprüyü havaya uçurdular.

Şimdi, **Sakarya Irmağı**, Türk süvarileri için doğal bir engel olmuştu. Yunanlar, ırmağın batısına yerleştirdikleri toplarla kimseyi ırmağa yaklaştırmıyorlardı. Irmağın öteki yakasına geçememiş Yunan savaşıları teker teker esir alınıyordu. **Kavuncu Köprüsü'nün** 12 km. aşağısında, **Beşköprü'ye** güneyden uzun bir yay çizerek varmaya çalışan süvari tümeni, saat **10.00** sularında **Beşköprü'nün** doğu sırtlarında, **Kabak Köyü** yakınında mevzilenen Yunan topçularının yoğun ateşi ile karşılaştı. Bu kesimde, henüz **Sakarya'yı** geçememiş büyük birliklerin olduğu anlaşılmıştı. Zaman geçirmeksizin taarruza geçen süvariler, bunlara ağır kayıplar verdirerek ırmağın batısına sürdüler.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Yunan ordusunun izlenmesi ve birliklerinin yeniden düzenlenmesi konusundaki görüşlerini bir emirle Millî Savunma Bakanlığı ve Batı Cephesi Komutanlığına bildirdi. Düşmanın, geride herhangi bir çizgide durarak kendisini yeniden toparlayıp düzenlemesine engel olmak ve çekilmesini tam bir bozguna çevirmek gerektiğini, bunun için sağ ve sol kanatlarına paralel izleme için görevlendirilmiş süvari tümenlerine dayanak olmak üzere bol sayıda taşıt aracı ile donatılmış bir veya iki piyade tümeninin bu izlemeye katılmasının gerekli görüldüğü, izlemeye katılmayacak olan diğer birliklerin, şimdilik **Sakarya'nın** gerisinde ve demiryolu yakınlarında toplanarak kısa zamanda noksanlarının giderilmesi ve yeniden örgütlenmesini emretti.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, bu gece orduya ve ulusa seslenen bir bildiriyle **Sakarya Zaferini** müjdeledi.

SAKARYA SONRASI (14 EYLÜL 1921 – 09 EYLÜL 1922)

14 Eylül 1921

Sakarya batısına çekilen Yunan birlikleri büyük bir kargaşa içindeydiler. Bozgun öylesine belirgindi ki **Papoulas**, 3'üncü Yunan Kolordusunun nerede bulunduğunu bilemiyordu. Koskoca bir kolordu kayıplara karışmıştı sanki.

Yunan ordusu bugünü **Sakarya'nın** batı kıyılarında yeniden düzenlenmek ve ırmağı geçmeye çalışan Türk birliklerini durdurmak çabalarıyla geçirdi. Zaman kazanmak istiyorlardı. Yaralıların, çeşitli destek depolarındaki savaş araç ve gereçlerinin gerilere taşınması, bulunulan yerlerin yakılıp yıkılması için zaman gerekliydi. Türk Ordusunun yapacağı izlemeye, demiryolundan yararlanmasını önlemek amacıyla **Eskişehir'e** doğru uzanan demiryolunun **Bebi-Sarıköy** arasındaki 30 km.lik kesimini bozmaya başlamışlardı. Demiryolunu bozmanın zaman alacağı düşünülüyor, bu işi bitirmek için **17 Eylül'e** dek bu bölgede kalınmak isteniyordu.

	<p>Türk birlikleri, Sakarya Irmağı'nın güneyde Bayat Çayı ile birleştiği yerden başlayıp doğuya uzanan, sonra kuzeye ve daha sonra da batıya kıvrılan Balıkçı Köprüsü'nde sona eren 120 km.lik yarı çembere benzer kıvrımını dıştan kuşatmış bulunuyorlardı. Yunanlar ile aralarında geçilmez ırmak vardı.</p> <p>Dün kurulan kolordular, kendilerine çekidüzen veriyor, her konuda son kerteye varan noksanlıklarını gidermeye çalışıyorlardı. Üç haftayı aşan aralıksız çarpışmalar, savaşıları iyice yormuştu. Sürekli uykusuzluktan bitkindiler. Hepsinden önemlisi cephaneleri hiç kalmamıştı. Son çarpışmalarda cephane harcamamak için daha çok süngüye davranmışlardı. Buna karşın, yine de tüfek ve makineli tüfek cephanesi harcanmış, geriye pek bir şey kalmamıştı. Asıl yokluk top cephanesindeydi. Çayırhan yörelerinde Yunanları izlemek ve ırmağı geçebilirse saldırmakla görevlendirilen tümenin, yalnızca altı topunu yanına alabilmişti. Bu altı topun ise topu topu 24 mermisi vardı. Her bir top, 4 atış yaptıktan sonra susacaktı. Yokluk böylesine belirgindi.</p> <p>Türk kolorduları, yarı çemberi andıran 120 km.lik kıvrımın doğu kıyısı boyunca sıralanmıştı. Kolordular, bugünü bir yandan yeniden düzenlenme ve toparlanmayla geçirirken, bir yandan da Sakarya Irmağı'nı geçmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardı. Yunanların direnişleri ve karşı taarruzları nedeniyle bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı.</p> <p>Dün Yunan gerilerine dalarak bir baskınla Sivrihisar'ı ele geçiren Mürettep Tümen, kasabayı savunmak için hazırlanıyordu. Tümen, ana birlikleriyle Sivrihisar ve doğusunda bulunmakta, emrindeki Konya Süvari Alayı ise Sivrihisar-Koçaş yolunu örtmekteydi. Ordusunun gerisinde önemli bir yol kavşağı olan Sivrihisar'ın Türklerin eline geçmesi, Papoulas'ı son derece kaygılandırmıştı. Eskişehir'e doğru çekilmeyi kafasına koyduğundan, geri çekilme yollarının kesişme noktasını güvenlik altına almak zorundaydı. Elinde hızlı hareket edebilecek tek güç, süvari tugayıydı. Tugaya hemen Sivrihisar'ın kurtarılmasını emretti.</p> <p>Sabahleyin saldırıya geçen Yunan süvari tugayı, ummadığı bir savunmayla karşılaşınca bocalamaya başladı. Bir Yunan tümeninın yardımı geleceği umuduyla saldırı üstüne saldırı tazelendi. Akşam hava kararınca kadar süren çarpışmalar sonunda sonuç alınmayacağı anlaşılınca, Yunan süvari tugayı geri çekildi. Tugayın büyük çoğunluğu Koçaş yönünde çekilirken, bir bölümü de Ballıhisar'a doğru çekildi. Bunları izleyen Konya Süvari Alayı, çoğunu Ballıhisar'a varamadan yakaladı ve tutsak aldı.</p> <p>Yunan Ordusu Komutanı Korgeneral Papoulas sıkıntılıydı. Sakarya Meydan Muharebesi'ndeki yenilgisinin tam bir bozguna dönüşmesi olasılığı onu tedirgin ediyordu. Ordusunu zamanına bir kararla Sakarya batısına çekerek yok edilmekten kurtarmıştı. Ordusu Sakarya'nın batısında güvenlik altındaydı. Ne var ki tehlike tümüyle savuşturulmuş değildi. Bazı Türk birlikleri çok gerilerden Sakarya'yı geçmeye hazırlanıyorlardı. Hatta, ordusunun arkasına sarkan Türk süvarileri, Sivrihisar'ı ele geçirmişti. Bu gidişle Sivrihisar ile Sakarya arasında sıkışıp kalabilirdi. Bu, Yunan ordusunun sonu demekti. Üstelik, gerilerden gelecek yiyecek ve cephane ulaşım kolları Türk süvarilerinin baskınlarına tümüyle açık bulunuyordu. Sakarya'nın batı kıyılarında barınmak imkansızdı. Tek çıkar yol, Eskişehir-Afyon çizgisine çekilmektir. Papoulas'ın kaygılarına, Yunan Genelkurmay Başkanı Dusmanis de katılıyordu. İki de bugün Bursa'da bulunan Yunan Savunma Bakanı Theotokis'e ayrı ayrı birer telgraf çekerek ordunun Eskişehir'e dek çekilmesi zorunluluğunu belirtmişler ve Yunan hükümetinin bu konudaki görüşünü istemişlerdi. Savunma Bakanı Theotokis, Papoulas ile Dusmanis'in telgraflarını birer telgrafla Atina'da bulunan Başbakan Gounaris'e aktardı.</p>
<p>15 Eylül 1921</p>	<p>Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, dün yapılan Sakarya'yı geçme girişimlerinin başarısız sonuçlarından, keşif kolları ile uçak gözetleme raporlarından şu kaniya varmıştı: Yenik Yunan ordusunun büyük bölümü henüz Sakarya'nın batı kıyılarındadır. Ana birlikleri Kavuncu Ovası, Hamamkarahisar, Sazılar, Mihaliççik yörelerinde bulunmakta, Türklerin ırmağı geçme girişimlerine karşı önlemler almaktadırlar. Bu durumda Yunanların Sakarya'nın batı kıyılarında dinlenmelerini önlemek gerekmektedir.</p> <p>1'inci Mürettep Tümen, önceki gün Yunan ordusunun gerilerine dalarak, Sivrihisar'ı bir baskınla ele geçirmiş, dün de Yunan süvari tugayının saldırılarını püskürterek kasabayı elde tutmayı başarmıştı. Tümen Komutanı Albay Ahmet Zeki Soydemir, burada uzun süre tek başına tutunamayacağını biliyordu. Süvari Kolordusunun gelmesini bekliyordu. O zaman, Yunanları geriden bastırmak, Orta Sakarya'dan geçecek diğer kolordularla arada sıkıştırmak ve ezme imkanı doğacaktı. Ne var ki, Süvari Kolordusu henüz Aşağı Sakarya'nın güneyindeki iki ayrı kolla Candır ve Fettahoğlu Köprüleri'ne doğru yürümekteydi.</p> <p>Albay Ahmet Zeki Soydemir'in beklediği saldırı umduğundan da erken başladı. Yunan Süvari Tugayı, bir Yunan tümeni ile birlikte saat 05.30'da taarruza geçti. Güçlü düşman karşısında çember içinde kalma ve yok edilme tehlikesine karşı, Mürettep Tümen oyalama çarpışmaları yaparak Yakapınar üzerinden Fettahoğlu Köprüsü'ne doğru çekildi.</p> <p>Kurulan tüm köprüleri havaya uçuran Yunanlar, Sakarya'nın bulanık sularının gerisinde güvenlik içindeydiler. Ama yine de Türklerin ırmağı geçme olasılığından tedirgindiler. Türklerin her geçiş girişimini başlangıçta kırmak</p>

	<p> için Yunan birlikleri 100 km.lik bir kıyı boyunca yayılmışlar, gece gündüz ırmağı gözetliyorlardı.</p> <p>Türk Kolorduları, ırmağın Fettahaoğlu Köprüsü’nden başlayarak Mihalıç Köprüsü’nde biten yarım ay biçimindeki kıvrımın Aşağı Sakarya kesiminde güney, Orta Sakarya kesiminde doğu ve Yukarı Sakarya kesiminde de kuzey kıyısı boyunca sıralanmıştı. Aşağı Sakarya kesiminde bulunan Hacıhüseyin ve Fettahaoğlu Köprüleri daha batıya düştüğünden, Yunanlar tarafından havaya uçurulmadan baskınlarla ele geçirilmişti. Bu köprülerden geçerek, Yunan gerilerine akınlar yapacak Süvari Kolordusu’nun ırmağı geçmesi sorun yaratmayacaktı. Ancak Orta ve Yukarı Sakarya kesimlerinde uçurulmamış tek köprü kalmamıştı. Bu kesimlerde bulunan Türk Kolorduları, bütün gün ırmağı geçiş hazırlıkları yaptılar. İş, yüzme bilen erlere düşüyordu. Onların da sayısı çok azdı.</p> <p>Mihalıç Köprüsü ile Ankara Çayı arasından Sakarya’yı geçme emrini alan 3’üncü Kolordu birlikleri, geçişin yapılacağı Kapalı-Dümrek yakınlarına toplanarak hazırlığa başladılar. Gece, geçitlerden geçirilen birer bölük, hemen ırmağın yakasında savunma düzeni aldı. 1’inci Kolordu Beylikköprü kesiminden ırmağı geçmeye hazırlanıyordu. Bu arada, Köseler geçidinden bir süvari bölüğü karşıya geçmeyi başardı. Köseler batı sirtlarını tutan Yunan birlikleri ile süvariler arasında çarpışmalar olurken, başka bir tümen de geçme girişiminde bulundu. Yunanların inatçı savunması ve topçularının sürekli ateşleri karşısında başarı sağlanamadı. Daha güneyden geçişe kalkışan başka bir tümen, ancak bir bölük geçirebildi karşı kıyıya. ırmağın doğusundan Yunan savunma mevzilerini yoğun ateş altına alan tümen, bir bölük daha geçirmeyi başardı. Bu iki bölüğün ırmağın batı kıyısında tutunmasını sağlamak için, doğu kıyısındaki tepelere toplar ve makineli tüfekler yerleştirildi. Başka bir tümen de Beylikköprü’nün karşı kıyıları ateş altında tutarak köprüyü onarmaya çalıştı bütün gün.</p> <p>4’üncü Kolordu, gece, Kavuncu Köprüsü yakınlarından bazı küçük birlikleri ırmağın batısına geçirmeyi başarmıştı. Bu birliklerin karşı kıyıları tutmasıyla, gündüz daha çok kuvvetin geçirilebileceği umuluyordu. Ne var ki, Yunanların sabah şiddetli bir saldırıya geçmeleri ve Kavuncu batısındaki topçularının yakın desteği, Türk savaşçılarının barınmalarına olanak vermedi.</p> <p>Türk birliklerinin bugünkü girişimlerinden çıkarılan sonuç şuydu: Sakarya’yı yüzme bilen er ve subaylardan derlenen küçük birliklerle geçmek bir işe yaramayacaktı. ırmağı yüzerek geçen küçük birlikleri yeni kuvvetlerle destekleme imkanı yoktu. Bu nedenle, derme çatma da olsa Sakarya üstünde köprüler kurarak büyük birlikleri Sakarya batısına geçirmek gerekiyordu.</p> <p>Papoulas, Polatlı’nın 80 km. batısındaki demiryolu üstündeki Sarıköy’de yeni karargâhını kurmuş, Eskişehir’e dek orduyu geri çekme konusundaki önerisine hükümetin yanıtını sabırsızlıkla bekliyordu. 2 gün önce ordusunu Sakarya’nın batısına çekmiş, ırmağın kıyısında dinlendirmeye çalışıyordu. Ama her geçen dakika, Türklerin gerilerden Sakarya’yı geçip, orduyu arkadan sarma tehlikesini artırıyordu. Hükümetten emir gelir gelmez, Eskişehir’e doğru hemen yola düşecekti.</p> <p>Başbakan Gounaris’in bugün gelen yanıtı, Papoulas’ın sıkıntısını daha da artırdı. Yanıtın ilk bölümü yenilginin nasıl örtüleceğine ayrılmıştı:</p> <p>“Askerî durumun kötülüğü yolundaki yorumun yanlışlıklarından sakınılması gerekmektedir. Angora’ya dek ilerlemekten vazgeçilmesinin, Türklerin saldırıları sonunda olduğu biçimde yorumlanmamasına da gereken titizlik ve dikkat gösterilmelidir. Gerçekten Angora’ya dek ilerlemek için katlanılacak özveriler, Anadolu’daki iklim koşulları da göz önüne alındığında, elde edilecek yararlar göre çok oransız olacaktır.”</p> <p>Gounaris, mesajının geri kalan kısmında Papoulas’ın sorusunu yanıtlamıyor, yanıt olarak aynı soruyu soruyordu. Nereye dek çekileceğine, Papoulas karar verecek ve uygulayacaktı. Gounaris de aradan sıyrılacaktı. Yenilgi ve geri çekilmenin suçu orduya yüklenince, Gounaris siyasal yaşamını sürdürebilecekti.</p>
<p>16 Eylül 1921</p>	<p>Türk kolorduları, Orta Sakarya bölgesinde ırmağı yeniden geçmek için hazırlığa başladılar. Yalnızca 2’nci Kolordu, cepheden oldukça geride, Polatlı yakınlarında 3 gündür bulunduğu yerde örgütlenme, bakım ve eğitimle uğraşmayı bugün de sürdürecekti.</p> <p>Orta Sakarya bölgesinin kuzey kesiminde bulunan 3’üncü Kolordu birlikleri, ırmağın biraz sığ ve az akıntılı olan Kapılı, Hamam ve Dümrek geçitlerinden geçiş girişiminde bulundular. Ortalıkta hiçbir Yunan görülüyordu. Bir portatif köprü veya sal olmadığından, önce yüzme bilen birkaç kişi suya girerek insan boyunu aşmayan yerleri saptıyorlardı. Ardından uzun boylu erlere kılavuzluk yaparak onları karşı kıyıya geçiriyor, sonra yeni birini geçirmek için geriye dönüyorlardı. Suya girenler, tüfeklerini ve cephanelerini başlarının üstünde tutuyor, boğazlarına dek yükselen suyun içinde yavaş yavaş kılavuzun desteğinde karşı kıyıya yürüyorlardı. Sakarya’nın batısına ilk geçenler, üstlerinden sular aka aka ileriye gözetlemeye koşuyorlardı. Narlı-Sarayköy çizgisine dek düşman kuvvetinin bulunmadığı anlaşılıyordu. Üç geçitten hava kararına dek ancak 400 savaşçı karşı kıyıya geçirilebilmişti.</p>

	<p>Kolordu emrinde bulunan süvari alayının Çağlayık Geçidi'nden ırmağı geçmesi piyadelere göre daha kolay olmuştur. Karşıya geçen süvariler çala kamçı ileri atıldılar. Sarayköy'ü geçip Kepez'e yöneldiklerinde, Kepez sırtlarında bir Yunan alayının bulunduğunu gördüler. Geriye, Sarayköy'e döndüler.</p> <p>Beylikköprü, Yunanların tüm umudu, dayanağı ve can damarı olmuştur. Burada ne denli tutunabilirlerse, Sakarya'nın batısındaki birlikler o denli rahat Eskişehir'e doğru yollanacaktı. Bu nedenle; köprübaşını dinç, bozgun görmemiş, yıpranmamış ihtiyat birlikleriyle koruyorlardı. pahasına olursa olsun zaman kazanılacak, Türklerin Sakarya'yı geçişi geciktirilecekti.</p> <p>4'üncü Kolordu birlikleri, 3 gündür Orta Sakarya kesiminde bulunuyordu. 3 gündür ırmağı geçmek için yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bugün yeniden denenecekti. Bir Türk Alayı, gün doğmadan Tatlıkuyu yakınında Sakarya Irmağı'na yanaştı. Irmağın her iki kıyısı da düz ve sazlık olan bir yerden karşıya geçilecekti. Geçişte, 30 cm. enindeki tahtaların, tel kablo ve iplerle birbirlerine bağlanmasıyla yapılan sal-köprüden yararlanılacaktı. Alayın subay ve erleri, alacakaranlıkta bu daracık, oynak köprüden birer birer Sakarya'nın batısına geçtiler. Alay, tümüyle ırmağı geçtikten biraz sonra Yunanların ateşiyle karşılaştı. Çarpışma başladı. Öğleye doğru alay, üstün kuvvetlerle önden ve kanatlardan sarılmaya başlandı. Bu sırada yetişen Yunan topçusu, hemen mevzilenerek alayın önünü ve gerisini yoğun topçu ateşi altına aldı. Irmağın doğu yakasından ateş eden Türk tümeni topçuları, elde sayılı cephane olduğundan, Yunan topçularına etkili olamıyorlardı. Alay, yavaş yavaş sal köprüye doğru çekilmek zorunda kaldı. Üç tarafları da sarılmıştı. Köprü yakınlığında ve kıyıda savaşçıların tutunmasına yarayacak küçük bir tepelik bile yoktu. Düzlükte ve korumasız çarpışıyorlar, Yunanların topçu, makineli tüfek ve tüfek ateşiyle kayıp vere vere geriliyorlardı. Dar bir alanda toplanmak zorunda kalan savaşçılar, çözülmeye başladılar. Bütün erler, birden sal-köprüye koşular. Köprü çöktü. Kıyıda biriken kalabalık, Yunan makineli tüfekleri için güzel toplu bir hedef oluşturmuştu. Kimi erler oracıkta vurulup kaldı. Kimi can havliyle Sakarya'ya attı kendini. Bir saat içinde, koskoca Alay eriyip gitmişti. 200'e yakın şehit, 400'den fazla yaralı vardı. Bir alayın bu denli kısa sürede böylesine büyük kayıp vermesine, Sakarya Meydan Muharebesi'nin en kanlı günlerinde bile rastlanmamıştı.</p> <p>Papoulas, Sakarya'nın batısına geçtikten tam üç gün sonra Yunan Kralı Constantine'e, Başbakan Gounaris'e ve Savunma Bakanı Theotokis'e telgraf çekerek bilgi verdi. Ayrıca, Türk Ordusu karşısında yapılan geri çekilmenin nedenlerini ordusuna açıklamak zorunluluğu duymuş olacak ki, bugün ilginç bir emir yayımladı:</p> <p>"Bursa ve Uşak'tan ilerleyerek yaptığımız zaferlerle dolu muharebelerde, Sakarya'dan 90 km. içeriye kadar girdik. Bu zaferle bize gerekli olan işgal hattını elde ettik. Türklere pek çok kayıp verdirdik. Bu yeterlidir. Sonuna kadar zaferden eminim. Türklere sürekli olarak saldıracağımızı unutmayalım..."</p>
<p>17 Eylül 1921</p>	<p>Papoulas, aldığı raporlardan kaygıya düşmüştü. Orta Sakarya kesiminde ırmağı geçmek isteyen Türk birlikleri geri püskürtülmüştü. Ama Yukarı Sakarya kesiminde biri süvari olmak üzere iki tümen ırmağı geçmişti. Bu iki Türk tümeninin kuzey kanattan sıkıştırması, Yunan ordusunu güç duruma sokacaktı. Aşağı Sakarya kesiminin batısında üç Türk süvari tümeninin ilerliyor olması, Papoulas'ın ordusunun kuşatılmak üzere olduğu kaygısına kapılarak daha batıya, Eskişehir-Afyon çizgisine çekilmeye karar vermesine yol açtı.</p> <p>Yukarı Sakarya kesiminde Çayırhan'da toplanmış bulunan Kocaeli Grubu birlikleri, Sarıyar ve Fasıl Geçitleri'ne doğru ilerlerken, dün Sakarya'yı geçmiş bulunan süvari tümeni de, Yelken-tepe-Belen çizgisinde bulunan Yunan birliklerine taarruz ediyordu.</p> <p>Öğleden sonra, iki Yunan alayının karşı taarruza geçtiği görüldü. 4 saat süren çarpışmalardan sonra, Türk süvari tümeni biraz gerileyerek Sorkun-İkikilise çizgisine çekildi. Bu sırada, süvari tümeninin Yunanları oyalamasından yararlanan diğer Türk tümeni de, geçitlerden Sakarya'yı geçmiş bulunuyordu. Artık, Yukarı Sakarya kesiminde, Yunan birlikleri ile ırmak arasında biri süvari ve biri piyade olmak üzere iki Türk tümeni vardı. Bundan sonra bu tümenlerle Yunan ordusunu kuzey kanadından sıkıştırma imkanı olacaktı.</p> <p>Fahrettin Paşa'nın (Altay) Süvari Kolordusu, Aşağı Sakarya kesiminde, batıya doğru yaptığı yürüyüşünü sürdürerek Sakarya Irmağı'nı oluşturan çayların bulunduğu kesime geldi. 3 süvari tümeni Sivrihisar'ın 40 km. güneybatısındaki Çifteler-Başkurt çizgisine varmıştı. Fahrettin Paşa telsizle İsmet Paşa'ya yarın Kırgız Dağı yönünde ilerleyeceğini bildirdi. Böylece, Sakarya batısındaki Yunan birlikleri gerilerden kuşatılmış olacaktı. Yunan ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'nin ilk iki haftasında Türk Ordusunu Sakarya'nın doğusunda kuşatmak için didinip durmuş, ancak başaramamıştı. Şimdi kendisi Sakarya'nın batısında kuşatılma tehlikesi ile karşı karşıyaydı.</p> <p>Orta Sakarya boyunca sıralanan Türk Kolorduları, bugün önemli bir harekette bulunmadılar. Yalnızca keşif ve gözetleme yapmakla yetindiler. Irmağı geçmek için herhangi bir girişimde bulunmadılar. Yunan birlikleri, ırmağı ateş altında tuttıkları sürece, eldeki sınırlı olanaklarla karşıya büyük birlikler geçirilemeyeceği anlaşılmıştı. İlk köprü ve sallarla geçirilen küçük kuvvetlerin ise karşı kıyıda tutunamayacağı, çünkü acı kayıplarla iyice ortaya</p>

	<p>çıkmişti. Türk Ordusu, araç ve gereç yönünden yoksundu. Elinde ne portatif köprü, ne de tombaz vardı.</p>
<p>18 Eylül 1921</p>	<p>Süvari Kolordusu, keşif kollarının sabah erkenden yaptıkları gözetlemelerde, Sivrihisar-Kaymaz arasında Yunanlara dair hiçbir iz yoktu. Alınan bilgiler, Yunan kuvvetlerinin Sivrihisar çevresi ve kuzeyinde toplanmış oldukları, buradan da demiryolu boyunca Eskişehir'e doğru çekildikleri yolundaydı. Durumu değerlendiren Fahrettin Paşa, bir süvari tümenine Sarıkavakça Dağı, bir süvari tümenine Hamidiye ve diğer bir süvari de tümenine, Kırgız Dağı yönünde ilerlemeleri emrini verdi. Süvari Kolordusu emrine ayrıca verilmiş olan Mürettep Tümen'e Mahmudiye'yi, diğer bir tümene de Ertuğrul'u işgal etmesini emretti.</p> <p>Süvari ve piyade tümenleri, verilen hedeflere ilerlemeye koyuldular. Görünürlerde Yunan birlikleri yoktu. Bir süvari tümeni, öğle üstü Kavak'a vararak, Sarıkavakça Dağı-Alpu yönlerine güvenlik birliklerini sürdürdü. Çok geçmeden, Yunanların Alpu'da kuvvetli oldukları anlaşıldı.</p> <p>Bir süvari tümeni, Hamidiye'yi, bir süvari tümeni Arapören'i, bir tümen Mahmudiye'yi, bir tümen de Ertuğrul-Mandıra kesimini işgal etti. Artık, Süvari Kolordusuna bağlı üç süvari ve iki piyade tümeni, Eskişehir'in 30 km. doğusundan başlayarak güneye doğru uzanan 40 km.lik bir çizgi üzerinde sıralanmışlardı. Bu çizgi, Sakarya'dan ortalama 90 km. batıda bulunuyordu. Böylece, Eskişehir ve Afyon üstüne çekilecek Yunan ordusu geriden çevrilmiş oluyordu.</p> <p>Orta Sakarya'nın kuzey kesiminde bulunan 3'üncü Kolordu, gece keşif amacıyla bir taburunu Sarayköy yakınlarındaki geçitten ırmağın karşı yakasına geçirmişti. Tabur, Kepez sırtlarına yaptığı baskınla buraları hiç direniş görmeden ele geçirdi. Yunan birliklerinin batıya doğru çekildikleri anlaşıyordu.</p> <p>Orta Sakarya'nın orta kesiminde ırmak boyunca sıralanan 1'inci Kolordu birlikleri, sabahın erken saatlerinde yaptıkları gözetlemelerde büyük bir sürpriz ile karşılaştılar. Yunanlar gecedeki mevzileri bırakıp gitmişlerdi. Kolordu birlikleri, keşif kollarını geçitlerden ırmağın karşı kıyısına geçirip, Yunanları uzaktan izlemeye başladılar.</p> <p>Orta Sakarya'nın güney kesiminde bulunan 4'üncü Kolordu'nun emrindeki Mürettep Süvari Alayı, ırmağı erkenden geçerek ilerlemeye koyuldu. Demirci-Kozağacı çizgisine dek ilerlemesine karşın, hiçbir Yunan birliğine rastlamadı. Yunanların Sakarya Irmağı'ndan en az 30 km. uzaklaşmış oldukları anlaşıyordu.</p> <p>4'üncü Kolordu'nun öteki birlikleri, dün hazırladıkları köprü parçalarını ırmağın kıyısına getirerek, köprüleri kurmaya başladılar. Bu arada, akşama dek, Kemikliği yakınlarında, üzerinden topların da geçebilmesine elverişli, iki geniş ve sağlam köprü kuruldu. Bir Türk tümeni, Tatlıkuyu güneyindeki geçitten bir tabura yakın bir kuvveti geçirerek, önceki gün, bir Türk alayının büyük bozguna ve kıyıma uğradığı yerdeki, henüz yaşamını sürdürebilen yaralılar ile şehitleri ve silahları toplamaya başladı. Ayrıca yüzme bilen erler, ırmağa dalarak, sal-köprü'nün yıkıldığı yerde, suya düşen silahları çıkarmaya koyuldu. Yüzme bilen bir subayın komutasında, yine yüzme bilen erlerden oluşan on kişilik bir birlik ile Sakarya'yı yüzerek geçtiler. 11 km. batıda Karahisar'a dek ilerlediler. Görünürde hiçbir Yunan birliği yoktu. Bu sırada, Yunanların götürmemiş olduğu, biri subay, yirmi yaralı, tutsak alınarak, bakılmak üzere köylülerin yardımıyla geriye gönderildi. Tümenin öteki birlikleri, bugünü Yenice Köyü yakınlarında, topların da geçmesine elverişli iki köprü kurmakla geçirdi. Yunanların, yaralılarını bile bırakarak, telaşla ve hızla geri çekilmelerinden, kuşatılma korkusuyla hareket ettikleri anlaşıyordu.</p> <p>Yunan tutsakların sorgularında verdikleri bilgiler ile Yunan işgali altında bulunan topraklardaki Gizli Haberalma Örgütü ajanlarının raporlarından derlenen bilgiler ışığında, Yunan Ordusunun Eskişehir-Kütahya çizgisinde kalmayı düşündükleri anlaşıyordu. Afyon'u elde tutmak için çalışacaklardı. Yunan Kralı ve Başkomutanı Constantine, Bursa'da bulunuyordu. Eskişehir'de çok sayıda Yunan yaralısı toplanmıştı.</p> <p>Kastamonu ve Havalisi Komutanı Muhittin Paşa (Akyüz)'nin bugün Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'ya gönderdiği telgraf, Sakarya Zaferi'nin diplomatik alanda ilk meyvelerini vermek üzere olduğunu gösteriyordu. Fransa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon ile Yarbay Sande, 16 Eylül akşamı bir Fransız torpidosu ile İnebolu'ya gelmişti. Bu sabah otomobille Ankara'ya hareket eden Fransız temsilciler, Fransa'nın Ankara Hükümeti ile iyi ilişkiler kurma isteğinde olduğunu söylemişlerdi.</p> <p>Mustafa Kemal Paşa, bir aydır cephede idi. Şimdi cepheden dönüyordu. Anadolu'da yeşeren gencecik Türk devletinin başkenti ve ulusal direnişin odak noktası durumundaki Ankara'ya dönüyordu. Hem de Türk tarihinin en büyük zaferini kazanmış bir başkomutan olarak. Ankara Garı'nda coşkulu bir kalabalık, saatlerdir sabırsızlıkla Başkomutanı bekliyordu. Ankara halkı, Başkomutanı bağrına bastı.</p>
<p>19 Eylül 1921</p>	<p>Mustafa Kemal Paşa, bugün saat 15.00'te toplanan Büyük Millet Meclisi'nde kürsüye çıktı. Her zamanki gibi sivil giyimliydi. Herkes onun, Meclis Başkanı olarak değil, Başkomutan olarak konuşacağını biliyordu.</p> <p>Mustafa Kemal Paşa, yumuşak ve inandırıcı bir sesle konuşmaya başladı. Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden, silahların bırakılışından, Yunan ordusunu saldırtanlardan söz ediyordu. Yunanlar karşılarında zayıf Kuva-i Millîye</p>

birliklerinden oluşan bir hat bulmuşlardı. Bu hatlar gerisindeki millet ve onun temsilcileri bir ordu kurmaya başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa'ya göre, **Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri**, kuruluş halindeki bir ordunun kendisini denemesiydi. Deneme başarılı olmuştu ama düşmanı denize dökmek için çok daha güçlü bir ordu kurulması gerektiği de iyice anlaşılıyordu. Bunun için ülkenin kaynaklarının zorlanması gerekiyordu. Zamana gerek vardı. Yunanlar, bu fırsatı vermemek için **Kütahya** ve **Eskişehir** yönlerinde olanca güçleriyle saldırmıştı. **Kütahya-Eskişehir Muharebelerinde** bozgun yoktu da, kuvvet sınavında güçsüzlük anlaşılınca geri çekilme vardı. Üstün güçteki düşmana, tek bir birlik ezdirmemek ve el kol kaptırılmadan, sağlam bedenle, daha uygun yer ve zamanda, düşmanın karşısına çıkmaktı amaç. Geri çekilmeler bundandı. **Sakarya Irmağı**'nın doğusuna çekilmeler hep taktikti.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Meydan Muharebesi'ni anlatmaya başlayınca salon pür dikkat kesilmişti. **22 gün 22 gece** süren, tarihin gelmiş geçmiş en uzun meydan muharebesini yöneten **Başkomutan**, her günün, her gecenin olaylarını en ince ayrıntılarıyla dile getiriyordu. Düşman ne yapmak istemiş, ne yapmıştı? Kendisi ne düşünmüştü, ne yapmıştı, ne yapmak zorunda kalmıştı? Tepe tepe, köy köy sürüyordu çarpışmalar. Temel taktik; düşmanın istediği yerde değil, kendisinin elverişli bulunduğu yer ve zamanda kozları paylaşmaktı. Bunun için, düşmanın güç merkezi yanlara doğru yayılmaya zorlanmış, cephe genişletilmiş ve uzatılmıştı. **Sakarya Meydan Muharebesi**'nin ilk 15 günü, bu temel taktiğin uygulanmasıyla geçmişti. Sonra, düşmanın ne kadar yıpratıldığını, ne kadar gücünü yitirdiğini anlamak amacıyla, iki tümenlik bir güçle karşı taarruz yapılmıştı. Taarruz umulandan başarılı olmuş, düşmanın tepelenecek kadar olgunlaştığı anlaşılıyordu. Hemen bir genel taarruz planı hazırlanmış, üç gün sonra da taarruza geçilmişti. Düşman, kısa sürede, geldiği yere, **Sakarya**'nın batısına sürülmüştü.

Derken, **Mustafa Kemal Paşa**'nın sesinin birden hırçınlaştığı görüldü. Yumuşak anlatım, yerini kızgın bir sese bırakmıştı. Ulusal sınırlar içinde, özgür ve bağımsız yaşamak istiyorduk. Öteki Avrupa ülkelerinden esirgenmeyen bu hakka saldırılması ne demek oluyordu? Söz **Yunan Kralı Constantine**'e gelince, **Mustafa Kemal Paşa**'nın sesi kükremeye başlamıştı. Bir ulusun hakkını tüm dünyaya karşı korumaya kararlı bir önder olarak konuşuyor, haklı ulusunun hakkını savunurken sesini yükselterek şöyle diyordu:

“**Kral Konstantin, Haçlıların** yüzyıllar önce izlediği dini amaçları diriltmek için görevlendirildiğini sandı. İzmir’de ilk defa karaya çıktığı zaman **İzmir** kentine değil, evvelce **Haçlı** ordularının çıktığı yer seçilerek oraya çıkmıştır. **Mareşal Foş** ve **General Guro** gibi değerli ve dünyaca tanınmış büyük komutanların öğütlerini gururla reddetmiştir. **Kral Konstantin**’in arzusu, **Haçlı** orduları kahramanları sırasına geçmek ve eski istilacı zalimleri taklit etmektir. **Avrupa** bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat efendiler, Cenab-ı Hak bize yardım etti. Ve Yunan ordusu, **Türkiye Büyük Millet Meclisi** ordusu karşısında yüz geri etti.

Efendiler! Bütün dünyanın bilmesi gerekir ki, Türk halkı, **Türkiye Büyük Millet Meclisi** ve onun hükûmeti uşak muamelesine katlanamaz. Her uygar ulus ve hükûmet gibi varlığının, hürriyetinin ve bağımsızlığının tanınması isteğinde, son derece karardır. Ve bütün davası da bundan ibarettir. Biz savaşçı değil, barış severiz. Bir an önce barışın gerçekleştiğini görmek isteriz. Biz **Rusya** ile dostuz. Çünkü **Rusya**, herkesten önce bizim ulusal hukukumuzu tanıdı ve ona riayet etti. Bu koşul içinde, bugün olduğu gibi yarın da ve her zaman **Rusya, Türkiye**’nin dostluğundan emin olabilir. Bu nedenle, **İtilaf Devletleri** de varlığımızı ve ulusal bağımsızlığımızı tanıdıkları takdirde, onlarla da aramızda hiçbir anlaşmazlık kalmayacaktır ve hemen barış ve ilişkiler kurulabilir.

Efendiler, ordumuz, yurdumuz sınırları içinde tek bir düşmanı eri bırakmayınca kadar izlemeye, ezmeye ve saldırmaya devam edecektir.”

Salonda coşkulu bir alkış koptu.

Aynı gün, **Büyük Millet Meclisi** tarafından, **Mustafa Kemal Paşa**'ya **Mareşallik** rütbesi ile **Gazilik** unvanı verilmesi kanun tasarısı oylamaya sunuldu ve süratle onaylanarak yürürlüğe girdi.

Mustafa Kemal Paşa, yurdun kurtuluşu için bir çıkış kapısı aramak amacıyla, **Samsun**'da karaya çıktığı günden sonra, **Anadolu**'yu bir tek ülkü altında toplama çabalarına girişmişti. Daha işin başında, yalnız düşmanlarla değil, aynı zamanda **İstanbul**'daki hükûmetle ve sarayla mücadele etmek gerektiği anlaşılıyordu. **Mustafa Kemal Paşa**, halkla ilişkiler kurdukça, tehlikeli sayılmaya başlanmış, adım adım kuşkuyla izlenmişti. **Erzurum**'da bir halk kongresi toplama hazırlıklarına başlayınca, **Osmanlı Sarayı, Mustafa Kemal Paşa**'yı saray nimetleri ile avlamaya çalışmış, **İstanbul**'a çağırılmıştı. O, dönüp bakmamıştı bile. Bunun üzerine, İstanbul Hükûmeti, **08 Temmuz 1919** gecesi saat **22.50**'de, görevine son verdiğini, **Mustafa Kemal Paşa**'ya telgrafla bildirmişti. **Mustafa Kemal Paşa** da, aynı dakikada görevinden istifa ettiğini, iki ayrı telgrafla iletmişti **İstanbul**'a. Telgraflardan birini **Harbiye Nezaretine** (Millî Savunma Bakanlığına), birini de doğrudan **Padişah**'a çekmişti. O, resmî yetkilerden, görevlerden ve rütbelere ayrılmış olarak, Türk halkının bağrına dönmüştü. Artık sivil bir kişi, olağan bir

	<p>yurttaştı.</p> <p>Zaman akıp gitmiş, Anadolu’da, onun önderliğinde yeni bir Meclis, yeni bir hükûmet kurulmuştu. Halkın özgür oylarıyla seçilmiş milletvekilleri, onu hem Meclis Başkanı, hem de Hükûmetin Baş seçmişlerdi. Yunanlar, Sakarya boylarına yürürlerken, Meclis onu, yasa gücünde emirler verme yetkileriyle donatarak Başkomutan yapmıştı.</p> <p>Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya boylarında Yunanları yenmiş, Türk tarihinin en karanlık günlerini aydınlığa dönüştürmüştü. Şimdi ulusun temsilcileri, ulus adına ona en büyük askerî rütbeyi, Mareşal rütbesini vermişti. Mareşallik rütbesinin yanında, Gazi unvanını da vermişti Meclis. Türk tarihinde ancak birkaç kişiye nasip olan, olağanüstü yararlılık gösterenlere devletçe verilen bir unvandı Gazi unvanı.</p> <p>Bundan tam 101 gün önce, Bizans tacını giyme düşleriyle Atina’dan yola çıkan Yunan Kralı Constantine’in taç giyme umudu Sakarya’nın bulanık sularına gömülmüştü. Mustafa Kemal Paşa ise Sakarya’dan yücelerek çıkmış, bir Türk’ün erişebileceği en yüksek aşamaya ulaşmış, “Başkomutan Mareşal Gazi Mustafa Kemal Paşa” olmuştu.</p>
<p>Sakarya Sonrası</p>	<p>Sakarya boylarında verilen kayıplar, iki ordunun da gücünden çok şey alıp götürmüştü. Yunan kayıpları hakkında ilk açıklama, İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un 07 Ekim 1921 günü hükûmetine verdiği muhtırada yer alıyordu. Sakarya çekilmesinden sonra, Yunan ordusunun morali bozulmuştu ama disiplin korunmuştu. Türk Ordusunun 17.000 kişilik kaybına karşılık Yunan ordusu 23.000 kişilik kayıp vermişti. Yunanlar, yine de bir cephe tutabilmişlerdi. Yaklaşan kış içinde, Türklerin genel bir taarruza geçip, Yunanları söküp atma olasılığı yoktu. Her iki ordu da çivilenip kalmış gibiydi. Lord Curzon, muhtıraya bir de, Türklerin uğruna kan döktükleri Misak-ı Milli’nin çevirisini eklemişti.</p> <p>Yunanların Sakarya’daki kayıplarının ayrıntıları yıllar sonra öğrenilecekti. Yunan Genelkurmay’ı 42 yıl sonra 1963’te Atina’daki Türk Ataşemiliterliğine Sakarya kayıplarını 208 subay ve 3.750 er ölü, 700 subay ve 18.255 er yaralı olarak bildirmişti. 354 erin ne olduğu bilinmiyordu (ölü, kaçak veya tutsak olmuştu). Toplam Yunan kaybı, 908 subay ve 22.359 er olmak üzere 23.267 savaşıydı.</p> <p>Sakarya’daki Türk kayıpları ise ilk verilere göre, 3.288 şehit, 13.618 yaralı ve 415 tutsak olarak belirlenmişti. Daha sonra yapılan ayrıntılı sayımlara göre gerçek kayıpların çok daha fazla olduğu görülmekteydi:</p> <p>Subay Kayıpları: 277 şehit, 1.058 yaralı, 23 tutsak, 4 kaçak, 27 belirsiz (şehit, kaçak veya tutsak)</p> <p>Er Kayıpları: 5.436 şehit, 17.422 yaralı, 805 tutsak, 5.635 kaçak, 8.602 belirsiz (şehit, kaçak veya tutsak)</p> <p>Görülüyor ki, Türk Ordusu Sakarya’da 1.389 subay ve 37.900 er olmak üzere 39.289 kayıp vermiştir. Muharebenin başında, savaşı sayısı 6.855 subay ve 122.186 er iken, muharebe sonrasında 6.629 subay ve 133.079 er olduğu saptanmıştır. Verilen kayıplar dikkate alındığında, muharebe boyunca cepheye 1.163 subay ve 48.793 er gönderildiği anlaşılmaktadır. Birliklerin ve genç subayların deneyimleri, tüm savaşıların moralleri arttırdığından, insan gücü yönünden Türk Ordusu Sakarya’dan güçlenerek çıkmıştı.</p> <p>Sakarya olayının baş kahramanlarından Yunan Kralı Constantine, binlerce Yunan gencini kişisel tutkuları uğruna Sakarya boylarına gömdükten sonra, 24 Eylül 1921 günü Atina’ya dönmek üzere Bursa’dan İzmir’e hareket etmişti. Bursa’dan ayrılmadan önce, ordusuna son bir kez daha seslenmeden, yeniden büyük sözler söylemeden edememişti. Ordusuna yayımladığı mesajda; Türkleri kalbinden vurduklarını, ancak ordusunun, Ankara’ya dek gidip, yeni külfet ve özverilere katlanmasına gönlünün razı gelmediğini, çünkü şimdiye dek yapılanların amaç için yeterli olduğunu söylüyordu. Bildirinin sonunda, perişan edilen Türk Ordusunun ellerindekileri geri almak için Yunanların yorulacağını ümit edip beklediğini ileri sürerek, yurdu için savaştığı zaman Yunanların yorulmadığını göstermelerini ve süngüleri ileride “Gel de al!” diye bağırımlarını istiyordu.</p> <p>Damarlarında bir tek damla Yunan kanı bulunmayan Yunan Kralı Constantine, Yunan ordusunu Batı Anadolu’da bırakıp, Atina’daki görkemli sarayına dönerken, böyle çalım satmadan da edemiyordu. Ne var ki, o seslendiği ordu, “Gel de al!” diyemeden, perişan ettiğini sandığı Türk Ordusunun karşısında bozguna uğrayacaktı. Mustafa Kemal Paşa’nın, “İlk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!” emrini alan Türk Ordusu, 15 günde Akdeniz’e ulaşacaktı. Gerisinde binlerce ölü, onbinlerce yaralı ve tutsak bırakan Yunan ordusu, ancak döküntülerini gemilere doldurup Yunanistan’a kapağı atabilecekti.</p> <p>Yunanistan’a varan canını kurtarabilmiş subayların ilk işi bir hükûmet darbesi yapmak olacaktı. Sonra, Anadolu’da acı günler geçirmiş darbeciler, bu gereksiz serüvenden sorumlu tuttıkları politikacıları, Yunan halkı adına yargılayacak ve idama mahkum edeceklerdi. Başbakan Gounaris, Dışişleri Bakanı Baltazzi, Savunma Bakanı Theotokis ile İçişleri Bakanı Stratos kurşuna dizilecekti. Kurşuna dizilenler arasında, ordu komutanı Hatzianesti de vardı. Sakarya’daki ordu komutanı Papoulas, son bozgunundan önce görevden alındığı için</p>

idamdan kurtulmuştu. **Sakarya'da Yunan Kolordusu Komutanı Prens Andrew**, İngilizlerin yardımıyla kurşuna dizilmekten kurtulacaktı.

Bütün bu dramların baş oyuncusu **Kral Constantine** ise tahtını bırakıp **Avrupa'ya** kaçacak, ocaklarını söndürdüğü milyonlarca Yunanın ve yine milyonlarca **Anadolu Rum'unun** ahına daha fazla dayanamayarak, bir yıl sonra **Palermo'da** ölecekti.

Ama olanlar, **Türk ve Yunan** halkına olacaktı. **Yunanistan'da, Ege Adaları'nda, Batı Anadolu'da ve Karadeniz kıyılarında** yüzyıllardır bir arada yaşayan **Türk ve Yunan** halkının arasına kan davası sokulmuştu bir kez. **1897 Osmanlı-Yunan Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşı** ile bu düşmanlık durmaksızın körüklenmişti. Ardından, **15 Mayıs 1919'dan 17 Eylül 1922'ye** dek süren Anadolu'daki Yunan işgali ve **3 yıl 4 ay** süren **Türk-Yunan Savaşı** gelmiş, yaratılan kan davası alabildiğince yayılmış, halk arasında onulmaz yaralar açılmıştı. Savaşın sonra, **Türk ve Yunan** halklarının artık bir arada yaşayamayacakları düşünülerek karşılıklı olarak göç ettirileceklerdi.

Yunanistan'da ve Ege Adaları'nda bulunan Türkler **Anadolu'ya, Batı Anadolu'da ve Karadeniz kıyılarında** yaşayan **Rumlar** ise **Yunanistan'a** gönderileceklerdi. Yalnızca, **Batı Trakya'daki** Türkler ile **İstanbul'daki** Rumlar bu değişimin dışında tutulacaklardı. Milyonlarca insanın zorla göç ettirilmesi, yeni yeni sosyal sarsıntılara yol açacak, savaşın yarattığı onulmaz yaralara daha büyükleri eklenecekti. **Anadolu'dan Yunanistan'a** gönderilen Rumların bir bölümü Türkçe'den başka dil bilmediklerinden, Rumca konuşamadıklarından **Yunanistan'da** horlanacak; **Anadolu'ya** gelen Türklerin de değişik şiveyle konuşmaları, benimsenmelerini zorlaştıracaktı. Yeni yurtlarında, her şeye yeni baştan başlamanın doğurduğu sorunlar, yeniden iş bulmanın, yeniden iş tutmanın güçlükleri...

Zamanla bir başka dönem başlayacaktı. Barış ve dostluk yılları... **Atatürk ve Venizelos**, geçmişin kötü anılarına sünger çeken bir dostluk kurmayı başaracaklardı. İki devlet, **Yunanistan ve Türkiye**, uluslar arası sahnede ortak hareket edecek, üçüncü ülkelere karşı paktlar kuracaklardı. Birinin acılı gününde, ilk yardım elini öteki uzatacaktı.

Ne var ki, **1950'lerden** sonra, günlük çıkarları için iki ulusun ilişkilerini zedelemekten çekinmeyen politikacılar yeniden ortaya çıkacaktı. Ülkelerinin iç sorunlarını çözmede başarısızlığa düştükçe, halkının dikkatini dışarıya çekerek iç sorunları gölgelemek isteyeceklerdi.

Kral Constantine'in Bursa'dan ayrılmadan **Sakarya** boylarında perişan ettiğini ileri sürdüğü Türk Ordusuna gelince; Türk Ordusunu perişanlık değil, yokluk hızını kesmiş, **Sakarya Zaferi'ni** hemen **Akdeniz'e** dek sürdürmemişti. **Sakarya** boylarında, uzun dövüş sırasında sarsılmış, yıpranmış ve oldukça ağır kayıplar veren Türk Ordusu düşmandan uzakta kalmaya zorlanmış, Yunan Ordusuna rahat bir biçimde **Eskişehir-Afyon** kesimine çekilme olanağı vermişti. Yunanlar, **Eskişehir-Afyon** çizgisinde bir yıla yakın bir süre kalacaklar, **Büyük Taarruz'la**, buralardan **Akdeniz'e** döküleceklerdi.

Sakarya Zaferi'nin siyasal alandaki yankıları anında görülecekti. Dünya, **Anadolu Türkleri'ni** ve onların **Ankara Hükümeti'ni** bir varlık olarak tanımaya başlayacaklardı. **20 Ekim 1921'de** Fransızlarla **Ankara Antlaşması** imzalanacaktı. Böylece İtilaf devletlerinden kopan **Fransa'nın** düşmanlığı dostluğa dönüşmüş olacaktı. Fransızlar, işgal ettikleri **Güney Anadolu** topraklarından çekilecek, giderken de 10.089 tüfeği, 1505 sandık mermiyi ve düzgün durumdaki bir uçağı Türklerle hediye edeceklerdi. Bundan böyle, **Çukurova'nın** zengin toprakları da **Kurtuluş Savaşı'nın** hizmetine girecekti.

Sakarya Zaferi, İngiltere'yi de Ankara'yı tanımaya zorlayacaktı. **23 Ekim 1921** günü bir anlaşmaya varılacak; İngilizler, ellerinde bulunan **Birinci Dünya Savaşı** tutsağı Türk komutanları ile **Malta Adası'na** sürülen politikacıları, Türkler de **Mustafa Kemal Paşa'nın** tutuklattığı, **Anadolu'da** bulunan İngiliz uyrukluları serbest bırakacaktı.

Türk Ordusunun, o güne dek gelmiş geçmiş en uzun meydan muharebesi olan **Sakarya Meydan Muharebesi'ni** kazanması, Yunan dış politikasında da köklü değişikliklere neden olacaktı. **Sakarya'dan** sonra Yunanlar artık **"Ankara'nın Alınması"** ve **"Büyük Bizans'ın Kurulması"** gibi düşlerden vazgeçeceklerdi. Hatta, **Batı Anadolu'daki** isteklerini bile unutmış görünüp, bu kez yerli Rumların kuracağı bağımsız bir **İyonya Devleti** görüşüne ağırlık verecekler, **Avrupa'da** da bu görüşe destek sağlamak isteyeceklerdi. **"Anadolu Türkleri;** nasıl Doğu, Orta ve Batı Anadolu'da devlet kurmuşlarsa, yerli Rumlar da **Ege'de** bir devlet kurmalıdır" diyeceklerdi. Ama, **26 Ağustos 1922** günü başlayacak olan **Büyük Türk Taarruzu**, Yunan ordusunu **2 haftada** ezerek **Akdeniz'e** sürecekti, tüm sorunları tartışmasız bir biçimde kesin çözüme bağlayacaktı.

Düşleri, **Sakarya'nın** bulanık sularına gömülenlerden biri de **Enver Paşa** olacaktı. **Sakarya'dan** büyük bir zaferle, hem **Gazi** hem de **Mareşal** olarak çıkan **Mustafa Kemal Paşa'nın** yerine geçmek ümidini tümüyle yitirecekti. Sonra, bir başka yerde, **Türkistan'da** baş olma derdine düşen **Enver Paşa'nın** yaşamı, bir yıl sonra **Pamir Dağları**

eteklerinde Rus kurşunlarıyla sona erecekti.

Vatan sizlere minnettardır. Ruhunuz şad olsun!